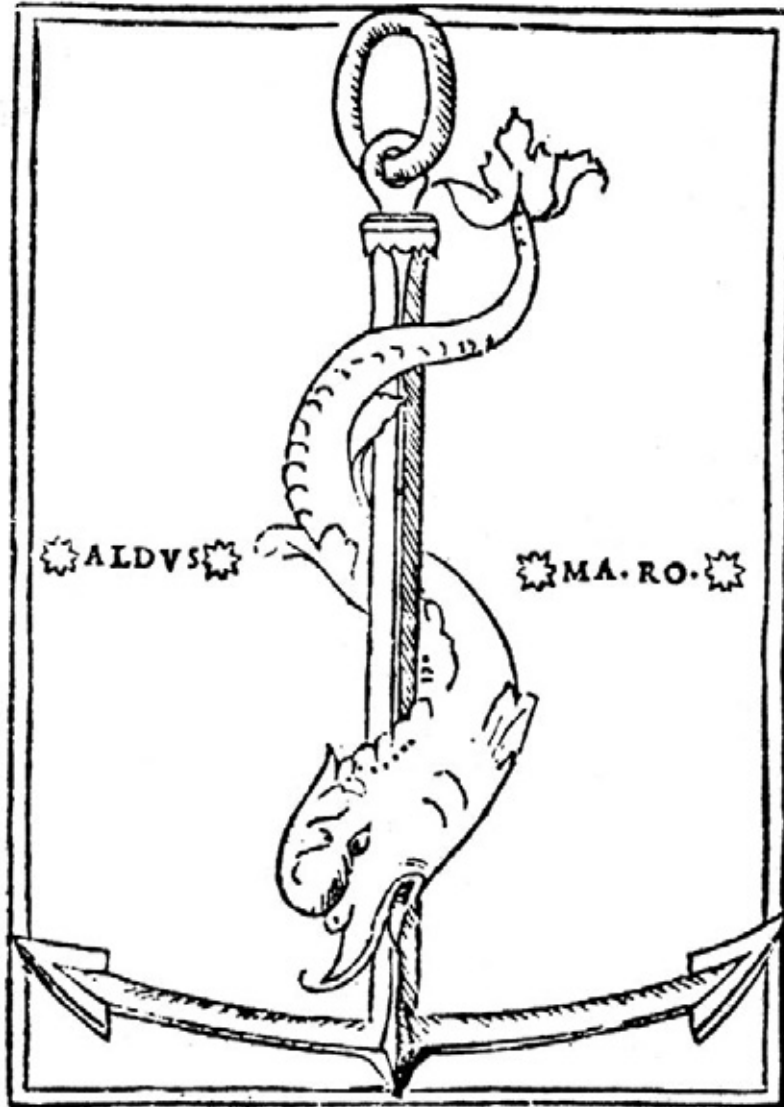

ΓΙΩΡΓΟΣ Δ. ΜΑΤΘΙΟΠΟΥΛΟΣ - ΤΟΜΕΑΣ ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗΣ - ΤΕΙ ΑΘΗΝΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗΣ *Πρώιμη περίοδος* *16ος - 17ος αιώνας*

Οι γραφικές τέχνες από τον 16ο αιώνα έως τη βιομηχανική επανάσταση

Η επόμενη εκατονταετία (1500-1600) αποτελεί τον χρυσό αιώνα της τυπογραφίας. Η Ευρώπη απαλλάσσεται ταχύτατα πλέον από τις πνευματικές αλυσίδες του Μεσαίωνα και υπό την τολμηρή ηγεσία μεγάλων πνευματικών ανθρώπων εκτείνει τα όρια της έρευνας στις επιστήμες και στις τέχνες. Είναι η εποχή της εκκλησιαστικής Μεταρρύθμισης του Λούθηρου, της εξερεύνησης όλης της γης, της επανεμφάνισης της αστρονομίας, της αρχιτεκτονικής ελευθερίας, της άνθησης των τεχνών κατά την ώριμη Αναγέννηση και τον Μανιερισμό, της Αντιμεταρρύθμισης της Καθολικής εκκλησίας αλλά και των καταστρεπτικών θρησκευτικών πολέμων και της ανελέητης καταστροφής των προ-κολομβιανών πολιτισμών στην Αμερικανική ήπειρο.

Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 16ου αιώνα η Ιταλία, ιδιαίτερα η Βενετία, συνέχισε να κρατά τα σκήπτρα της βιβλιοπαραγωγής, τόσο σε ποσοτικούς όρους όσο και σε καλλιτεχνική πρωτοπορία. Παράλληλα, παρά την εξαφάνιση των επαγγελματιών αντιγραφέων εξαιτίας της τυπογραφίας, η φθηνή και εύκολη πρόσβαση στη γνώση μέσω των έντυπων βιβλίων αύξησε κατακόρυφα τον αριθμό αυτών που γνώριζαν γραφή και ανάγνωση και εργάζονταν στη διοίκηση ή το εμπόριο. Μαζί τους αυξήθηκε και η ζήτηση για καθηγητές καλλιγραφίας και η τέχνη αυτή αναπτύχθηκε εντυπωσιακά τόσο για τη γοτθική γραφή όσο και για τη νέα μορφή, την αναβίωση της καρολίγγειας γραφής. Τρεις χαρισματικοί καλλιγράφοι, ο Lodovico Arrighi (*La operina da imparare di scrivere littera cancelleresca*, 1522 και *Il modo di temperare le penne*, 1523), ο Giovanniantonio Tagliente (*Lo presente libro Insegna*, 1530) και ο Giovanbattista Palatino (*Libro nuovo*, 1561) έθεσαν τις βάσεις της σχεδιαστικής εξέλιξης της καλλιγραφίας μέσα από τα βιβλία που εξέδωσαν με πλούσια εικονογράφηση από ξυλογραφίες. Έτσι η τυπογραφία επέστρεψε το χρέος της στους αντιγραφείς που αντικατέστησε!

Ο ιταλικός Ουμανισμός στις τέχνες και τα γράμματα σταδιακά εξαπλώθηκε προς τη Βόρεια Ευρώπη και έπιασε γερές ρίζες στην ανερχόμενη πολιτική δύναμη της περιόδου, τη Γαλλία. Το Παρίσι στον Σηκουάνα και η Λυών στον Ροδανό υπήρξαν σημαντικοί εμπορικοί κόμβοι και πνευματικά κέντρα από τον Μεσαίωνα και με το λαμπρό παράδειγμα των Ιταλικών πόλεων γρήγορα βρέθηκαν να

ηγούνται της πολιτισμικής άνθισης που ακολούθησε. Η βασιλική βιβλιοθήκη του Φραγκίσκου Α΄ με σύμβουλους τη σπουδαία οικογένεια των Στεφάνων (Henri I, Robert, Henri II Estienne) έγινε κυρίαρχο κέντρο του κόσμου του βιβλίου και πολλοί εκδότες, χαρακτες, τυπογράφοι και βιβλιοδέτες εξέλιξαν την τέχνη του βιβλίου σε νέα επίπεδα κερδίζοντας για την εποχή τους επάξια τον τίτλο «Χρυσός αιώνας της γαλλικής τυπογραφίας». Ο Ερρίκος Στέφανος, σημαντικός λόγιος και τυπογράφος, είχε εντυπωσιαστεί από τον εκδοτικό οργανισμό στη Βενετία και προσπάθησε να μεταφέρει τα υψηλά αλδινά πρότυπα στο Παρίσι συνεργαζόμενος με τον τυπογράφο Simon de Colines.

Δύο εξαιρετικοί χαρακτες κοσμούν με το έργο τους το α΄ μισό του 16ου αι. Ο Geoffroy Tory και ο Claude Garamont. Ο πρώτος υπήρξε ένας πραγματικά πολυπράγμων αναγεννησιακός καλλιτέχνης. Σπούδασε στην Ιταλία και μετέφερε στη Γαλλία την ιταλική αισθητική. Διέπρεψε ως σχεδιαστής βιβλίων, χαρακτες πρωτογραμμάτων και εκδότης (*Horae*, 1522 και 1541, *Champ Fleury*, 1529). Ο Garamont υπήρξε ο πρώτος ειδικευμένος και ανεξάρτητος στοιχειοχαρακτες που δούλευε κατά παραγγελία πολλών τυπογράφων και όχι για έναν αποκλειστικά. Η ποιότητα των γραμματοσειρών του καθιέρωσε το ύφος του σε όλη τη Δυτική Ευρώπη και η εξαιρετική αισθητική και αναγνωσιμότητά τους βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με αυτή του Jenson.

Ο Ροβέρτος Στέφανος, γιος του Ερρίκου, υπήρξε παραγωγικότατος και εξίσου σπουδαίος ελληνιστής με τον πατέρα του τυπώνοντας πολλά αρχαία ελληνικά και λατινικά έργα (*Rudimenta-Latinogallica*, 1585). Ανέθεσε στον Garamont τη χάραξη μιας νέας ελληνικής γραμματοσειράς για τις ελληνικές εκδόσεις της βιβλιοθήκης του Φραγκίσκου Α΄ και προσκάλεσε για αυτόν το λόγο τον διάσημο κρητικό καλλιγράφο Άγγελο Βεργίκιο στο Παρίσι ώστε να συνεργαστεί με τον χαρακτη. Το αποτέλεσμα ήταν η γραμματοσειρά Grecs du Roi σε δύο μεγέθη, η οποία χρησιμοποιήθηκε κατ' αποκλειστικότητα από το βασιλικό τυπογραφείο, αλλά γρήγορα αντιγράφηκε από άλλους χαρακτες και έγινε το πρότυπο για τα ελληνικά τυπογραφικά στοιχεία έως τα μέσα του 18ου αιώνα. Μετά τον θάνατο του βασιλιά που τον προστάτευε ο Ροβέρτος Στέφανος βρέθηκε καταδιωκόμενος από τους καθολικούς για τις σχέσεις του με τους προτεστάντες και κατέφυγε με το τυπογραφείο του στη Γενεύη όπου συνέχισε τις εκδόσεις του.

Εκτός από το Παρίσι δύο ακόμη σημαντικά τυπογραφικά κέντρα εμφανίστηκαν κατά τον 16ο αι. και παρέμειναν έκτοτε ενεργά. Η Βασιλεία και η Λυών. Στην πρώτη διακρίθηκε ιδιαίτερα ένας ακόμη ουμανιστής λόγιος-τυπογράφος, ο Johann Froben, ο οποίος έφερε τις αναγεννησιακές εκδόσεις στον γερμανόφωνο Βορρά. Συνεργάστηκε με τον μεγάλο ολλανδό φιλόλογο Έρασμο (Desiderio Erasmus) για τις άψογες ελληνικές και λατινικές εκδόσεις του και χρησιμοποίησε τον νεαρό τότε καλλιτέχνη Hans Holbein για την επιμέλεια των εξωφύλλων, την εικονογράφηση, τα διακοσμητικά κ.λπ. (Gaius Mucius Lars Porcena, *Apologetica*, 1524, και *Novum Testamentum*, 1522). Ο επόμενος μεγάλος εκδότης –τυπογράφος της Βασιλείας αναδείχθηκε ο Johannes Oporinus και το εντυπωσιακότερο βιβλίο που τύπωσε ήταν το μεγάλου σχήματος έργο του Andreas Vesalius, *De Humani Corporis Fabrica*, 1543, όπου εικονογραφείται η ανατομία του ανθρώπινου σώματος με εντυπωσιακές ξυλογραφίες.

Στη Λυών η παραγωγή υπήρξε σημαντική, αλλά αισθητικά κοινότοπη έως το 1545 όταν ο Jean de Tournes ίδρυσε το δικό του τυπογραφείο και εισήγαγε πρώτα τις ουμανιστικές γραμματοσειρές του Garamont και τα διακοσμητικά του Tory πριν συνεργαστεί με τον Bernard Salomon, έναν προικισμένο τοπικό χαρακτήρ-σχεδιαστή για πρωτότυπα διακοσμητικά και τον γαμπρό του Salomon, τον στοιχειοχάρκτη Robert Granjon, άξιο συνεχιστή του Garamond (Gabriele Simeoni, *Illustratione de gli epitaffinet medaglie antiche*, 1558). Ο Granjon έφερε στην τυπογραφία ένα ακόμη είδος γραφής πέραν της γοθτικής, της στρογγυλόσχημης καρολίγγειας και της ουμανιστικής ρέουσας (italics): τη λεγόμενη civilité (τη γαλλική γραφή των γραμματέων του 16ου αι.).

Η διαβόητη «Νύχτα του Αγίου Βαρθολομέου», την 1η Μαρτίου 1562, με την επακόλουθη σφαγή δεκάδων χιλιάδων ουγενότων (προτεσταντών) σε όλη τη Γαλλία από τους καθολικούς, οδήγησε σε ένα αιματηρό 40ετή πόλεμο. Η αυστηρή λογοκρισία που επακολούθησε και η φυγή πολλών τυπογράφων και τεχνιτών στην Ελβετία και τις Κάτω Χώρες σήμανε και το τέλος της τυπογραφικής άνθισης στη Γαλλία.

inclinauit autem suam michi: et in die-
bus meis inuocabo. **I**rcu dederunt
me dolores mortis: et pericula inferni
inuenerunt me. **T**ribulatione et dolo-
re iuveni: et nomen domini inuocaui. **D**omi-
nusa libera animam meam: misericors dominus et ius-
tus: et deus noster miseretur. **C**ustodi-
ens paruulos dominus: humiliatus sum
et liberauit me. **Q**uertere anima mea
in requiem tuam: quia dominus benefecit tibi.
Quia eripuit animam meam de morte:
oculos meos a lachrymis pedes me-
os a lapsu. **P**lacebo domino in regione
uiuorum. **R**equiem eternam dona eis
domine: et super perpetua luceat eis. **A**n.
Placebo domino in regione uiuorum. **A**n.
Heu me.

le. iij

le. iij

le. iij

Psalmus.
Dominum cum tribularetur clama-
ui: et exaudiuit me. **N**one libe-
ra animam meam a labiis iniquis: et a
lingua dolosa. **N**on datur tibi aut

quid apponatur tibi: ad linguam dolo-
sam. **S**agitte potentis acute cum car-
bonibus desolatoriis. **N**on eu michi qui
incolatus meus plangatus est: habi-
tavi cum habitantibus cedar: multum in-
cola fuit anima mea. **C**um his qui ode-
runt pacem erant pacificus: cum loquebar
illis impugnabant me gratis. **R**e-
quiem eternam dona eis domine: et super
perpetua luceat eis. **A**n. Heu me: quia
incolatus meus prologatus est. **A**n.
Dominus custodit. **P**salmus.
Euaui oculos meos in mon-
tes: **U**nde ueniet auxilium mi-
chi. **A**uxilium meum a domino: qui
fecit celum et terram. **N**on det in com-
motionem pedem tuum: neque dormi-
tet qui custodit te. **N**on dormi-
tabit neque dormiet: qui custodit israel.
Dominus custodit te dominus protectio
tua: super manum dexteram tuam.

le. iij

le. iij

le. iij

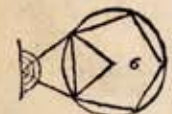
1500 Simon Vostre, Horae

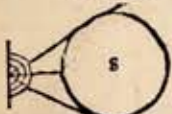
curue pars visa tota sue circūferentie pars: quota est eiusdē figure ab eius lateribus et angulis sūpta denoiatio. cui subiecta chorda: erit eiusdē polygonie toti circūferentie inscribende latus.

Vnde sit vt si idē angulus fuerit rectus: curue conuexo aspectu vise pars: sit totius circūferentie quarta. si vero acutus: quarta parte maior. si deniq; obtusus: quarta minor.

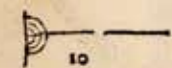

Rectam lineā aut curuā cōcauo aut cōuexo aspectu oculus inspiciens: eandē secundū planā superficiē videt.

Si curuā lineam conuexo aspectu intueatur oculus: erunt extreme visus linee que in oculo angulū claudunt: eandē curuā contingentes et inter se equales. Si curue linee neuter fuerit aspectus: et ea quidē circūferentia: erit totius visionis orbicularis superficies: rotūde pyramidis circūferentia. Si vero circūferētie portio: erit visionis superficies totius circūferentie pyramidis pars.

Si recta linea ab oculo videatur: fueritq; linea recta ab oculi centro ad visam lineāeducta: eidē directā: vnū tantū visē linee punctum: oculus ex necessitate deprehendet.

Si vero recta lineā ab oculo ad visameducta: eidē in medio eius pūcto perpendiculariter incidat: erit visionis triangulus oxigonius: aut orthogonius isosceles: aut isopleurus. Q; si in extremo puncto fuerit perpendicularis: erit visionis trigonus orthogonius.

Si vero recta lineā ab oculi centro ad visā procedens: nulli eius puncto perpendiculariter incidat: erit totus visionis trigonus amblygonius.

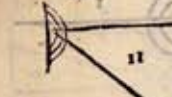

Impossibile est lineē visum: corpus esse.

Superficiē.

Orbicularis superficiē duplex est obtutus: concauus et conuexus.

Contingit concauo obtutu quācūq; orbicularis superficiē portionem intueri: totā vero orbicularem non contingit.

Conuexus visus: orbicularis superficiē portionē neq; maiorē: neq; mediā: at solam minorē ex necessitate deprehendit.

Orbiculariū superficiē concaui et conuexi visus: paribus curuarū linearum intuitionibus proportionantur.

Vtriq; sphericarū superficiē visus: sunt pyramidēs rotūde: quarū bases sūt orbiculares superficies conspecte.

Circuli itē visus: est pyramidis rotūda: cuius basis ipse est circulus.

Si recta lineā ab oculi cētro: ad visam planā superficiē ducta fuerit eidem directā: extremas dūtaxat eius lineas oculus intuebitur.

Si vero ab oculo lineā recta: ad visā superficiē planā ducta eidem ad angulos occurrat: eandē totā superficiē oculus deprehendet.

Figure plane polygonie visus: est laterata pyramidis: totidē laterū et angulorū.

Corporis.

propriū corporis interuallū: est profunditas per se inuisibilis. Vnde sit vt et corpus: propria dimēsiōne sit inuisibile.

1 Corporis oculo obiecti solos angulos: aut latera: aut extremas superficies intuemur.

4 Hinc vniuerse corporū intuitiones: in superficiē aspectus resoluuntur. Speculi concaui.

1 Omnes radij a centro speculi concaui ad ipsūeducti: in seipsos reflectuntur.

2 Hinc rei in speculi cōcaui centro posite: non videtur imago: in quo si cōsistat oculus: seipsū solū ex reflexione intuebitur.

3 Si circulus aut sphaera concauo speculo concentrica sint: reflexione nulla visibilia erūt.

4 Semidiametri speculi concaui: nullū punctū (preter centrū) quod in seipsū redit: ad aliquod eiusdē semidiametri punctū a speculo reflectitur.

5 Quo fit vt oculus in speculi cōcaui semidiametro positus nullū eius punctū intueatur: qui si extra centrū fuerit: nec seipsū quidē videbit.

6 In speculis concauis: contingit et ab vno tantū puncto: et a duobus: et tribus: et quatuor: minime autem a pluribus punctis speculi: ad eundē oculū fieri reflexionem.

7 Hinc in speculis concauis: possibile est eiusdē rei et vnam tantum et duas: et tres: et quatuor imagines apparere: minime autem plures.

8 In speculis concauis res interdum maiores: interdū equales: interdū et minores videntur.

9 Specula concaua ad solem conuersa: ignē ex radiorū reflexione gignunt.

10 Si concauo speculo vel diameter: vel chorda subtendi intelligat: in cuius vno extremorū res visibilis sit collocata: eandem in altero solo eius extremo positus oculus: ex reflexione deprehendet. in quolibet vero alio puncto consistens: nullā eius intuebitur speciem.

11 In concauo speculo: radij ab extremis: ad mediū colliguntur.

12 Concauum speculū et maiorē: et mediā: et minore sphaere portione conficiē.

13 Si cōcauum speculū fuerit medie portionis: extrema sue diametri puncta: ad angulos rectos resiliunt. si vero maioris: ad angulos acutos: si minoris: ad obtulos.

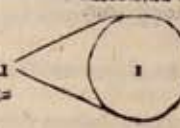
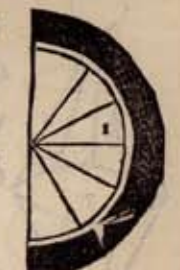
Conuexi.

1 Due recte linee ab eodē pūcto ad sphericū corpus educte: idē cōtingentes: minorē eius portione ex necessitate claudunt.

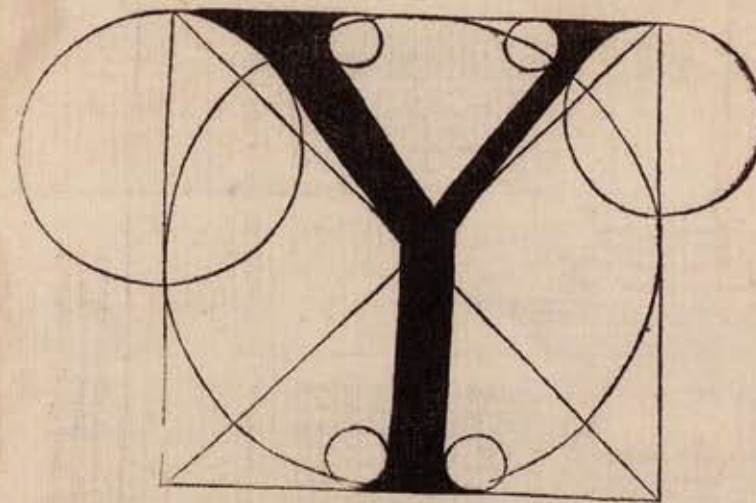
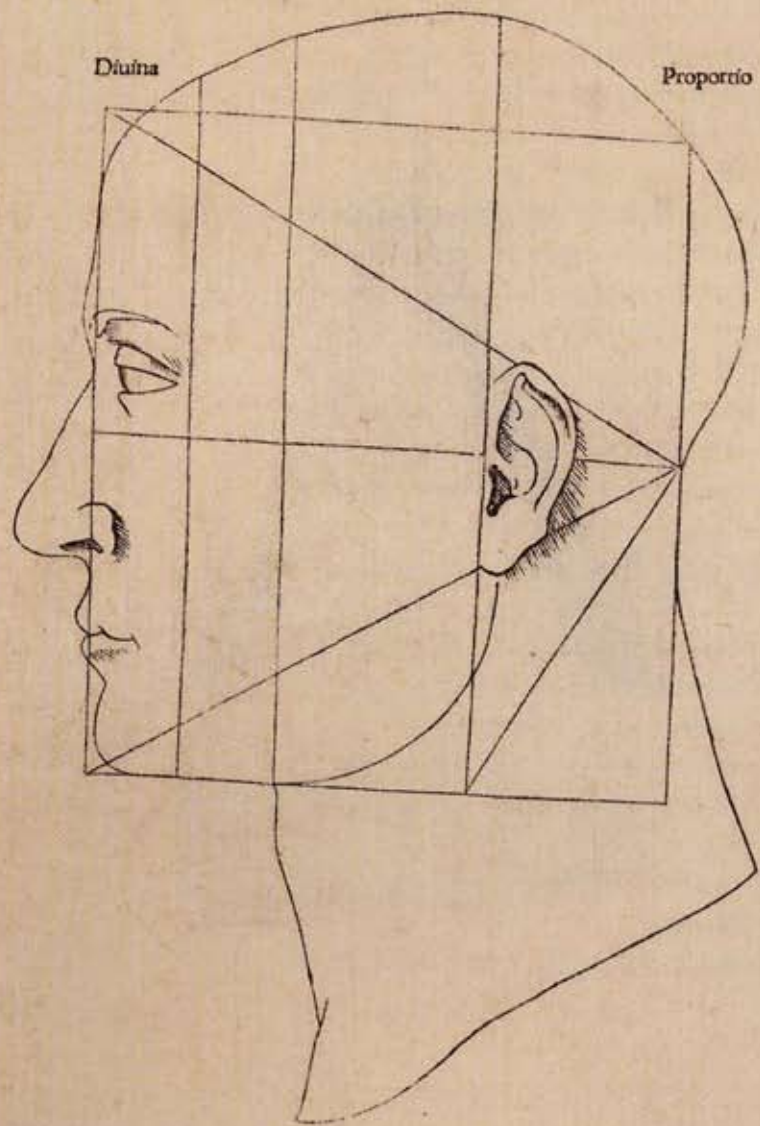
2 Hinc cōuexū speculū: et maiorē et mediā sphaere portione supfluit: minore vero portione factū: vtile est totū.

3 Rei visibilis radius conuexū speculū contingens: non resilit: sed continuus atq; directus ad vltiora tendit.

4 Rei visibilis radius ad extremū diametri conuexi speculi punctū directus: ad angulos rectos redit. Qui vero extra diametri extremū intelligit protendi:

Questa lettera. Y. uol tutto el quadro. le gambe dextra e sinistra uogliono esser grosse come la pportione de quelle del. V. (saluo che le terminano a poncto in su la intersecatione de li diametri. e da inde in giu se tira lor cõiunetione ala basa del quadrato. grossa el nono del qdrato le teste de sopra finescano sul li so itondi come uedi.

beatissima virgo sibi adesse mortem, dixit. Domine rex meus & deus meus, redem-
ptorque omnium, precor adesto mihi, & animam egredientem in tuo misericordi si-
nu pientissime excipere digneris. Tua enim in fide & misericordia sperans ad te ve-
nio: & hec dicens sanctum ipsi domino emisit spiritum, nono videlicet calendas Octo-
bres, Quo quidem die, eius annuam diem celebramus.

De sancta Domicilla Flavia virgine.

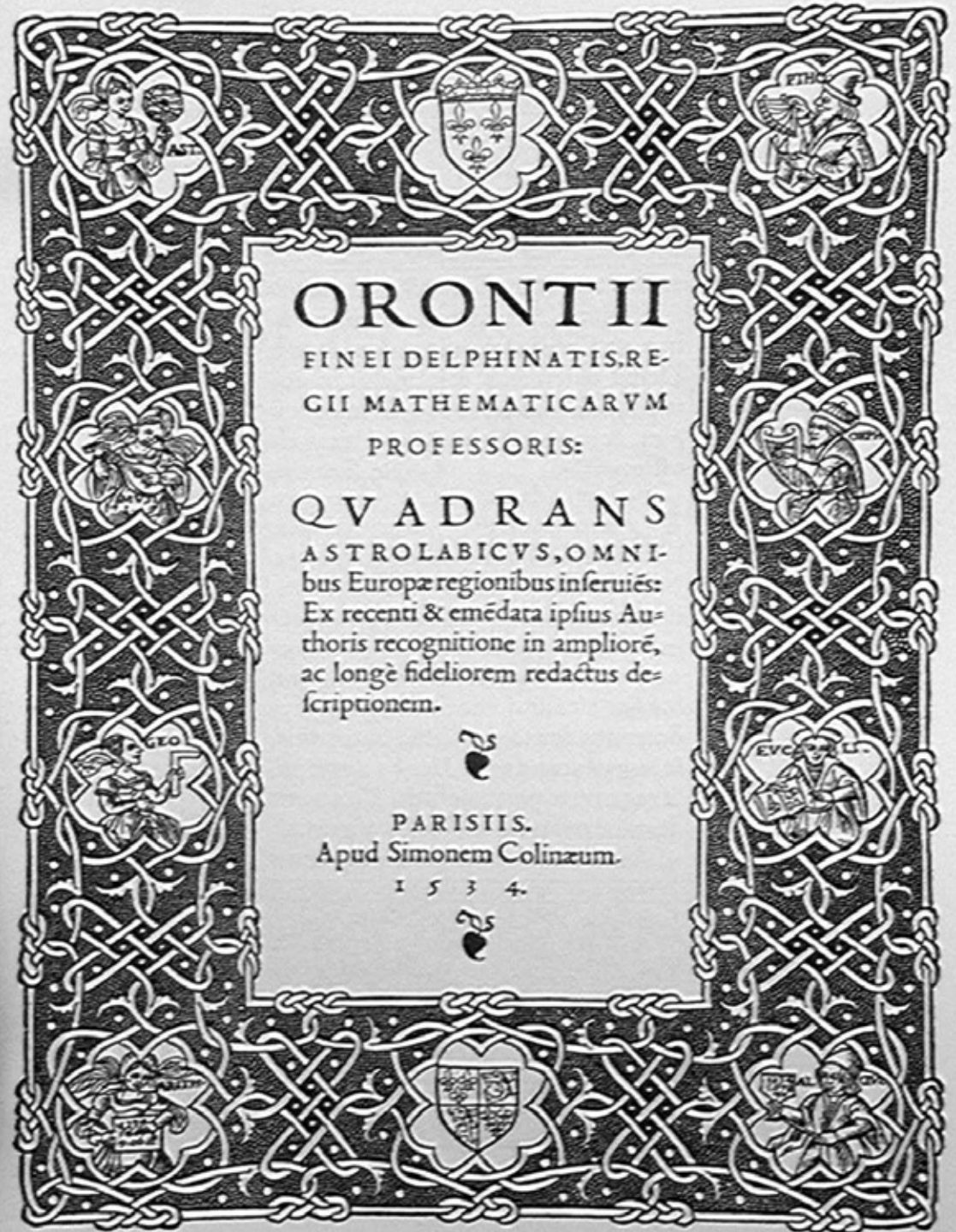
CAP. LXXIII.

Domicilla Flavia, nobilissima virgo Ro. Flavi Clemētis Roma-
ni pontificis, ex sorore neptis, nonagesimo salutis Christiane an-
no: quanq̄ & rerum terrenarum abundantia, corporalibusq; bonis
admodum floreret, pro amore Christi cœlestibusq; bonis (in pri-
mis Nerei & Archilei eius eunuchorum documentis p̄monita)
omnem coniugij voluptatem, omnemque posteritatis curam, dis-
iuitiarum illecebras, seculi pompas, ac carnis omnem cupidinem
respuens, vt mundum sibi crucifixisse per omnia ostenderet, seque mundo atque ne
cuiq̄ de se profus etiam leuem obsceni rumoris fabulam faceret, reiecit omnibus
(vt p̄missum est) seculi p̄p̄is, se tunicā humilem induit, & sacro velamine ab aum-
culo suo pontifice Romano consecrari fecit, ac virginittatis perpetuæ votum prima
emisit. Quæ tametsi foret generis nobilitate, doctrinaq; ac religione admodū in-
signita, adeo vt merito inter claras mulieres cuiuscunq; conditionis veniret computan-
da: veruntamen inter alia, etiam hunc sibi fulgoris titulum vindicauit, q̄ pietatem
adeo adamasse summo ardore visa est, vt propter cōtinentes & largas ipsius eleemos-
synas, eius aula, pauperum domus diceretur: cum pene omnes egestate laborātes eius
auxilio sustentarentur & confouerentur. pupilliq; omnes, in ea matrem inuenisse dice-
rentur. Cumq; his in virtutibus iugiter ardentissime obuersaretur Flavia hæc virgo:
Dominus qui multimodis vexationibus sanctos suos ad patientiam tentare conser-
uit, etiam ipsam intolerabilem tentationum discrimina subire coegit, vt ipse sua di-
uina virtute, per patientiam, ex huius vitę turbiniibus quasi de pelago eueniens, ad por-
tum salutis perducere videretur, maximam itaq; eidem, & ceteris Christi fidelibus
persecutionem excitari permisit. Quippe curi Christi fidem & verbo & opere sine
cessatione cōstantissime predicaret, ab infidelibus iussu Domitiani principis capta,
bonisq; omnibus in primis spoliata, ac innumeris verberibus contumeliasq; diu afflis-
ta, in Pōtem insulam deniq; relegata est: vbi cum longum pro Christo duxisset exis-
itium, ac multos ibidem, & doctrina ac miraculis ad veram Christi perduxisset fidem,
tandem in cubiculo domus suę cum Euphrosyna & Theodora, alijsq; plurimis virgi-
nibus, nonis Februarij a quodam tyranno exusta est, quo etiam die, eius anniuersaria
clarissima, a fidelibus cum gaudio celebrantur. Eorum autem corpora statim a sancto
Cæsario diacono collecta, in sarcophago nouo simul condita sunt.

De Triaria Romana.

CAP. LXXV.

Triaria, Lucij Vitellij fratris Auli Ro. principis coniux: anno sal-
utis nostræ nonagesimo, cum multis alijs meritis foret spectabilis,
in hoc vno, ob feruidum viri sui amorem, ac etiam ob instam
naturæ atrocitatem, tantæ fuit ferocitatis contra muliebrem mos-
rem: q̄ virago merito venerit appellanda. Discordatibus igitur
ob principatum, Vitellio Cæsare atq; Vespasiano, actum est: vt
cum intrassent Terracinam Volscorum oppidum, nonnulli gla-
diatores sub Iuliano quodam duce, & remiges etiam plures Romanæ classis haud lō-
ge a Cyrcæo mōte sub Apollinario præfecto morantes, & hū cū Vespasiano sentiētes,

IL MODO
E
Regola de' scrivere lettera
corsiva
ouer cancellarescha
nouamente composto per
LUDOVICO
VICENTINO
NO
Scrittore de' libri
aplici
in ROMA nel Anno di nostra
salute
+ MDCXXII +

Al benigno lettore: ~
Pregato più volte, anzi conshretto da molti amici
benignissimo lettore che riguardo hauendo al
la pubblica utilità e comodo non solamente di
questi etā, ma delle posteri anchora, volesti
dar qualche essempla di scrivere, et regola-
mente formare gli caratteri e note delle lettere
che cancellaresche hoggi si chiamano, uelletio
vighai questa fatica. Et perche impossibile era
de mia uoce porger tanti essempli, che suffici-
cessino a tutti, mi sono ingegnato de ritornare
questa nuova inuentione de lettere, e metterle in
stampa, le quali tanto se' auicinano alle scritte
a mano quanto copiare il mio ingegno. Et se
punitamente in tutto non te rispondano sup-
pliciti che mi facci ilusato, Comincia che la
stampa non possa in tutto ripresentare la ve-
ra matra. Spero nondimeno che iusitando te
il mio ricordo da te stesso potrai conseguire il
tuo desiderio. Vini, e' 5 la Sano: ~

A II

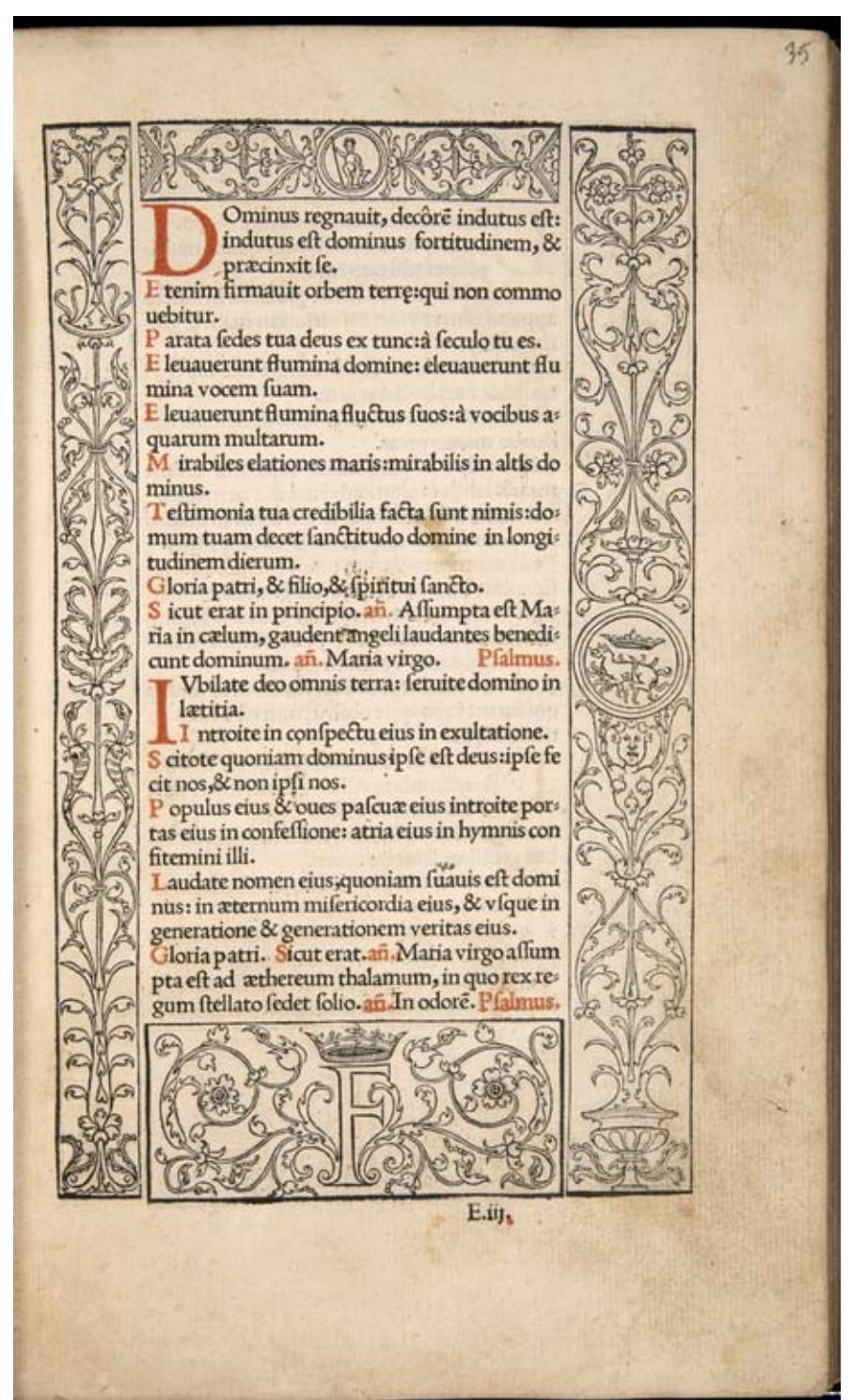

Kiter 2202

72, 55.

1524 Johann Froben, εικονογράφηση του Η. Holbein, Βασιλεία

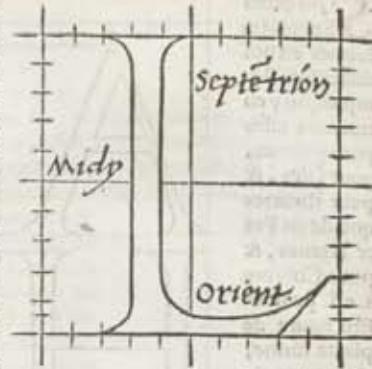

E.ij,

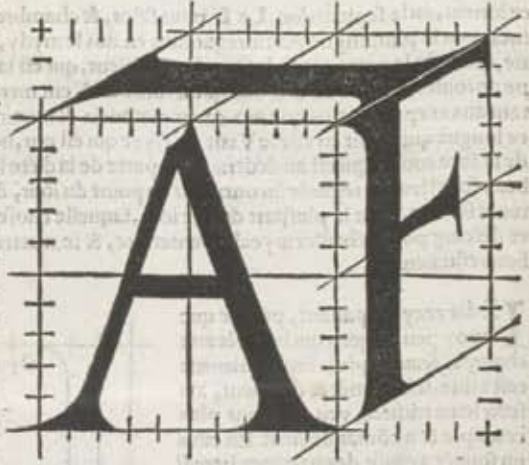
1525 Geoffroy Tory, Horae, Παρίσι

Aurèges. La plate forme du Theatre, cōme
 ien ay veu vng en vne Cite pres
 Aignon sus le Roine dicte & nomēe
 Aurenges, qui a le frōtispace, cest a di-
 re, la face de deuat en droicte ligne, &
 le derriere en circonferece ronde, peut
 estre moult bien cōsiderēe, en la lettre
 D. de laq̄lle la iambe droicte sera pour
 le dict frontispice & face anterieure,
 qui regardera Septentrion, & le derrie-
 re qui est rond tornera le dos au mydy.
Plate forme du Collisee q̄ iay veu
 mille fois en Romme, est toute manife-
 ste & tres apparete en le O. entendu q̄
 icelluy Colisee estoit iadis quāt il estoit
 entier, tout rond par dehors, & par de-
 dans en figure oualle. Je porrois dire a ce propos beaucoup daultres choses,
 mais a cause de breuete ie passeray oultre, & viēdray a mōstrer cōmant nosd̄s
 d̄tes l̄es Attiq̄s accordēt en nōbre des corps de leur largeur selō la quadrature
 de p̄spectiue, cōmāt la figure Cube cy desioubz designee, le nous manifestera.

I Ay cy deuant dict
 que A. est de dix
 corps de hauteur, &
 de dix de largeur. F.
 de six de largeur, &
 I. en chef de trois, les
 quelz A. F. & I. iay
 cōstitue en p̄specti-
 ue & quadrature, en
 sorte quon peut en
 la presente figure cō-
 gnoistre la manifeste
 perfection de noz let-
 tres Attiques qui ac-
 cordēt si biē les vnes
 avec les aultres, q̄lles
 obseruent & gardent
 mesure symmetrique
 Iacorderois ainsi tou-
 tes les aultres, mais ie
 les laisse pour les bons esperits, a eulx y exercer, si leur plaist y prendre esbar.

Quatre vertus Cardinalles.
 Diuision du visage humain.

L A grace a Dieu, au moigs mal q̄ iay peu, iay cy des̄ accordē noz deux l̄es
 p̄portōnaires & triūphalles J. & O. Sēblablement A. H. & K. au corps hu-
 main. Ie veulx dauātage en mēoire & moralite des. IIII. Vertus Cardinalles,
 qui sōt Iustice, Force, Prudēce, & Atrēpāce, les accorder au visage & teste du
 dict hōme humain, q̄ ie diuiseray en quatre corps seullemēt, pour tousiours p̄se-
 uerer a plus āple demōstratiō de la diuine symmetrie de nosd̄tes l̄es Attiq̄s.
 Premieremēt dōc̄s no^s prēdrōs vng quare equilateral, & le diuiserōs en qua-
 tre pties esgales, puis āps y figurerōs vng visage hūain seullemēt pour la p̄mie-
 re demōstration, & y escriprōs & logerons aux quatre angles en memoire des̄

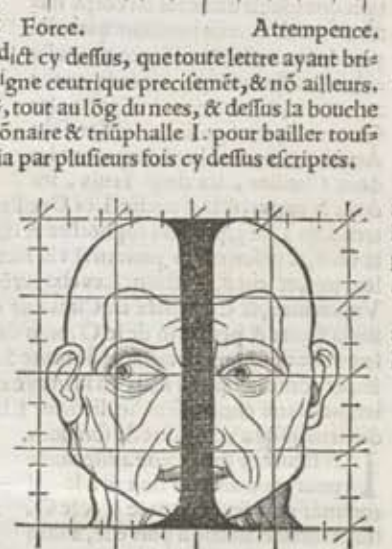
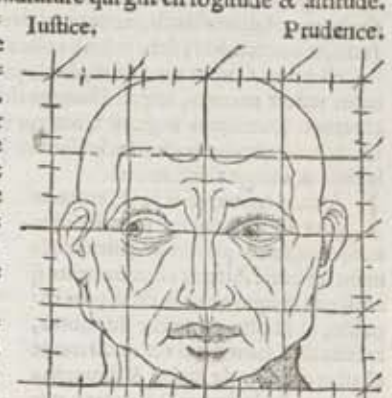
dictes quatre pties, les quatre vertus Cardinalles pour mōstrer q̄ noz l̄es Atti-
 ques cōsistēt p̄faictemēt en certaie quadrature qui gist en lōgitude & altitude.

L etres Attiques, pour estre entie-
 rement ordōnes & faictes, requie-
 rer par Iustice, lobseruatiō de la haul-
 teur & largeur delles selon leur facon.
 Par Prudence, reigle & compas. Par
 Force, cōtinuelle & obstinee perseue-
 rance a les diuiser, mesurer & deumēt
 p̄portionner. Par Atrēpence, certaie
 discretiō a les asseoir entre deux lignes
 principales equidistātes, & a les y lo-
 ger en deue espace pres ou loing lune
 de lautre, selō qui leur appartiedra.

C onsiderez en la dicte figure diui-
 see en quatre parties, commāt la
 face humaine accorde a la diuision,
 et la diuision a icelle. La prunelle de
 loeul assize sus la ligne centrique &
 diametralle, nous monstre ce que iay dict
 cy dessus, que toute lettre ayant bris-
 seure, la doit auoir assize sus la dicte li-
 gne ceutrique precisemēt, & nō ailleurs.
S v icelle face, entre les deux yeulz,
 designerons nostre lettre p̄portōnaire &
 triūphalle I. pour bailler tousi-
 ours myeux a entendre noz raisons, ia
 par plusieurs fois cy dessus escriptes.

L Es bons esperits peuent icy en-
 droit aparcevoir ia diuine cōtem-
 plation des Anciens qui ont voulu fis-
 gurer leur lettre p̄portōnaire lon-
 gue depuis la supreme ligne du Quar-
 re iusques a la plus basse, & depuis la
 summe de la face humaine iusques
 au bas du meton, & lonc imaginee en-
 tre les deux yeulz, y prenāt deue pro-
 portion ainsi cōme le nez en vng hō-
 me bien forme, est la mesure de tout
 son corps p̄ dūmension faicte en nōbre
 multiplie p̄ certaie raison. Ie dis en-
 cores dauantage, q̄ le I. qui est droict
 en ligne p̄pēdiculaire ainsi assize entre
 les deux yeulx, nous signifie q̄ nous
 doibūos auoir le visage eleue enuers le ciel
 pour recognoistre n̄re createur, &
 pour cōtēpler les gr̄s biēs & la sciēce
 quil nous dōne. Et quil soit vray q̄ Dieu
 veult quayōs n̄re cōtēplatiō enuers le
 ciel, il no^s a dōne la teste eleuee en sus,
 et aux bettes baissēe en bas. Ouide
 Philolophe, auoit bien ceste opinion
 quant au Premier liure de ses Metamor-
 phoses, apres auoir elegamment des-
 cript la Creation du monde, & volant en
 son stile Poeticque ault̄i descripte la
 Creation de Lhomme, dit,

Sanctius his animal, mentisq; capacius alter
 Deerat adhuc, & quod dominari cetera possit,
 Natus homo est, siue hunc diuino semine fecit

Significa-
 tion des
 quatre
 vert^s car-
 dinales,
 avec les
 tres Atti-
 ques,

Notable
 regulier,

Ordon-
 nance de
 la lon-
 gueur &
 largeur
 de le I.
 au visage
 humain,

Ouide,

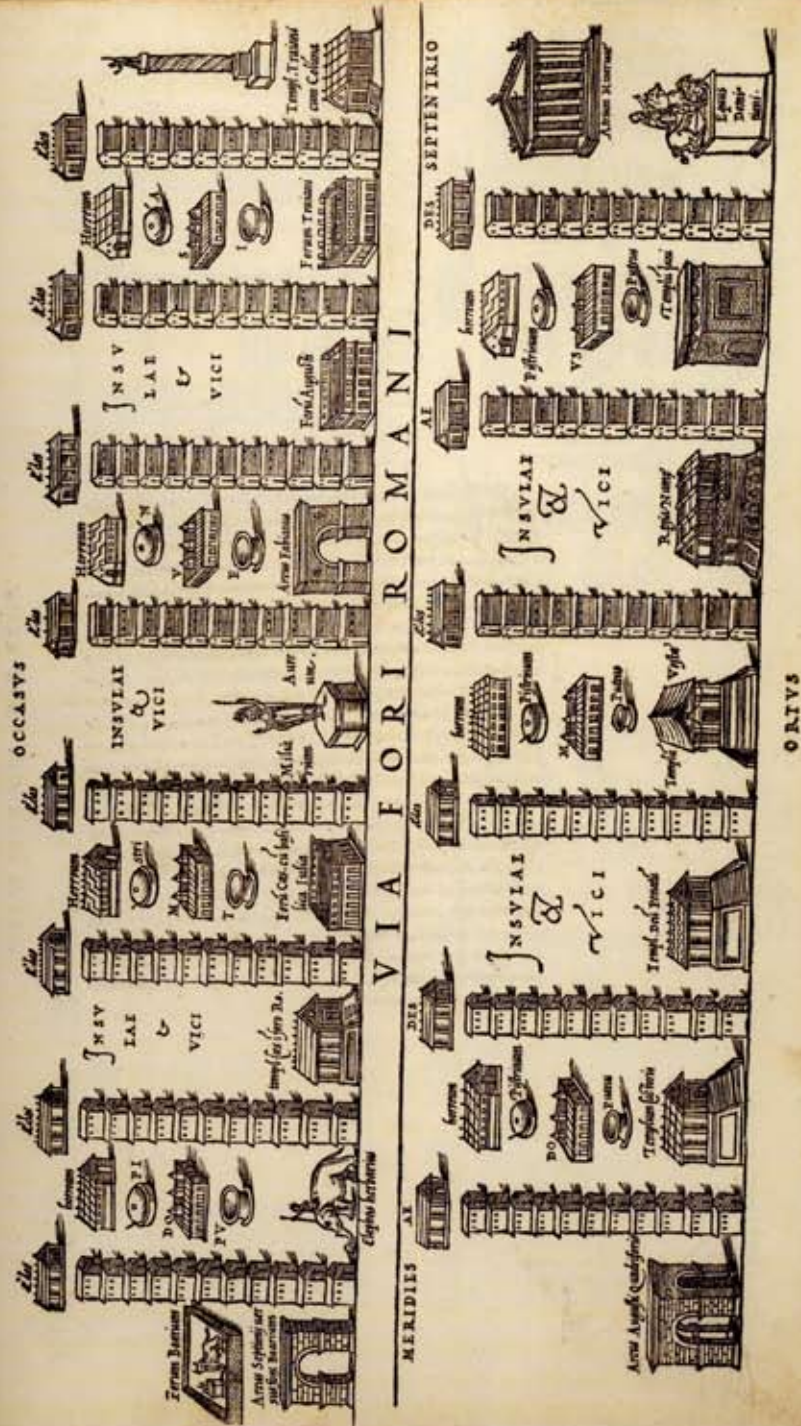
E. iij.

Cons autem Regis Forum Romanum, et magnum dicitur. a Meridie
 incipit, et in Septentrionem perducitur. Hecq; paucula ex pluribus,
 quae in ea fuerunt, refractur. Arcus Augusti quadriforus. Templum Caesaris, nunc
 s. Georgii dicitur Templum Deum Penatum. Templum Vestae. Nomen Regis Ca-
 miltium. Templum Leonis Domitiani Equus abequei incusatus. Qui Rhodan Fla. simulacrum
 erant calcabat. Quae esse uolunt eum. Qui est ad Lateranum. Cui subdilatit sui Rho-
 dan. et Aeneid. Antonian caput impostum. Minus aetrum Forum Boarium. Elephas
 herbarius. Templum Caesaris in Fora, cuius e Regiae Calomus erat cum Caesaris sta-
 tua thoracata, et sub ea simulacrum equi Caesaris, Forum Caesaris cum basilica Julia.
 Quae nunc . s. Basilica dicitur, Forum Augusti, Miluarum aetrum, Forum Domi-
 tianis, Quod transfitorium, et Nervae delictum est. Forum Traiani, in cuius medio Calomus
 na calcata, et triumphalis erat sui cuius uertice statua thoracata fuerat cu busta. Quam
 Martis aliqui fuisse uolunt, aliqui Traiani ipsius. Templum Traiani. Status equestris
 abruca eiusdem. Arcus Fabianus, unde Sabura uocatur, Capitolium, et pleruma alia
 celebrata. Quae longam esset, siquis omnia differret.

RHOMANVM FORVM ET MAGNVVM
 OCTAVA REGIO.

Les simulachres &
 HISTORIEES FACES
 DE LA MORT, AVTANT ELE
 gammēt pourtraictes, que artifi
 ciellement imaginées.

A LYON,
 Soubz l'escu de COLOIGNE,
 M. D. XXXVIII.

Me & te sola mors sepa
 rabit.

R V T H. I

Amour qui unyz nous faict viure,
 En foy noz cueurs preparera,
 Qui long temps ne nous pourra suyure,
 Car la Mort nous separera.

De lectulo super quem ascendi
 si non descendes, sed morte
 morieris.

I I I I REG. I

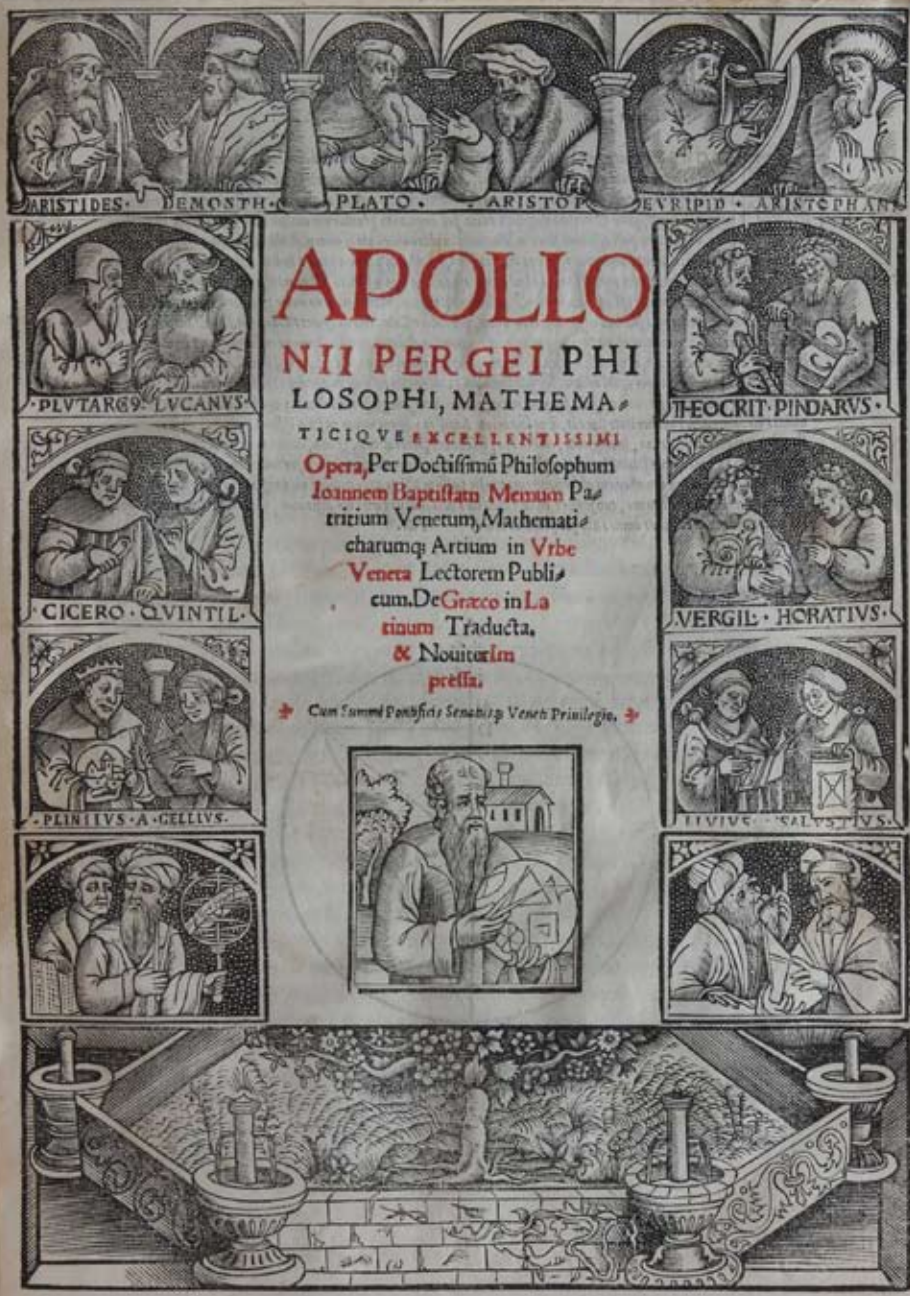

Du liēt sus lequel as monté
 Ne descendras a ton plaisir.
 Car Mort t'aura tantost dompté,
 Et en brief te uiendra saisir.

G ij

1535 Melch. & Gaspar Trechsel, Λυόν

1535 Melch. & Gaspar Trechsel, Λυών

1538 J. Froben, Ιπποκράτης, Βασιλεία

Erhardus ratdolt Augustensis impressor. Serenissimo
alme urbis venete Principi Joanni Mocenico. S.

Solebam antea serenissime princeps mecum ipse cogitans admirari
quid cause esset q̄ in hac tua prepotenti & sancta urbe cum varia au-
ctorum veterum nonorumq; volumina quotidie imprimerent. In
hac mathematica facultate vel reliquarum disciplinarum nobilissima
aut nihil aut parva quedam et frivola in tanta impressorū copia qui
in tua urbe agunt viderentur impressa. Nec cum mecum sepius discu-
terem inveniēbam id difficultate operis accidisse. Non enim ad huc
quo pacto schemata geometrica quibus mathematica volumina sca-
tent ac sine quibus nihil i his disciplinis fere intelligi optime potest
excogitaverant. Itaq; cum hoc ipsum tantūmodo comuni omnium
utilitati que ex his percipitur obstarēt mea industria nō sine maximo
labore effeci ut quā facilitate litterarum elementa imprimuntur ea
etiam geometricę figure conficerentur. Quamobrem ut spero hoc
nostro invento de discipline quas mathematica greci appellant volu-
minum copia sicuti relique scientie brevi illustrabuntur. De quarum
laudibus & utilitate possem multa im preciens adducere ab illustribus
collecta auctoribus nisi studiosis iam omnibus hoc nota esset. Illud
etiam plane cognitum est ceteras scientias sine mathematicis imper-
fectas ac veluti mancas eē. Neq; hoc profecto negabunt dialectici
neq; Philosophi abnuent in quoꝝ libris multa repertuntur que si-
ne mathematica ratione minime intelligi possunt. Quam divinū ille
Plato mente veritatis arcānū ut adipisceretur cyrenas ad Theo-
dorum summum eo tempore mathematicū & ad egiptios sacerdotes
enavigavit. Quid q̄ sine hac vna facultate vivendū ratio nō perfecte
constat. Nam ut de mulice taceam que nobis muneri ab ipsa natura
ad perferendos facilius labores concessa videtur ut astrologiā pre-
teream qua ex culti celum ipsum veluti scalis machinisq; quibusdam
conscendentes verum ipsius nature argumentum cognoscimus sine
arithmetica & geometria quarum altera numeros altera mēsuras do-
cet similiter comodeq; vivere q̄ possum⁹. Sed quid ego i his mo-
roz que iam omnibus ut dixi notoria sunt q̄ ut a me dicantur. Eu-
clides igitur megarensis serenissime princeps qui xv. libris omnem
geometricę rationem consummatissime complexus est quem ego sum-
ma & cura & diligentia nullo pretermisso schemate imprimendam cu-
rani sub tuo nomine tutus felixq; prodeat.

Præclarissimus liber elementorum Euclidis perspi-
caciissimi in artem Geometricę incipit quāsoelicissime:

Præclarissimus est cuius pars nō est. **L**inea est
lōgītudo sine latitudine cui⁹ quidē ex-
tremitates sūt duo pūcta. **L**inea recta
ē ab vno pūcto ad aliū brevissima extē-
sio i extremitates suas vtrūq; eoz recti-
piens. **S**upficies ē q̄ lōgītudinē & lati-
tudinē tm̄ h̄z: cui⁹ termini quidē sūt linee.
Supficies plana ē ab vna linea ad a-
liā extēsiō i extremitates suas recipiēs
Angulus planus ē duarū linearū al-
ternis p̄actis: quāz extēsiō ē sup sup-
ficiē applicatioq; nō directa. **Q**uādo autē angulum p̄tinet due
linee recte rectiline⁹ angulus notaf. **A**n̄ recta linea sup rectā
steterit duoq; anguli vtrōbiq; fuerit eql̄es: eoz vterq; rect⁹ erit
Lineaq; linee supstās ei cui supstap perpendicularis vocaf. **A**n-
gulus v̄o qui recto maior ē obtusus dicit. **A**ngul⁹ v̄o minor re-
cto acut⁹ appellaf. **T**ermin⁹ ē qd̄ vniūscuiusq; termin⁹ ē. **F**igura
ē q̄ termin⁹ v̄o termin⁹ p̄tinet. **C**ircul⁹ ē figura plana vna qd̄em li-
nea p̄tēta: q̄ circūferentia notaf: in cui⁹ medio pūct⁹ ē: a quo oēs
linee recte ad circūferentiā extēntes sibiūices sūt equales. **E**t hic
quidē pūct⁹ cētū circuli dī. **D**iameter circuli ē linea recta que
sup ei⁹ cētū trāsīens extremitatēq; suas circūferentię applicans
circulū i duo media diuidit. **S**emicirculus ē figura plana dia-
metro circuli & medietate circūferentię p̄tēta. **P**ortio circuli
ē figura plana recta linea & parte circūferentię p̄tēta: semicircu-
lo quidē aut maior aut minor. **R**ectilineę figure sūt q̄ rectis li-
neis cōtinent quārū quedā trilaterę q̄ trib⁹ rectis lineis: quedā
quadrilaterę q̄ quorū rectis lineis. qd̄ā multilaterę que pluribus
q; quātor rectis lineis continent. **F**igurarū trilaterarū: alia
est triangulus h̄is tria latera equalia. Alia triangulus duo h̄is
eql̄ia latera. Alia triangulus triū unequalium laterū. **I**taq; iterū
alia est orthogoniū: vniū. s. rectum angulum habens. Alia est am-
bligoniū aliquem obtusum angulum habens. Alia est ortigoni-
um: in qua tres anguli sūt acuti. **F**igurarū autē quadrilaterarū
Alia est qdratum quod est equilaterū atq; rectangulū. Alia est
trapezium: q̄ est figura rectangula: sed equilatera non est.
Alia est belmuaym: que est equilatera: sed rectangula non est.

De principijs p̄ se notis: e pmo de diffin-
tionibus eorūdem.

VIVITVR
INGENIO,
CAETERA MORTIS
ERVNT.

COXOPEL

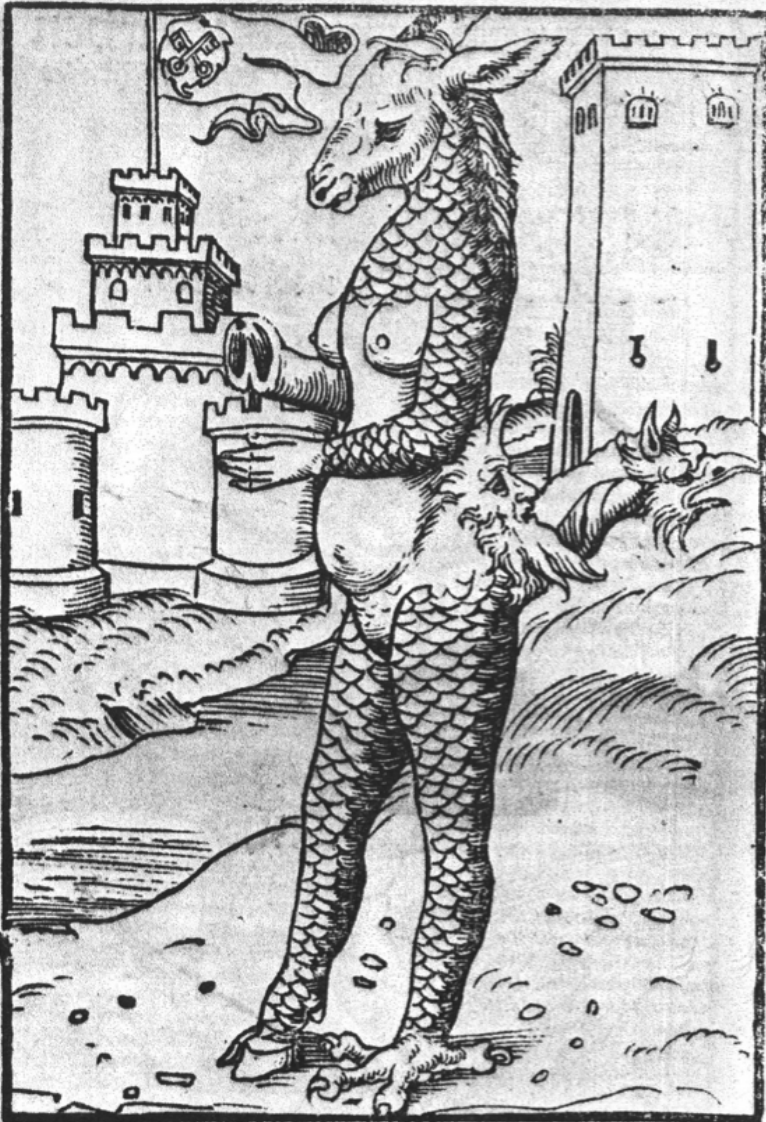
1573. MCH 2 3

L 3 Maxillares,

Der Bapstsel zu Rom

1546 Αντικαθολική καρικατούρα του πάπα Αλεξάνδρου ΣΤ'

1550 Ein Feste Burg, έντυπη μουσική παρτιτούρα.

Van Tamarisck. Cap. CXCIII.

D Tamarisck saet ghesoden ende ghedroncken / is goet voor de ghenedie bloet spouwen / ende den genen die den loop des buycr hebben / ende den vrouwen die haren loop oft slurie te seer oueruloedich hebben / ende den ghenen die van veninich gbedierte gebeten sijn. Het verduist oock alder hande gheswel / alsment also werm daerop leyt. De schoisse van Tamariscus heeft ghelijcke cracht. Een tapken van Tamarisck asschen gho maect / ende inde vrouwelickheyt ghedaen / doet de oueruloedighe slurie der vrouwen cesserem. Een drinckvaetken van Tamarisck hout ghe maect / ende daerwt ghedroncken / is goet voor de miltsuchtighe. Tamarisck ghenest den cancker / als hi in wijn ghesoden / ghesooten ende ma buenick daerop gheleyt wort. Dat sap wt Tamarisck bladeren gedruet / ende met wijn gedroncken / is een sonderlinghe medicijne voor de milte.

Van Clapperroosen. Cap. CXCV.

Den naem.

D It cruyt noempt men in Griec Mecon rheas / en in Latijn Papauer stundum oft erraticum. Anders so heeten de sommige Papauer tubcum. De kinder hebben haer genuecte met desen bloemen / want sij legghen de bladeren tusschen haer handen / oft op haer voorhoofst / ende sij doen die clappen oft geluyt geuen / ende daerom so heet dit cruyt Clapperroose. Sommige heeten dit cruyt Colle ende Colbloemen / oft Roode Coentroosen.

Beslecht.

Men vindt tweederhande Clapperroosen oft Colle / te weten / groot ende cleyne. De groote heeft veel stelen ende tackens. De cleyne en is niet so busselachtich als de eerste. Anders hebben sij meer onderscheeds / also wij hierna verclaren sullen.

Haetsden.

D De groote Colle oft Clapperroose heeft bladeren gelijck als tam wit Mostaertcruyt / diep gheclouen / maer si sijn langer ende rouwer. Sijn stelen ende tackens sijn heel row ende ghehayt / ende wast bijna een elle hooghe. De knoppe die op den steel wast / is in twee gruen ghehayt / vellekens besloten. So haest als de bloeme wtcompt / so vallen die twee gruen hayughe vellekens van malcanderen / ende dan compr die schoone roode bloem oft roose wtghesloten. De bladeren van dese bloeme vallen haest af / en dan sietmen daer een langachtich bolleken recht op staende / ende is rondsomme met swert hayt verchiet. Ende in dit bolleken vindmen bruynachtich saet. Die wortel is vingers dicke / ende wit / met veel sijdwortelkens verchiet. De cleyne Clapperroose is der voor genoemden seer ghelijck / maer sij is in alle manieren cleynder. Haer bladeren sijn der Cicoreye ghelijcker / ende niet so diep gesneden. De bollekens

inde

Van Clapperroosen.
Mecon rhocas.
Clapperroosen.

Cap. CXCV.
Papauer erraticum alterum.
Roode Coentroosen.

Ende bloemen sien nederwaert. De wortel is langer ende geelder.

Plaetsse haerder wassinghe.

De Clapperroosen wassen bijna in alle cozen ende vruchten. Maer de groote Clapperroose en is niet so ghemeyn als de cleyne.

Den tijt.

De Clapperroosen bloeyen inde Lenten / ende den gantsen somer tot inden Vogst.

Natuur ende complexie.

De natuere van beyde de Clapperroosen is tot vercoelinge geneycht. Ende daeromme so vercoelen sij ghelijck als ander Papauer oft Huels cruyden.

Die cracht ende operatie.

Dij oft ses bollekens tot ouer de hest in wijn ghesoden ende gedroncken / dat doet den mensch slapen. Dat saet ghesooten / ende met Meede ghedroncken / maect weeck inden buyck. Desgelijck doetet oock alsment inde pepercoecken bact. De bladeren met de bollekens ghesooten / vercoeden alderhande hitte oft brandt / alsment daerop leyt. In water ghesoden / ende doecken daerin nat ghemaect / ende om thoost ghewonden / maken den mensch slapende. Dat voorsyde water blust de ontfekinghe

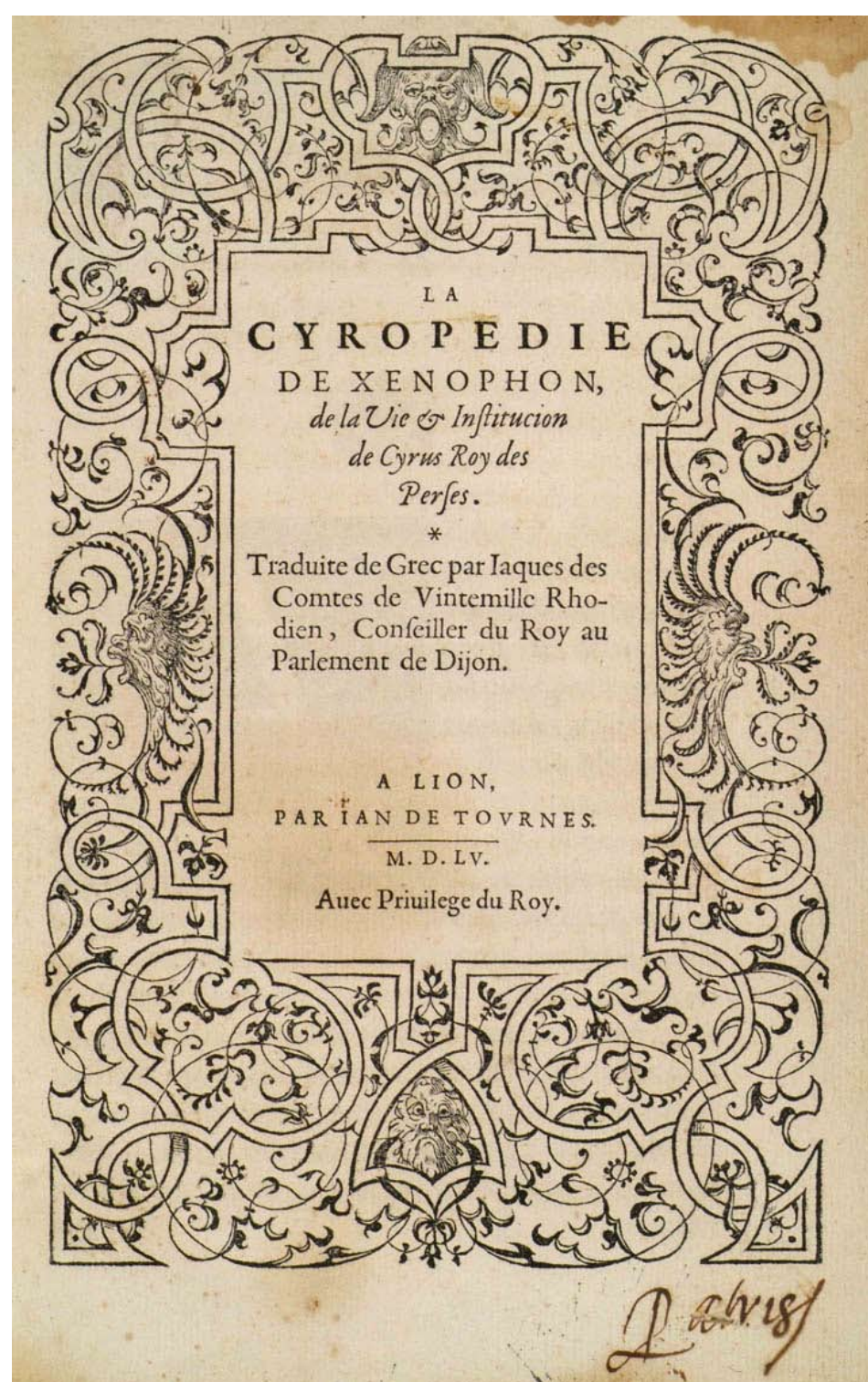
B ende

Prendre proprement au plat.

Quand chacun prend au plat, il faut bien se garder d'y mettre la main, que les plus qualifiés ne l'y aient mise les premières, ni prendre ailleurs qu'à l'endroit du plat qui est devant vous: moins encor doit-on prendre les meilleurs morceaux,

1555 τυπογραφικά στοιχεία Civillite του Jean Granjon.

LA
CYROPEDIE
DE XENOPHON,
de la Vie & Institution
de Cyrus Roy des
Perfes.

*
Traduite de Grec par Jaques des
Comtes de Vintemille Rhodien,
Conseiller du Roy au
Parlement de Dijon.

A LION,
PAR IAN DE TOURNES.
M. D. LV.

Avec Priuilege du Roy.

1555 Τυπογραφείο του Jean de Tournes, Λυών.

ALL'ILLVSTRISS.

ET GENEROSO SIGNORE

IL S. ALFONSO D'EST.

Meritissimo Principe di Ferrara,

Gabriel Symeon

Salute.

*

VANDO vostra Eccellenza passò vltimamente da Lione per tornare in Francia, la fortuna volle, che io fossi à Vienna in Delphinato, doue io era ito per ricognoscere certe antichità, quini nuouamente ritrouate: laquale distanza fu cagione che io non venissi à soddisfare à quel debito (facendole riuerenza) al quale m'obligorno già la sua humanità & cortesia, quando piu anni sono, trouandomi nello studio di Parigi, & ella venuta nuouamente in Francia, le presentò da mia parte il virtuoso M. Lucio Paganuzo il mio libro *Franzese* (mia prima proua in così fatta lingua)

A 2

lingua)

Το ελληνικό βιβλίο κατά τον 16ο αιώνα

Μετά τον Άλδο Μανούτιο και τον Ζαχαρία Καλλιέργη, στην παραγωγή ελληνικών βιβλίων κυριάρχησε ο Ιταλός Filippo Giunta στη Φλωρεντία, ο οποίος ίδρυσε δικό του τυπογραφείο από το 1515 και προσπάθησε να μιμηθεί την αρχαιοελληνική βιβλιοπαραγωγή του Άλδου (εικ. 22). Οι απόγονοί του συνέχισαν την επιχείρηση έως το 1540. Μετά την οικογένεια Giunta οι ελληνικές εκδόσεις περιορίστηκαν, και η μόνη σημαντική εκδοτική παρουσία ήταν αυτή του ηπειρώτη εκδότη Ανδρέα Κουνάδη, ο οποίος, το 1521, συνεργάστηκε με τον πεθερό του Damiano di Santa Maria και τους τυπογράφους αδελφούς Stefano, Giovanantonio, Pietro και Giovanni Maria Nicolini da Sabbio. Μετά τον πρόωρο θάνατο του Κουνάδη το 1523, οι αδελφοί συνέχισαν έως το 1553, τυπώνοντας εξήντα περίπου ελληνικούς τίτλους (εικ. 38), εκμεταλλευόμενοι τη ζήτηση εντύπων από τις ελληνόφωνες περιοχές της Βαλκανικής. Δραστηριότητα που, όπως θα δούμε, βρήκε συνεχιστές και καθιέρωσε τη Βενετία ως το κυριότερο εκδοτικό κέντρο για τις ανάγκες των Ελλήνων έως τα μέσα του 19ου αιώνα. Πέραν του Κουνάδη, η αξιόλογη ιταλική οικογένεια τυπογράφων του Bartolomeo Zanetti προσπάθησε να τον ανταγωνιστεί στην κερδοφόρο αγορά των εκκλησιαστικών βιβλίων. Τόσο ο ίδιος, όσο και ο γιος του Cristoforo έχουν στο ενεργητικό τους 70 περίπου εκδόσεις, ενώ στη συνέχεια ο εγγονός του Pietro κατάφερε να διατηρήσει τον οίκο Zanetti ως σημαντικό ελληνικό εκδοτικό κέντρο μέχρι τις αρχές του 17ου αιώνα (εικ. 27, 28, 34).

Ένας άλλος κλάδος της οικογένειας Zanetti έδρασε στη Ρώμη, από το 1576 έως το 1630, εκτυπώνοντας, κατά παραγγελία του Βατικανού, διάφορες ελληνικές εκδόσεις προορισμένες κυρίως για τους καθολικούς ελληνόφωνους πληθυσμούς των νησιών του Αιγαίου, αλλά και με στόχο τη διείσδυση σε άλλες ορθόδοξες κοινότητες.

Από τα μέσα του 16ου αιώνα εμφανίστηκε ο προικισμένος κερκυραίος Νικόλαος Σοφιανός, αλλά για ποικίλους λόγους η παρουσία του περιορίστηκε στην έκδοση δύο μόνο εκκλησιαστικών βιβλίων, παρά την πρόθεσή του να εκδώσει μεταφρασμένα στα ελληνικά διάφορα διδακτικά κείμενα.

Την ίδια περίπου περίοδο (1560-1585) έδρασε και ο ιταλός εκδότης Gia-

como Leoncini, ο οποίος δραστηριοποιήθηκε στα εκκλησιαστικά κυρίως βιβλία, χρησιμοποιώντας τα στοιχεία και τον διάκοσμο του Ανδρέα Κουνάδη και των αδελφών Nicolini da Sabbio για να ιδιοποιηθεί τη φήμη που εκείνοι είχαν στις προηγούμενες γενιές (εικ. 26, 29).

Ο τελευταίος έλληνας εκδότης του 16ου αιώνα στην Ιταλία ήταν ο Χιώτης Εμμανουήλ Γλυτζούνης. Ο ίδιος έγραψε το πρώτο ελληνικό βιβλίο πρακτικής αριθμητικής και προχώρησε σε πλήθος από εκκλησιαστικές εκδόσεις έως τον θάνατό του το 1596.

Κατά την περίοδο που ο Καλβίνος βρισκόταν στη Γενεύη είχαν συγκεντρωθεί εκεί πολλοί λόγιοι με μεγάλη αγάπη για την ελληνική γραμματεία, ενώ τόσο ο ίδιος ο Καλβίνος όσο και ο συνεργάτης του θεολόγος Théodore de Bèze ήταν ένθερμοι υποστηρικτές της. Ο Robert Estienne υπήρξε ο πρώτος τυπογράφος της πόλης που τύπωσε ελληνικά θεολογικά κείμενα με τον εξοπλισμό που είχε καταφέρει να φυγαδεύσει από το Παρίσι, συμπεριλαμβανομένων και των ελληνικών στοιχείων greco du roi. Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο γιος του Henri συνέχισε την τυπογραφική παράδοση του πατέρα του και αφιέρωσε όλη του τη ζωή στην έκδοση σημαντικών έργων της αρχαίας ελληνικής σκέψης, ο δε δικός του γιος Paul διατήρησε κι αυτός την εκδοτική παραγωγή έως το 1626. Και άλλοι τυπογράφοι, όπως ο Jean Crespin, ο Hieronymus Commelinus και ο Jacobus Stoer, κυκλοφόρησαν σπουδαίες ελληνικές εκδόσεις, συχνά δίχως να αναφέρουν τον τόπο έκδοσης, για να μπορούν να τις διακινούν στη Γαλλία και την Ιταλία χωρίς τον φόβο κατάσχεσής τους ως αιρετικών από την Ιερά Εξέταση.

Αριστερά: Giovanniantonio Tagliente, *Lo presente libro Insegna...*, Βενετία, 1530. Δεξιά: Giovanbattista Palatino, *Libro nuovo*, Ρώμη, 1561. Εγχειρίδια λατινικής καλλιγραφίας από ξυλογραφημένες πλάκες όπου επιδεικνύεται και η ελληνική γραφή.

ΤΟ ΓΑΡΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΑΙ Η
 παλαιά τε καὶ νέα διαθήκη, ἥτοι τὸ αὐθός
 καὶ ἀγγελίων αὐτῆς. ἔστι δὲ πᾶς
 νυ ὠφέλιμον καὶ ἀσπασίον
 πρὸς πᾶσα χριστιανόν.

σὺ θεῶ

Οὐ μὲν πάλιν

ἵστορησέναι

Ἀρχὴ τὸ ἡμῶν παντός. ἡμεῶν φησὶ
 ἀγγελίας

Non sine Privilegio.

Γῶς ὁ ἔσπεσικνὸς ἔκειμεν ἐκλίκησιν διὰ τὸν κύριον
 ἡμῶν ἰησοῦν χριστόν. ἔκει τὸν σύνειντα α.
 Λόγοι διαφοροὶ πάνυ ὠφέλιμοι δεκτικόν α.

ἔκει τὸν σύνειντα β.
 Ἐξήγησις τῆς θείας λειτουργίας, ἡ γοῶν τὴ δηλωῶν πρὸ
 ἱερατικῆς καὶ ἄς τίνος τύπων ἔσιν εὐ- κείων.
 ἔκει τὸν σύνειντα γ.

α α β γ δ ε ζ η θ ι κ λ μ ν ξ ο π ρ
 σ τ υ φ χ ψ ω α α β β γ γ δ δ ε ε ζ ζ η η
 θ θ ι ι κ κ λ λ μ μ ν ν ξ ξ ο ο π π ρ ρ Α Β Γ
 Δ Ε Ζ Η Θ.

Quaterniones oēs, præter a sexternionē.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΓΑΛΑΙΑΣ ΚΑΙ
 νέας διαθήκης. κεφ. α΄.

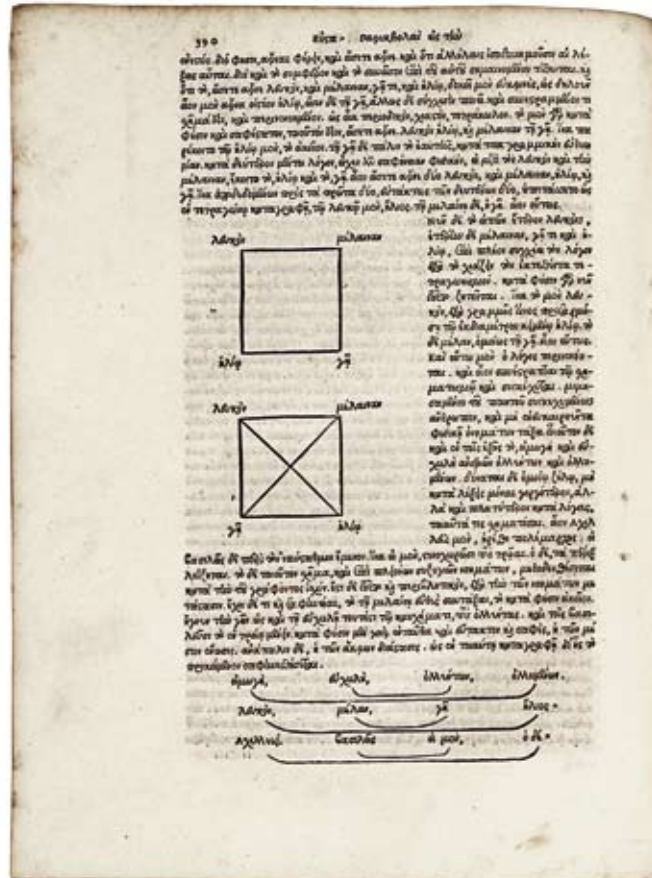
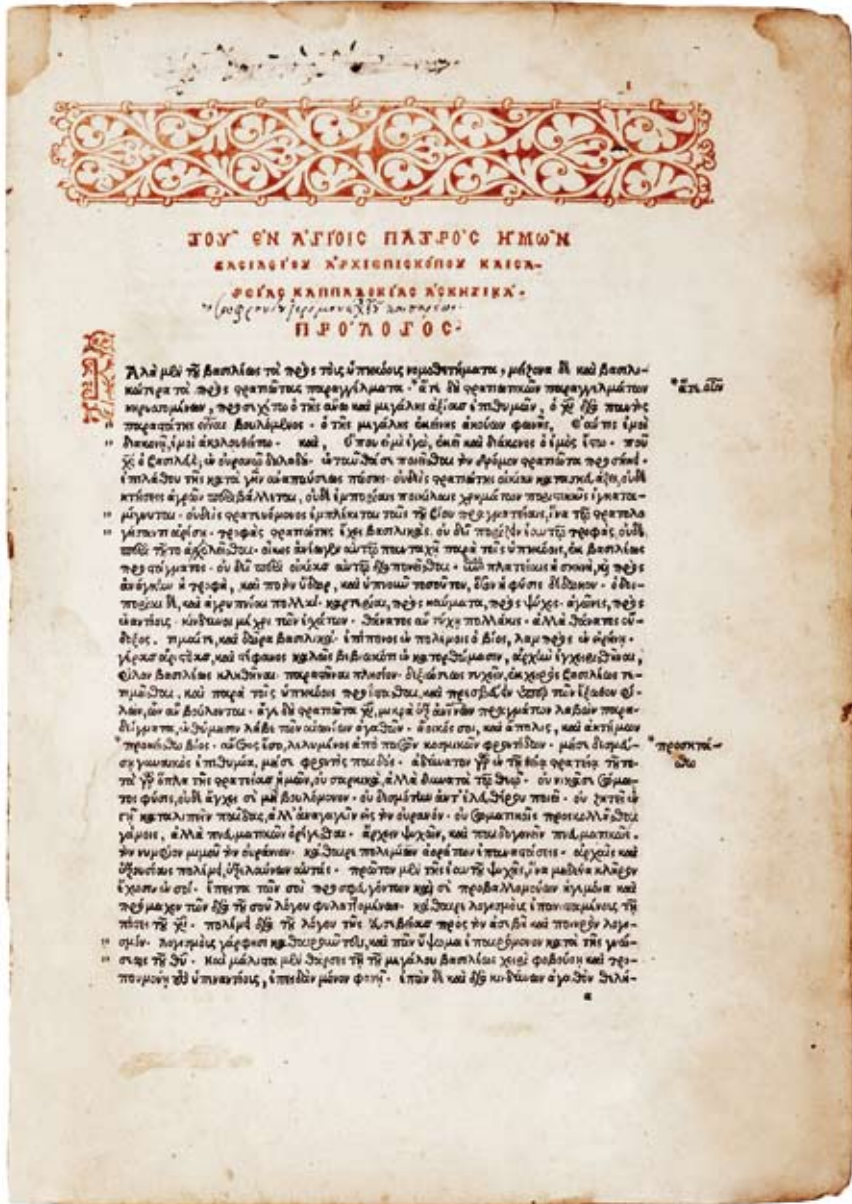

ΑΝ ἱερὰταται μικροπιλιται,
 θεοπιλέσεται ἀδίσκοποι, δὲλα
 βίεσται ἱερομενάχει καὶ μοσα
 χοί, θεοσεβέσται ἱερεῖς, εὐδοξ
 εῖσεται ἀρ' χεντες καὶ ἀπας ὁ
 κνεῖς μαχρισὸνημος λαὸς μῆ
 κράιτε καὶ μεγάλοι ἀνδρῶν τε
 καὶ γυναικῶν, χόεις εἰν ἡμῶν καὶ

ἐπρὶν παρὰ θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ.
 ἔπειθ' ἐγὼ ὁ δουτελὴς καὶ ἀνάξιος ἰααννίκος ἱε
 ρομύναχος ὁ καρπῆνος καὶ μέγας πρῶτο σύβελος
 κερκύραν, ὑπὸ τῶν πολλῶν μαμάκρτων δὲ ἀέθλι
 ἔς φιλακλιῶ τῶν βουεπιῶν. ἔδιὰ τινὰ κεινὸν ὁπ' ἐ
 ποιῆσα, ἀλλὰ χάριτι τῷ χριστοῦ διὰ τὴν ἡμῶν δὲ σέ
 βειαν καὶ ἀλήθειαν. δι' ἡμῶν αἰτίων, δουεμὸς μου εὐ
 αὐτῆ μὴ ἔχον τὴ ποιῆσαι διὰ νὰ δὲ ἴκω τὴς λογι
 σμοῦς, ἡ βελήθλι ποιῆσαι ἐκλογὴν τὰ ἔγκριτα καὶ
 ἀσπασίαι πάντα τῆς παλαιᾶς τε καὶ νέας διαθήκης
 μετὰ πολλῶν ἐτέρων ἰσοειῶν καὶ τῶν βουεπιῶν
 τὰς πρᾶξεις ἐς ὀλίγους ἡγίους, καὶ πᾶς ἐπὶ αἰτίας

α

1542-1550 Ευσταθίου αρχιεπισκόπου, Παρεχβολαί εις την Ομήρου Ιλιάδα. Antonio Blado, Ρώμη.

1535 Του εν αγίοις Πατρός ημών... Αδελφοί Nicolini da Sabbio, Βενετία

ΕΚ ΤΩΝ ΔΙΩΝΟΣ ΤΟΥ ΝΙΚΑΕ-
ως Ρωμαϊκῆς ἱστορίας, ἀπὸ Πομπηίου Μάγνου μέρεις Αλε-
ξάνδρου τοῦ Μαμαφίας, ἐπιτομὴ Ἰωάννου τοῦ Ξιφιλίνου.

DIONIS NICAËI RERVM RO-
manarum à Pompeio Magno ad Alexádrum Ma-
max, Epitome authore Ioanne Xiphilino.

EX BIBLIOTHECA REGIA.

Βασιλεὺς τῆς ἀγαθῆς καὶ περὶ τῆς αἰχμητῆς.

LVTETIAE,

Ex officina Roberti Stephani typographi Regii,
Regiis typis.

M. D. L. I.

Cum priuilegio Regis.

ΕΠΙΤΟΜΗ ΤΗΣ ΔΙΩΝΟΣ ΤΟΥ
Νικαέως Ρωμαϊκῆς ἱστορίας, ἢ συνέτηκτο Ἰωάννης ὁ Ξιφιλί-
νος, περιέχουσα μοναρχίας Καίσαρων ἑικοσι πέντε, ἀπὸ Πομ-
πηίου Μάγνου μέρεις Αλεξάνδρου τοῦ Μαμαφίας.

ΚΛΗΡΟΥΜΕΝΩΝ δὴ
τῆ ὑπάτω, Ὀρθόσιος τῆσθε Κρήτας
ἐλαχε πόλεμον· ἀλλ' ἐκείνος ἔσπε-
τε τῆς ἐπιταλῆς ἀφ' ἡμετέρας, καὶ
ἔσπετο τῆς δικαιοσύνης, οἷς πληροῦν
τῆς κατ' αὐτὸν ἀνδραγαθίας μετὰ γε
τῆ Κικέρωνα ἠδυνήθη, ὅτε στυφά-
ροντι τῆς φραπῆς ἐγένετο τῆς ὕψους,
καὶ αὐτὸς καὶ γὰρ ἐμεινεν. Ὁ δὲ δὴ
Μέτελλος ἐπέλατό τε εἰς Κρήτην, καὶ τῆ ἰσχυρῆ ἀπαρῆ ἐχρήσατο.
μὲν τοῦτο, καὶ τοῖσδε Πομπηίου τῆ Μάγνου ἠδὲ τῆσθε θαλασ-
σης συμμάχους ἀφῆκε, καὶ τῆσθε ἠπείρου ὅσον ἡμερῶν ἀπὸ θαλάσ-
σης τρεῶν, ἐμπεδίσθη ἡμῶν τε καὶ καλυμνός, ὡς αὐτὰς τῆσθε σι-
κουσῶν καὶ τῆσθε νήσων, διὰ ὅμως ἐ ἀκρίτος Πομπηίου τῆ Κρητικῆ
πολέμου τέλος ὁ Μέτελλος ὑπέστη, ἀφῆκεν τε αὐτὸν κατῆ-
ρα, καὶ Κρητικὸς ἐπεκλήθη. Λύκιλλος ὁ Λύκιος καὶ τῆσθε καὶ τῆσθε
τοῖσθε, τῆσθε Ἀσίας διωκτῆς Μιθριδάτην τε καὶ Τηραίου τῆ
Αριμῆιον πόλεμον νικήσας, καὶ Φυρσομαχίαν ἀναλαβὼν, τῆ Τηρα-
νοκέρτα ἐπολιόρχει· καὶ αὐτὸν οἱ βαρβάροι τῆ τῆσθε, καὶ τῆ
ναφθα καὶ τῆσθε μηχράνι χρομῆ, δὴ ὡς ἐκάκασθη, ἀσφδελτῶ-
δες δὲ τῆσθε φάρμακον τοῦτο καὶ ἀφῆκεν οὕτως, ὡς ὅσους ἀφῆ-
κεσμίξῃ, πῆρτως αὐτὰ κατὰ τῆσθε, οὐδὲ ἀπὸσθένται ἔσθε ὅ-
σους ὕψους ῥαδίως, ἐκ ἴσθου ὁ Τηραίου ἀναγαρῆσας, ποσάτη
a.ii.

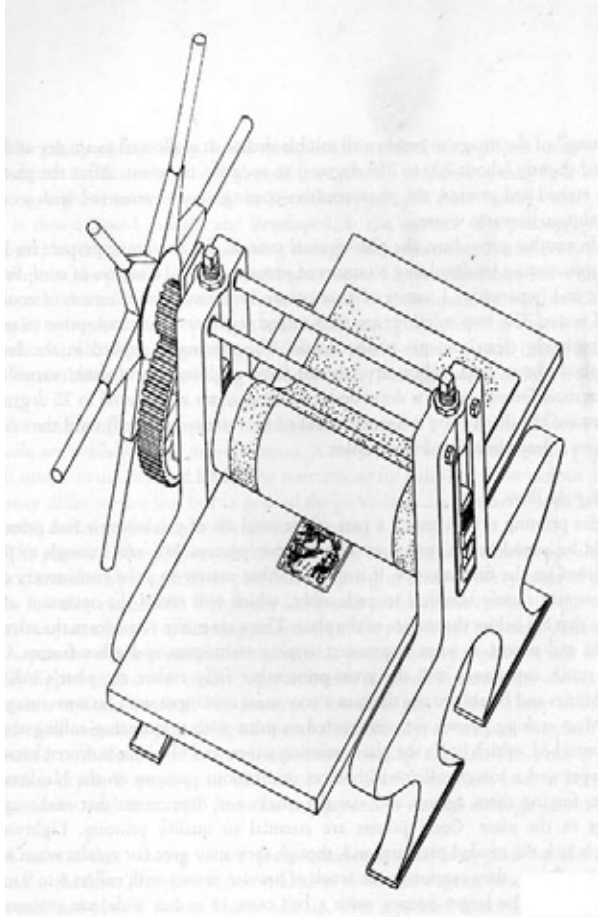

Η τέχνη της χαλκογραφίας και η εικονογράφηση των βιβλίων

Χειροκίνητο πιεστήριο χαλκογραφίας

Η βαθυτυπία είναι μία τελείως διαφορετική μέθοδος εκτύπωσης από την υψιτυπία, δηλαδή την τυπογραφία. Όταν οι δύο μέθοδοι συνδυάζονται για το ίδιο βιβλίο χρειάζονται διαφορετικά πιεστήρια και διπλά τραβήγματα. Η βαθυτυπική εκτύπωση απαιτεί περισσότερο παχύρευστη μελάνη και αυξημένη πίεση στο χαρτί από την τυπογραφία και το γεγονός πως όλη η επιφάνεια υπόκειται σε πίεση επιτρέπει και στις λεπτότερες γραμμές να τυπώνονται, κάτι που αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της βαθυτυπίας. Αλλά αυτό το πλεονέκτημα μπορεί να μειωθεί σημαντικά από τη δυσκολία να μεταφερθεί καθαρά και πλήρως η μελάνη από την εγχάρακτη πλάκα στο χαρτί. Η επίδραση της βαθυτυπικής μεθόδου στην τυπογραφία ήταν σημαντικότερη από την απλή συνεργασία με τους ειδικευμένους χαρακτές. Η δημοφιλία της χαλκογραφικής εικονογράφησης είχε σημαντική επίδραση στις ευρωπαϊκές εκδοτικές επιχειρήσεις, αλλά και στην αισθητική του ευρωπαϊκού βιβλίου. Πολλοί μεγάλοι ζωγράφοι και σχεδιαστές του 17ου αιώνα έκαναν έργα για τους χαρακτές της περιόδου και κάποιοι από αυτούς εκτελούσαν μόνοι τους και τη χάραξη. Ο κατάλογος των καλλιτεχνών που ασχολήθηκαν με την χαλκογραφία είναι εντυπωσιακός και περιλαμβάνει τους Ρούμπενς (Pieter Paul Rubens), Ρέμπραντ (Rembrandt Harmenszoon van Rijn), Βαν Ντάικ (Antonis van Dijck), Πουσέν (Nicolas Poussin), Καλώ, (Jacques Callot) κ.ά. Ως όρος η βαθυτυπία, με την έννοια του εγχάρακτου σχεδιασμού, περιλαμβάνει κάθε εκτυπωτική διαδικασία όπου η μελάνη μεταφέρεται στο χαρτί από περιοχές χαμηλότερες από την επιφάνεια της εκτυπωτικής πλάκας. Όταν επιστρώνουμε σε όλη την πλάκα μελάνη αυτή εισχωρεί σε όλες τις αυλακώσεις και παραμένει εκεί όταν η επιφάνεια καθαριστεί. Το χαλκογραφικό πιεστήριο εφαρμόζει την πίεση από κύλινδρο και το χαρτί πρέπει να πιεστεί επάνω στη χαλκογραφική επιφάνεια ώστε να υπεισέλθει στις αυλακώσεις και να απορροφήσει τη μελάνη. Το πιεστήριο αποτελείται από μία επίπεδη επιφάνεια η οποία παλινδρομεί διαμέσου δύο χαλύβδινων κυλίνδρων. Σε αυτή τοποθετούμε τη μελανωμένη χαλκογραφική πλάκα και το φύλλο του χαρτιού καλυπτόμενα από μία τσόχα που λειτουργεί ως αυτορυθμιζόμενο παραγέμισμα

Απεικόνιση των εργαλείων και των τεχνικών χάραξης από την *Εγκυκλοπαίδεια* του Ντενίς Ντιντερό, Παρίσι 1756.

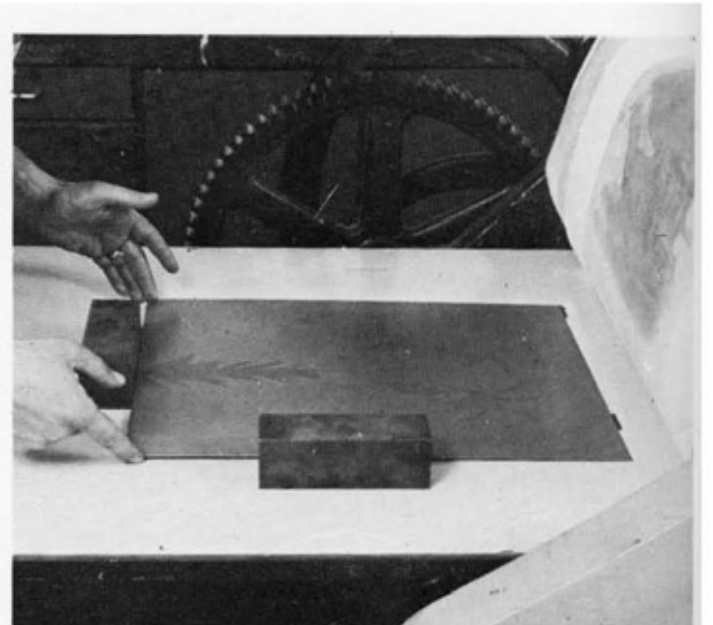
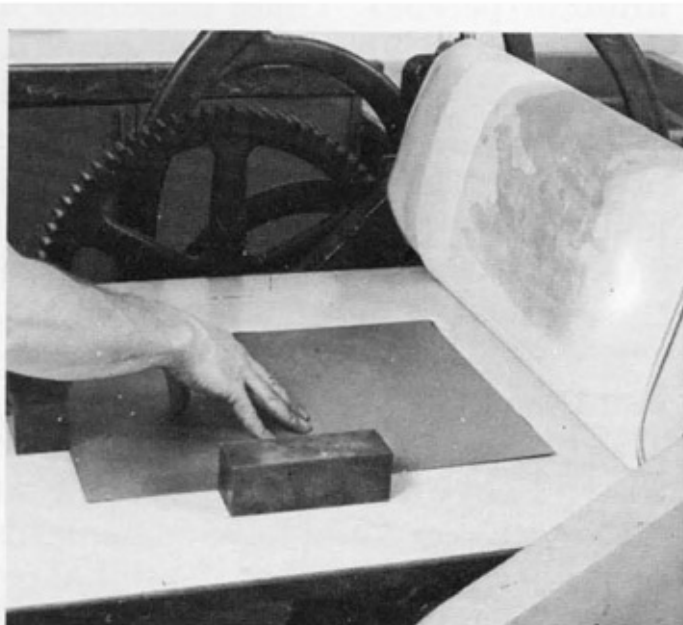
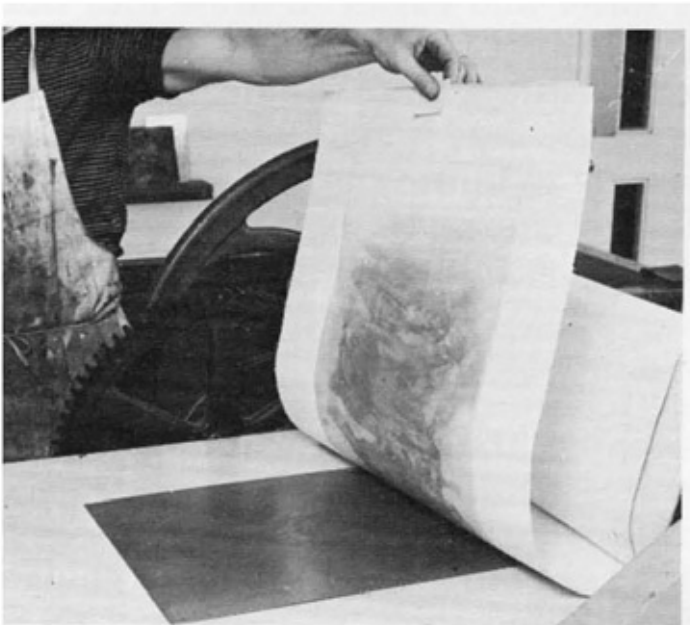
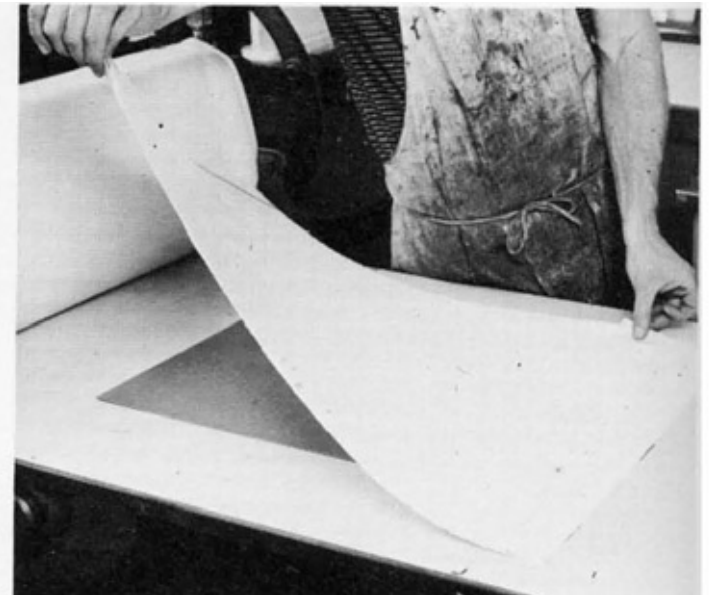
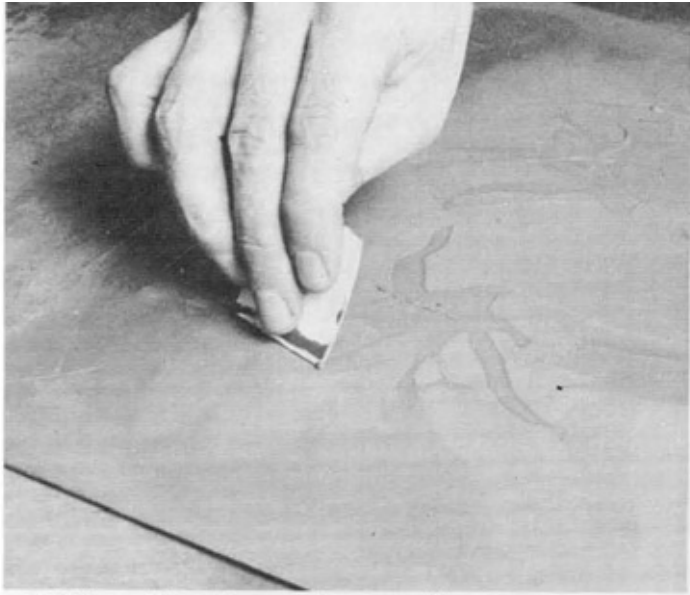
ώστε να δημιουργηθεί αυξημένη πίεση όταν όλα τα στρώματα διέρχονται μαζί κάτω από τον κύλινδρο. Υπάρχουν διάφοροι τρόποι προετοιμασίας της βαθυτυπικής επιφάνειας και αξίζει να τις αναφέρουμε αναλυτικότερα. Η βελονογραφία (pointe sèche / dry point) επιτυγχάνεται με αυλακώσεις που γίνονται με ειδικά χαλύβδινα καλέμια με μυτερή άκρη από τη μία και ξύλινη λαβή από την άλλη ώστε η δύναμη να εφαρμόζεται από τη βάση της παλάμης και όχι από τα δάκτυλα. Ένα ωραιότατο παράδειγμα χαλκογραφικής εκτέλεσης, μεταφερόμενο από σχέδιο, είναι η σελίδα τίτλου του βιβλίου του Βιργίλιου, *Opera* (*Έργα*), που τυπώθηκε στη Βασιλική Τυπογραφία της Γαλλίας, το 1641. Το σχέδιο είναι του Πουσέν και η χαλκογραφία έγινε από τον διακεκριμένο γάλλο χαρακτή πορτρέτων Claude Mellan. Η οξυγραφία (eau-forte), με βασικά εργαλεία μία χαλύβδινη μυτερή βελόνα και υλικό ανθεκτικό στη διάβρωση από οξύ – κατασκευασμένο από κερί, μαστίχα και πίσσα ή ρητίνη. Μετά ή κατά τη διάρκεια της χάραξης η χάλκινη πλάκα εκτίθεται στη διάβρωση του οξέος σε κάθε περιοχή, ανάλογα σε πόσο βάθος επιθυμεί ο καλλιτέχνης. Η οξυγραφία ήταν η τεχνική που χρησιμοποίησε ο Ρέμπραντ οδηγώντας την σε νέα ύψη τελειότητας.

Η τονική οξυγραφία (aquatinta και mezzotinta), όπου το τονικό εύρος και είδος που επιτυγχάνεται στα έργα της χαλκογραφίας και της οξυγραφίας εξαρτώνται από την εγγύτητα των γραμμών μεταξύ τους, την έντασή τους και σε κάποιο βαθμό τη διαδικασία μελάνωσης. Αντίθετα, οι δύο άλλες τεχνικές, η τονική οξυγραφία και η ξεστή χαλκογραφία, είναι εγγενώς τονικές. Η πρώτη είναι μία μορφή οξυγραφίας όπου ρητίνη αλλεΐφεται επάνω στο μέταλλο μαζί με διαλυτικό υγρό, ή επιστρώνεται σε μορφή σκόνης και ύστερα θερμαίνεται για να κολλήσει. Με πινέλο και αντιδιαβρωτικό υγρό καλύπτουμε τις περιοχές που έχουν ελαφρείς τόνους και βυθίζουμε την πλάκα σε οξύ όπου τα μέρη με βαρείς τόνους διαβρώνονται. Το μέγεθος και η εγγύτητά τους διαμορφώνεται από τη χρονική διάρκεια της διάβρωσης. Επιπλέον, είναι δυνατό να συνδυαστεί η τονική οξυγραφία με την απλή οξυγραφία. Αυτή ήταν η τεχνική που χρησιμοποιούσε ο Γκόγια. Το 1641 ο Ludwig von Siegen εφηύρε την ξεστή χαλκογραφία (mezzotinta), μία τεχνική που περιλαμβάνει τη χρήση ακιδωτών μεταλλικών κυλίνδρων (roulettes) και γλυφάνων για την εκτρέχυνση της μεταλλικής επιφάνειας. Αυτή η προετοιμασία

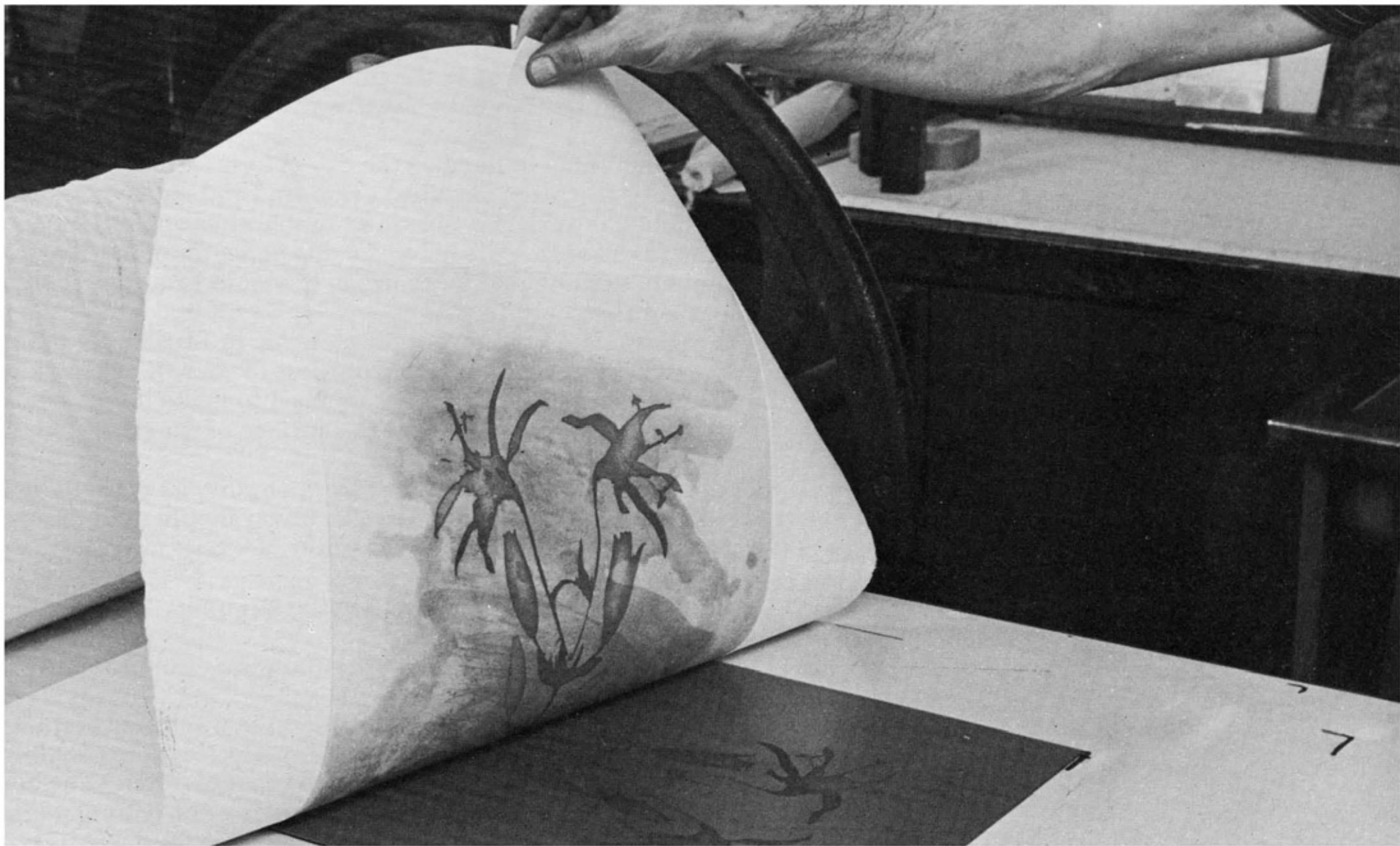
επιτρέπει στο μέταλλο να κατακρατά τη μελάνη και να τυπώνει τόνους των οποίων η δύναμη εξαρτάται από το βάθος και την εγγύτητα των νυγμάτων (αμυχών). Η ξεστή χαλκογραφία έγινε η δημοφιλέστερη μέθοδος για την αναπαραγωγή πορτρέτων. Ο Γάλλος Jacques Callot υπήρξε, ίσως, ο παραγωγικότερος χαρακτήης και αυτός που επηρέασε περισσότερο την τέχνη της βαθυτυπίας τον 17ο αιώνα. Μαθήτευσε στην Ιταλία και ήταν, πιθανότατα, ο ίδιος που ανέπτυξε την τεχνική με το αντιοξειδωτικό βερνίκι και την πρακτική της επανειλημμένης εμβάπτισης σε οξύ. Παρότι τα περισσότερα χαρακτηριστικά του κυκλοφορούσαν ανεξάρτητα ή ως συλλογές με εγχάρακτους τίτλους και λεζάντες, ο Callot ασχολήθηκε με την εικονογράφηση αρκετών βιβλίων, στα οποία το κείμενο είχε τυπωθεί τυπογραφικά. Ένας τέτοιος τόμος είναι ο *Lvx claustrī* που εκδόθηκε το 1646. Το απλό και φωτεινό ύφος του Callot φαίνεται να επιστρέφει για έμπνευση στις ξυλογραφίες του ύστερου 15ου και του πρώιμου 16ου αιώνα. Η τάση βέβαια των περισσότερων καλλιτεχνών και τεχνιτών ήταν συνήθως η αντίστροφη. Οι περισσότεροι χαρακτες ξυλογραφιών που εξακολουθούσαν να δρουν τότε φαίνεται πως προσπαθούσαν να μιμηθούν το ύφος και τη μαγιέρα της χαλκογραφίας.

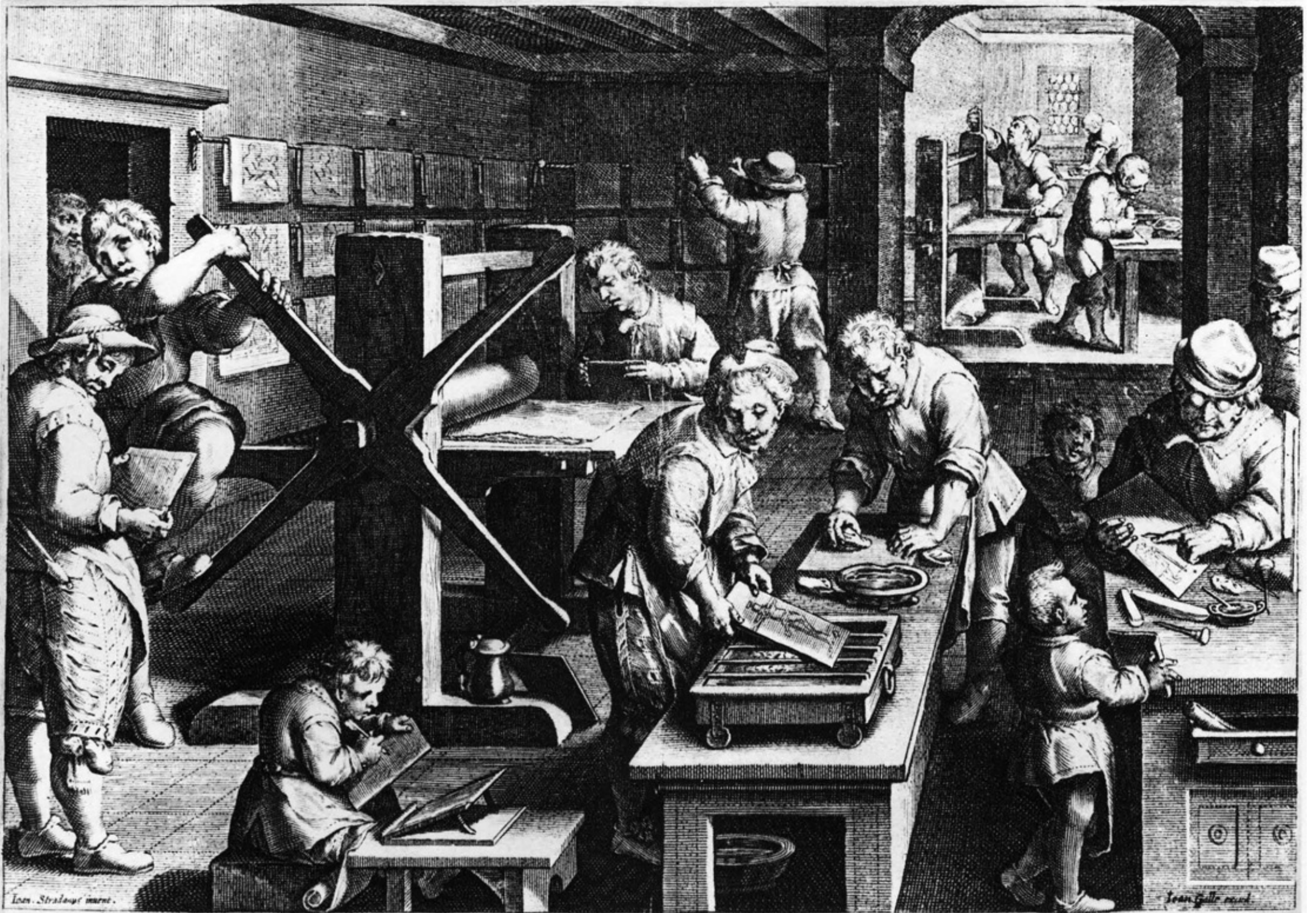

Τα στάδια χάραξης της χάλκινης πλάκας και της εκτύπωσης ενός αντιτύπου

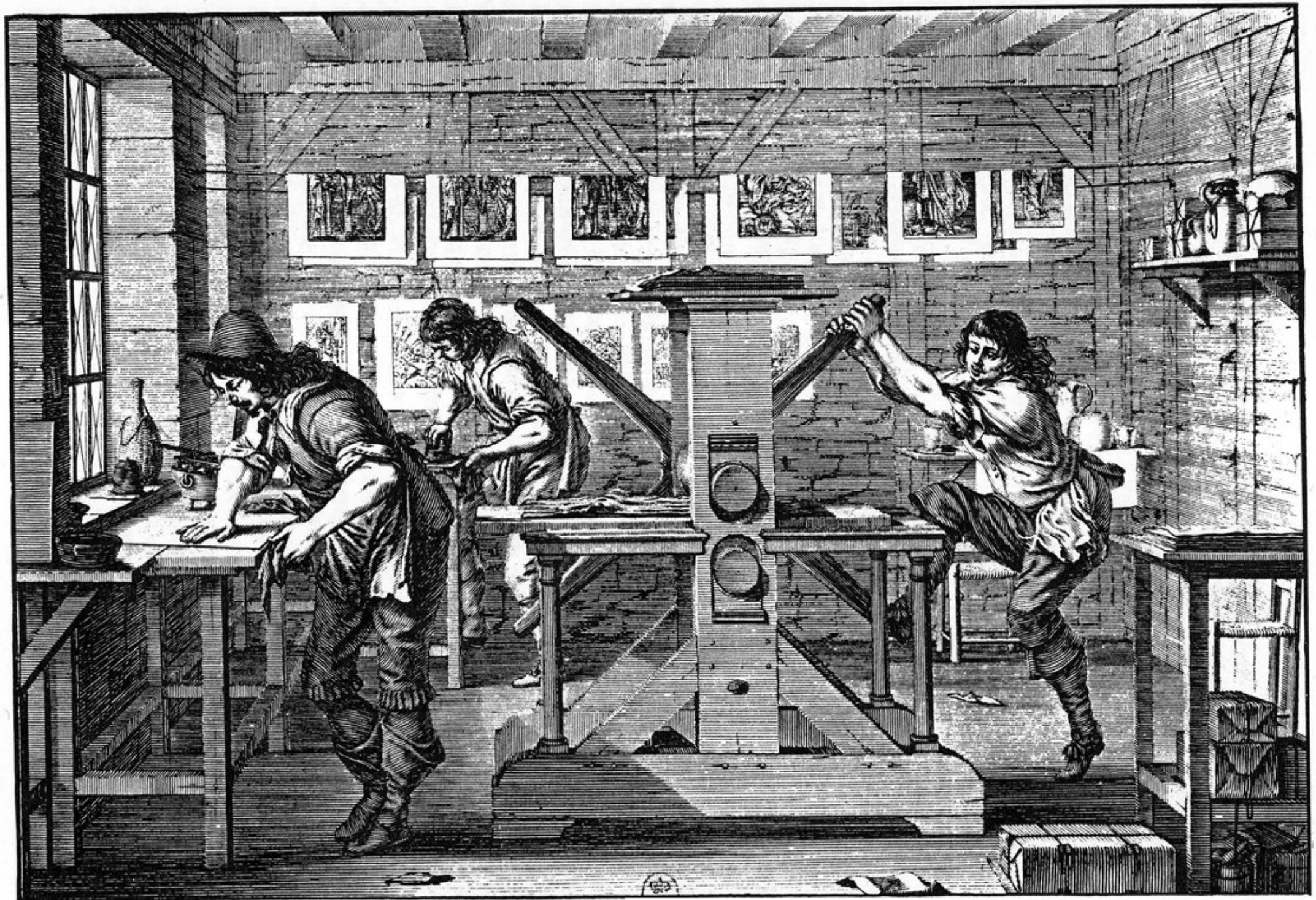

1600 Philip Galle, χαλκογραφία όπου απεικονίζεται εργαστήριο χαλκογραφίας

Χαλκογραφία του 17ου αι. όπου απεικονίζεται ένα εργαστήριο χαλκογραφίας

Αποτύπωση βυζαντινής χαραγμένης απεικόνισης, 4ος αι.

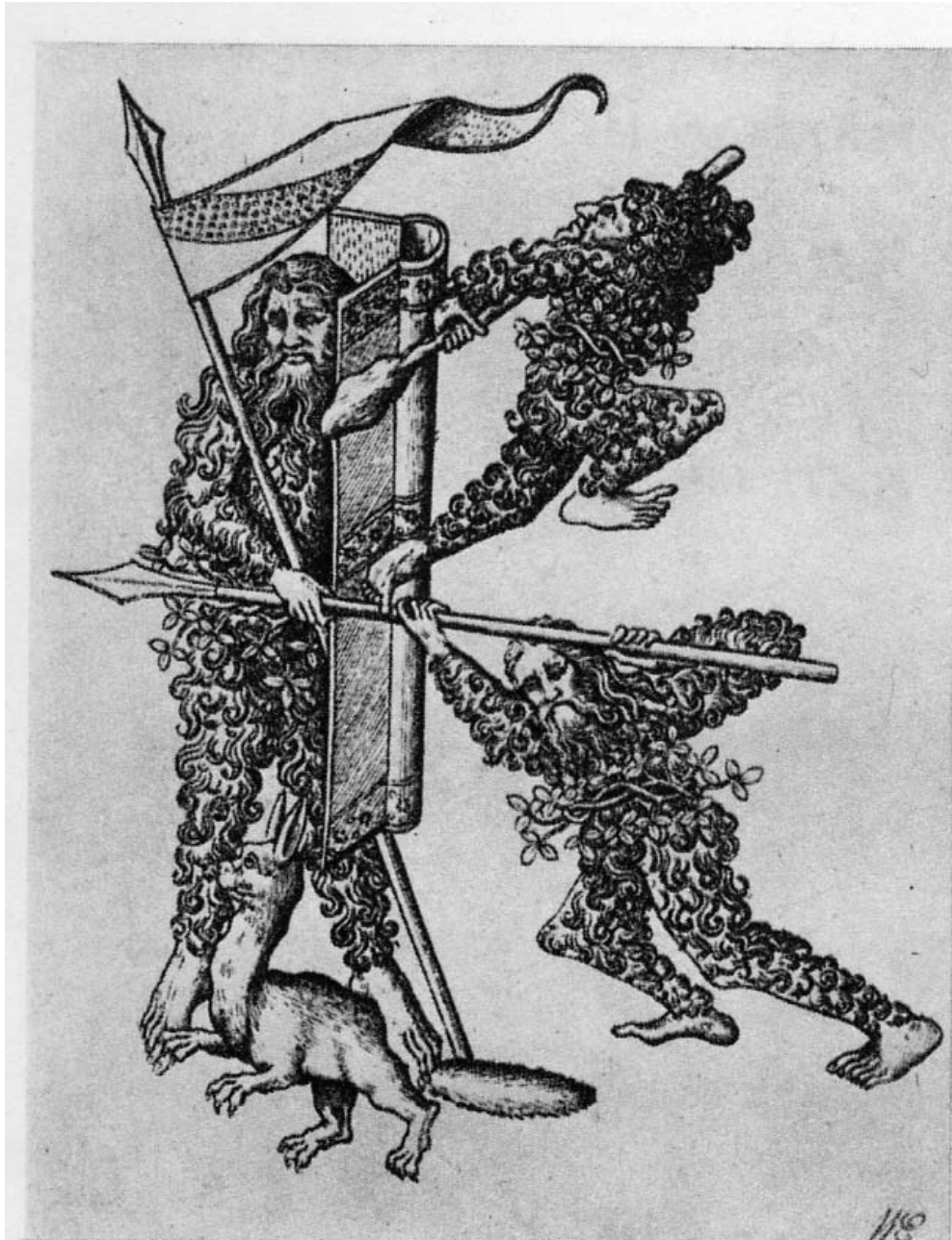

Αποτύπωση χαραγμένης απεικόνισης, Γερμανία 12ος αι.

1460 Χαλκογραφία του χαρακτή E.S.

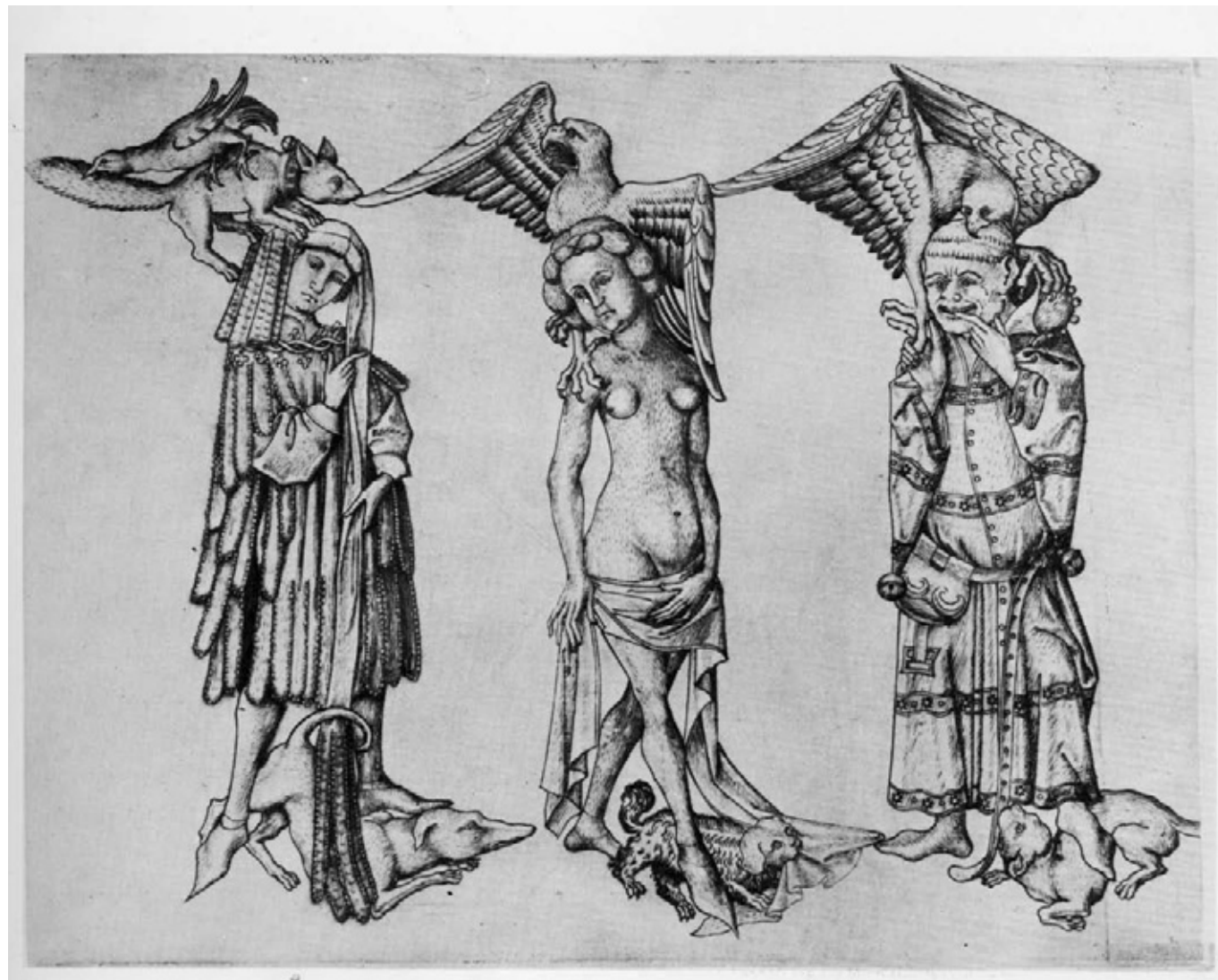

1464 Χαλκογραφία του χαρακτή E.S.

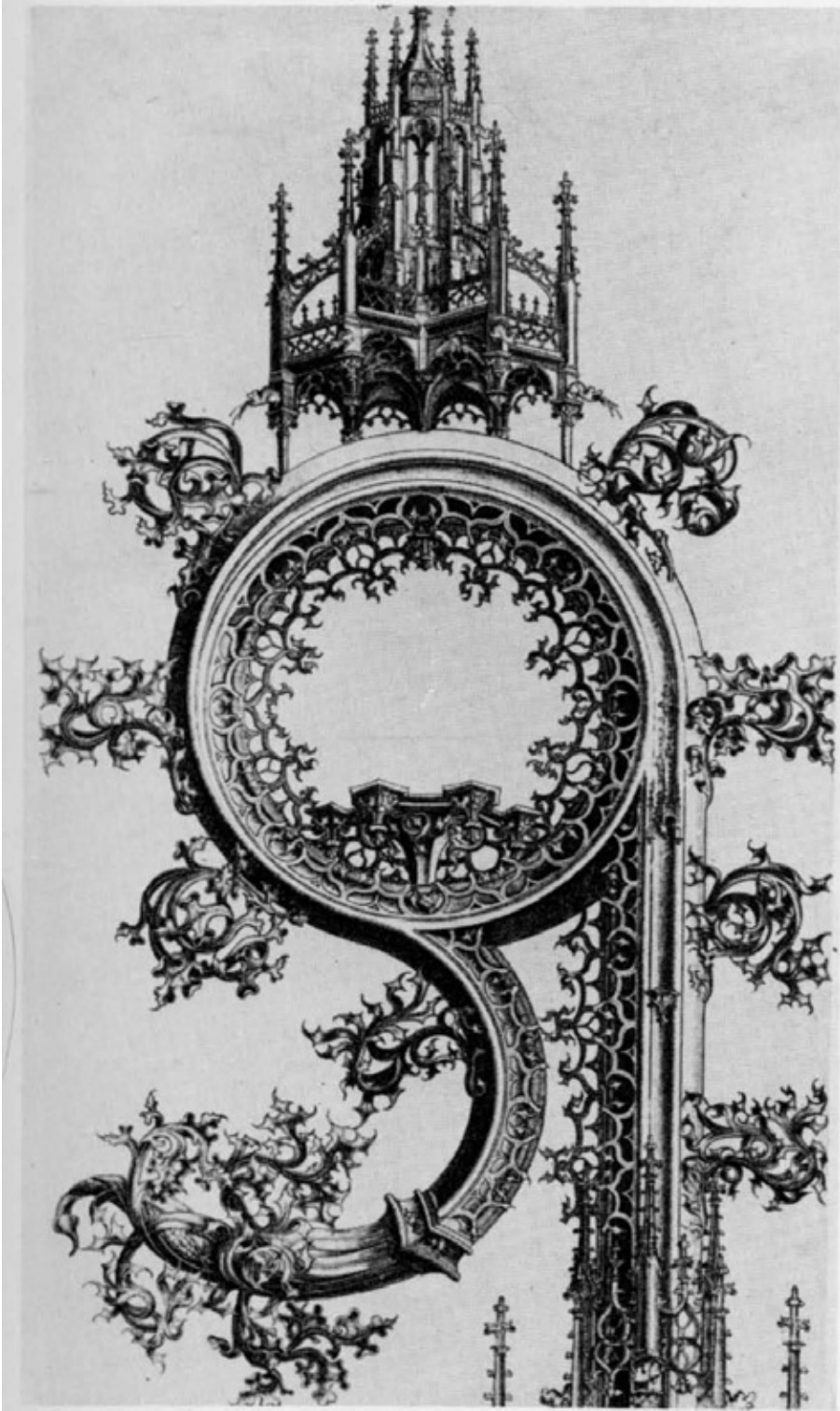

1465 Χαλκογραφία του χαρακτή E.S.

1470 Χαλκογραφία ανώνυμου

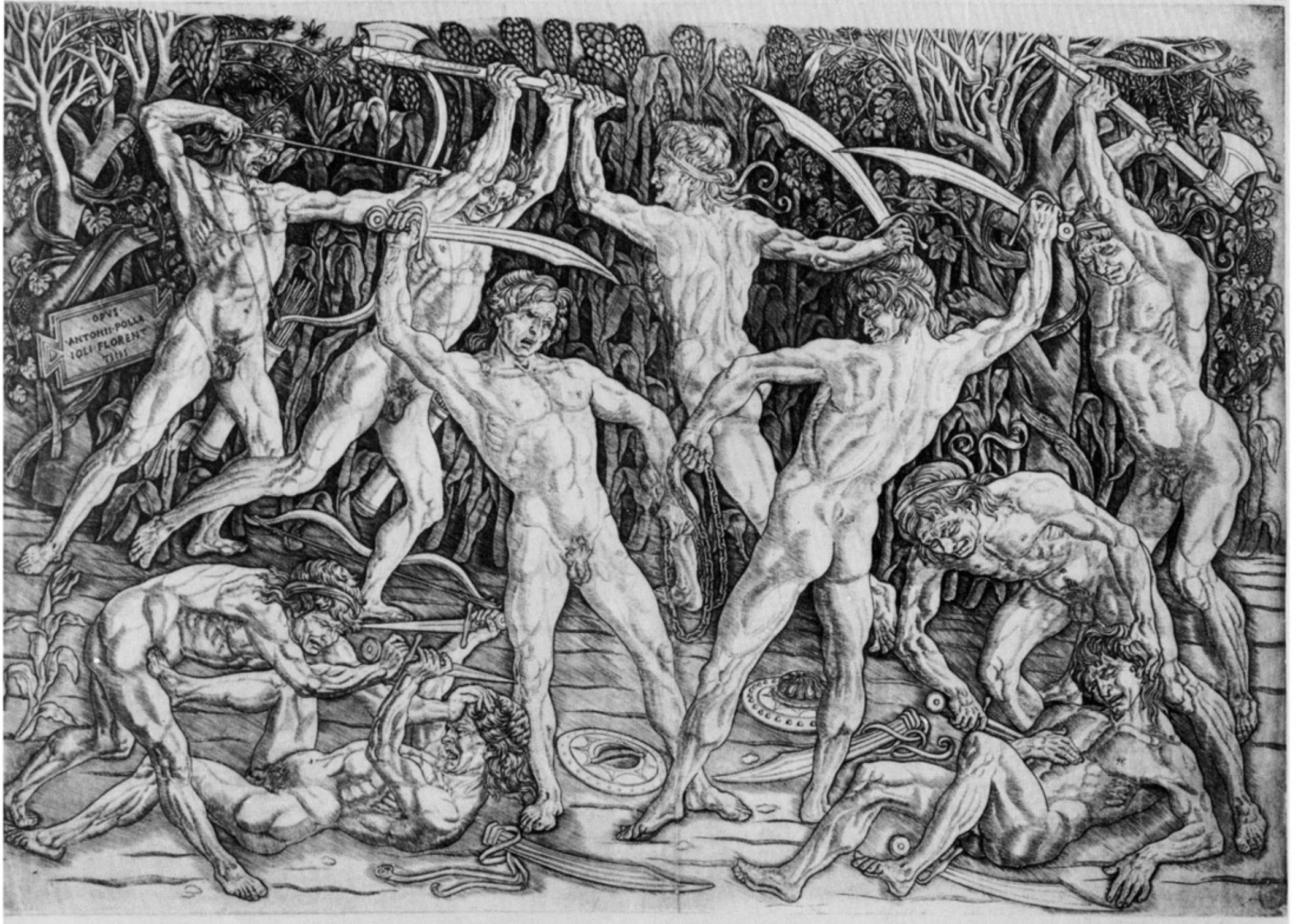

Χαλκογραφία ανώνυμου (λεπτ.)

Χαλκογραφία ανώνυμου

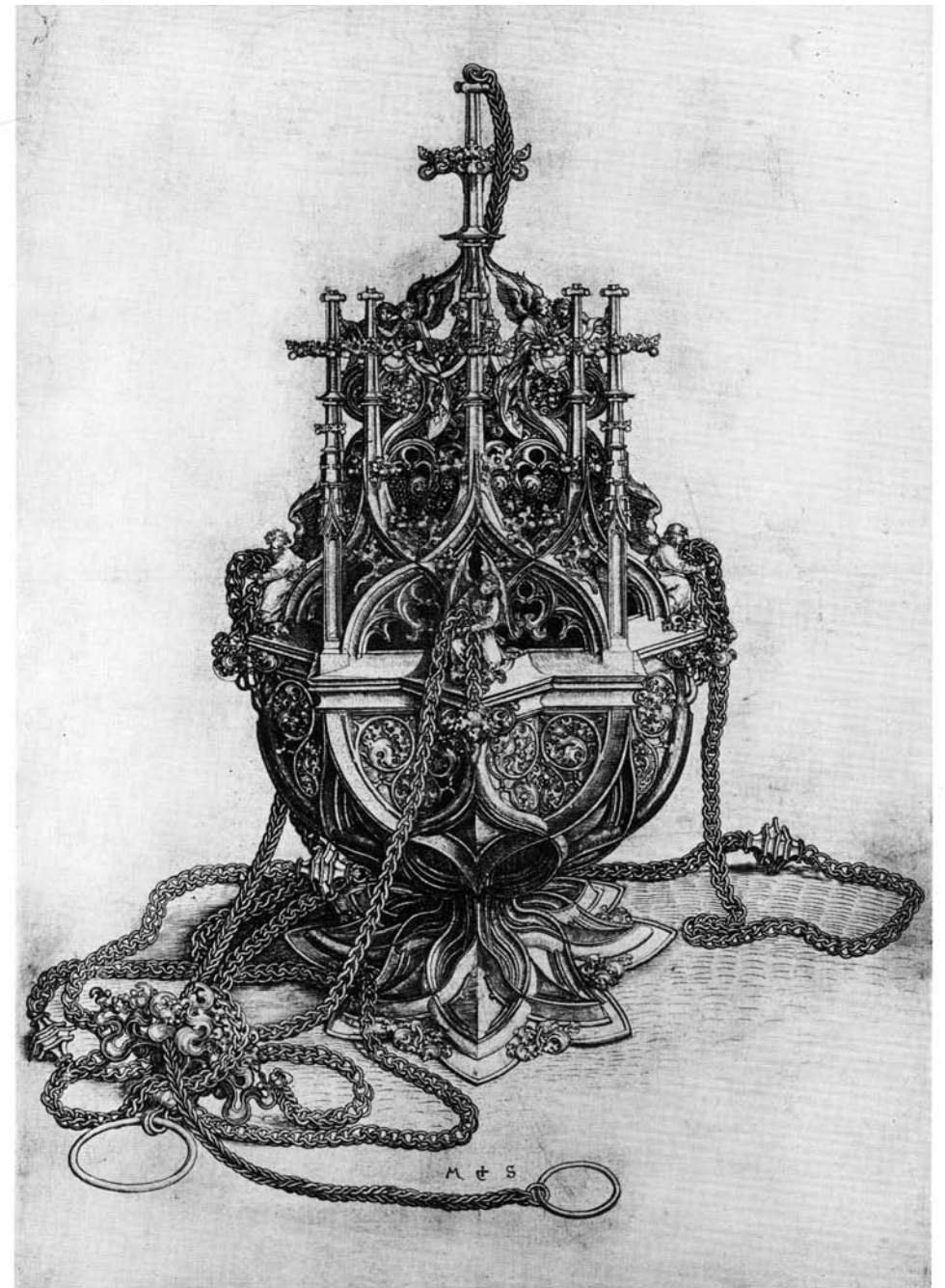

1470 Χαλκογραφία του Antonio Pallaiuolo, Ιταλία

1475 Χαλκογραφία του Martin Schongauer, Γερμανία

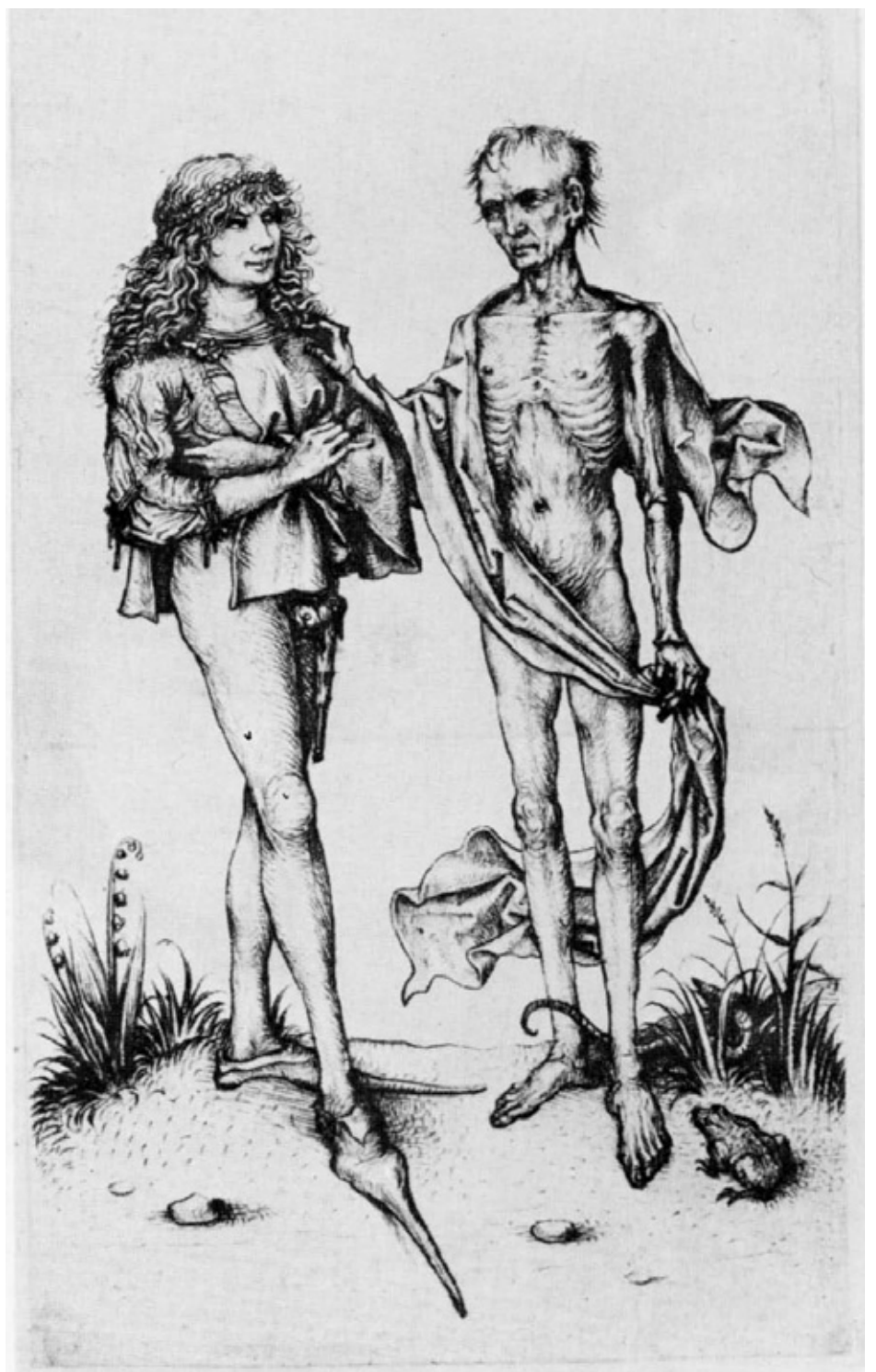

1476 Χαλκογραφία του Martin Schongauer, Γερμανία

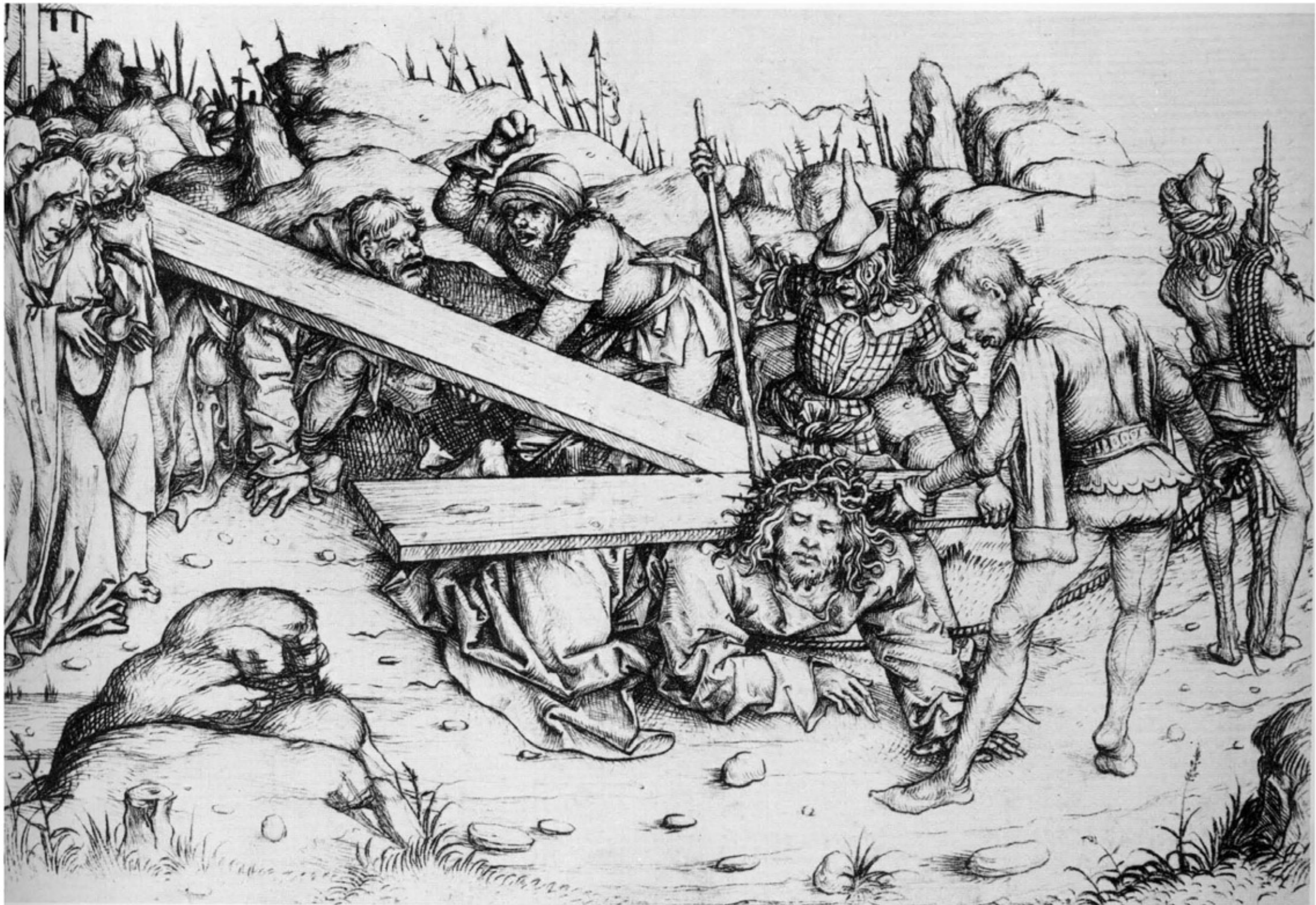

1480 Χαλκογραφία του Israhel van Meckenem, Ολλανδία

1480 Χαλκογραφία του ονομαζόμενου Master Housebook

1480 Χαλκογραφία του ονομαζόμενου Master Housebook

1485 Χαλκογραφία του Israhel van Meckenem, Ολλανδία

1490 (:) Χαλκογραφία, Ιταλία

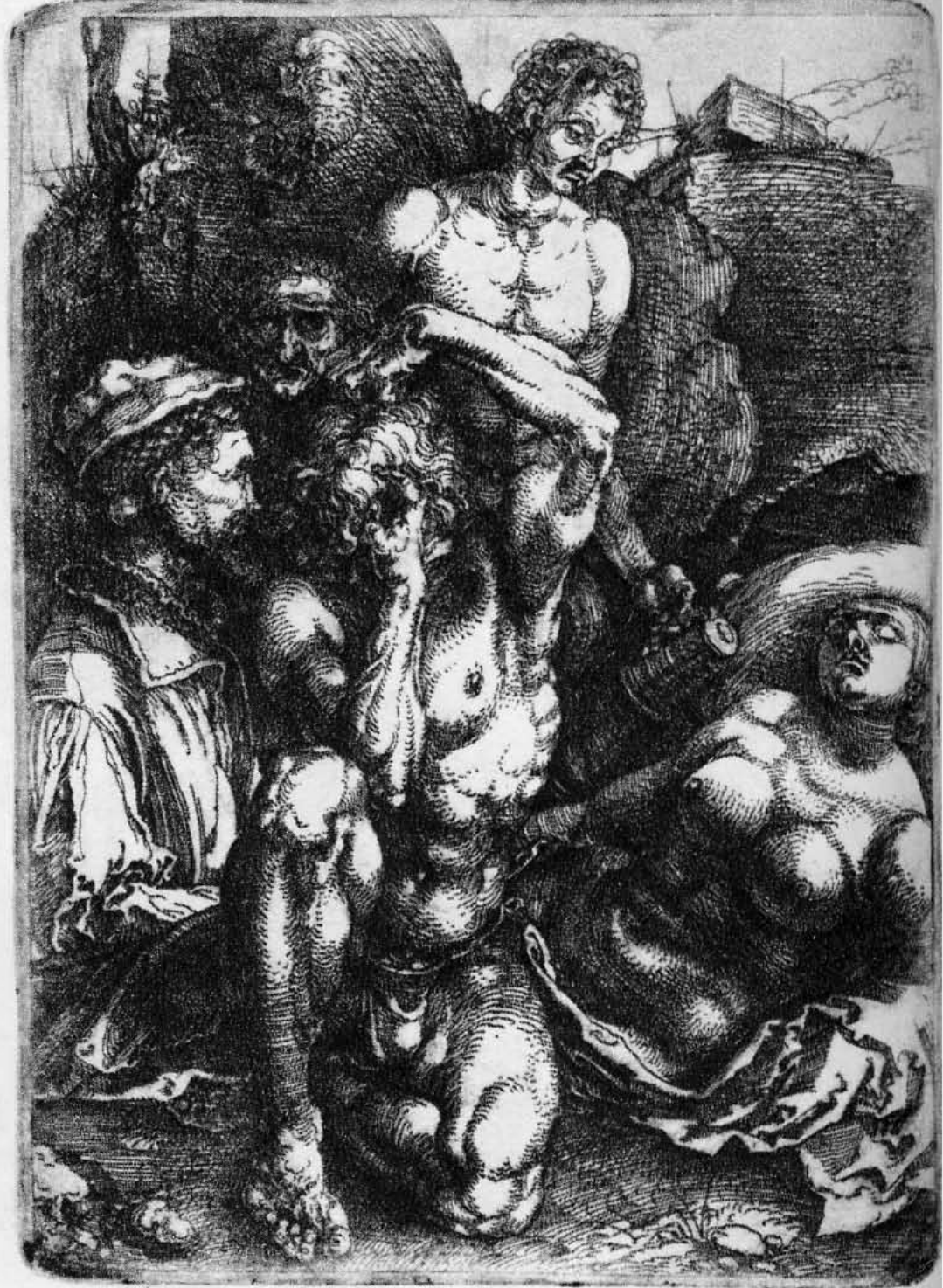
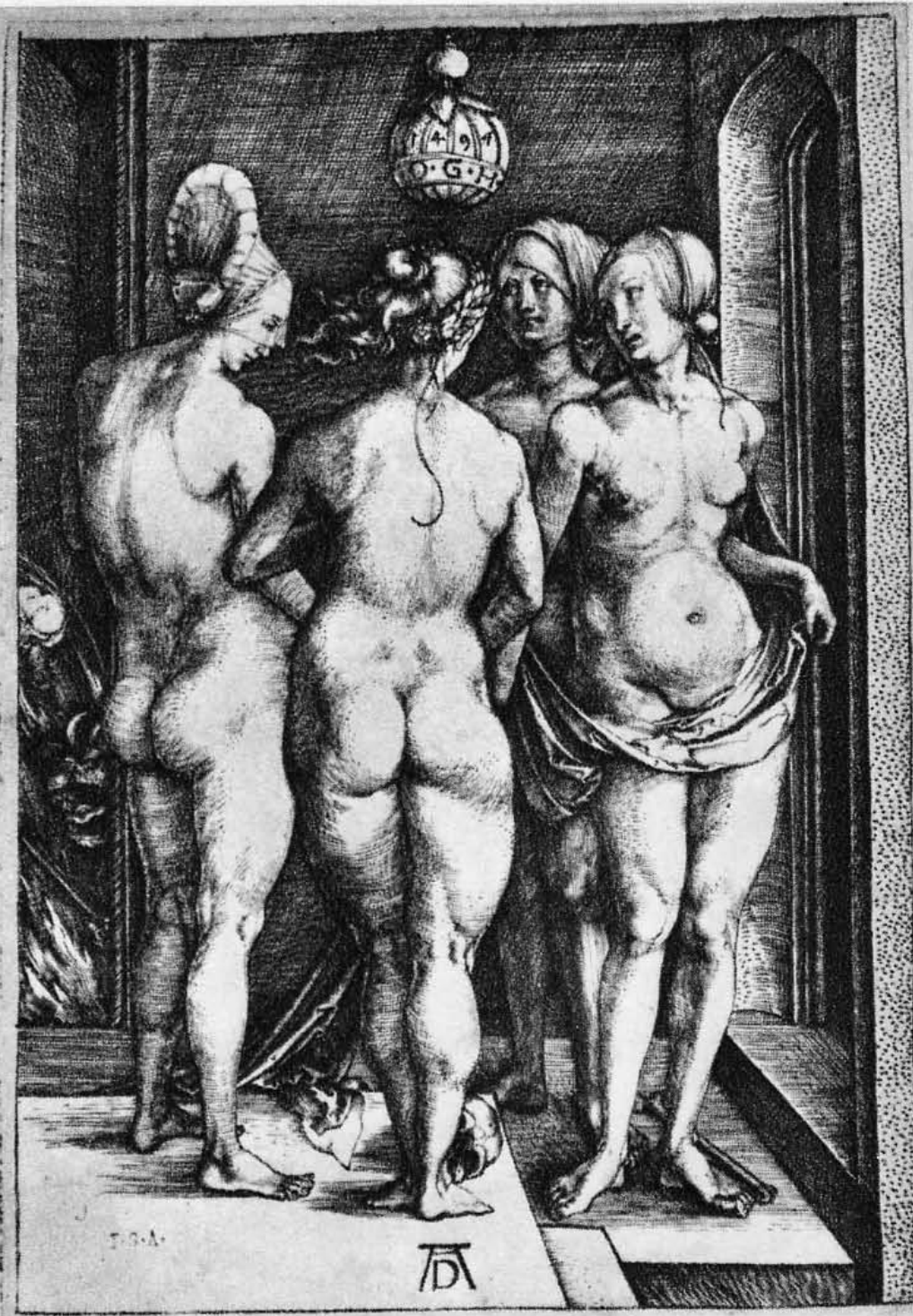

1490 (:) Χαλκογραφία του Martin Schongauer, Γερμανία

1496 Χαλκογραφία του Albrecht Durer, Γερμανία

1497 Χαλκογραφίες του Albrecht Durer, Γερμανία

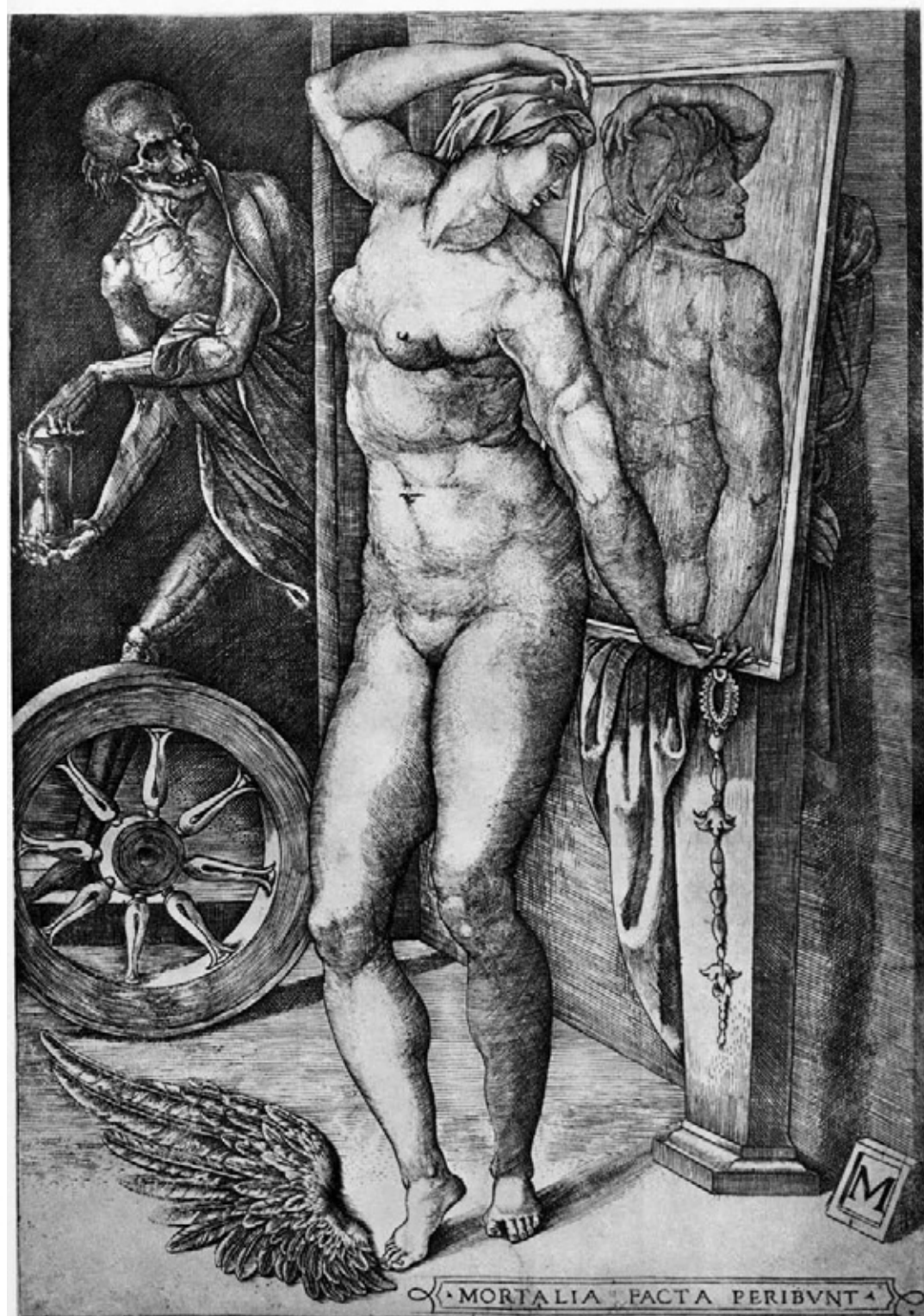
1500 Χαλκογραφίες του Albrecht Durer, Γερμανία

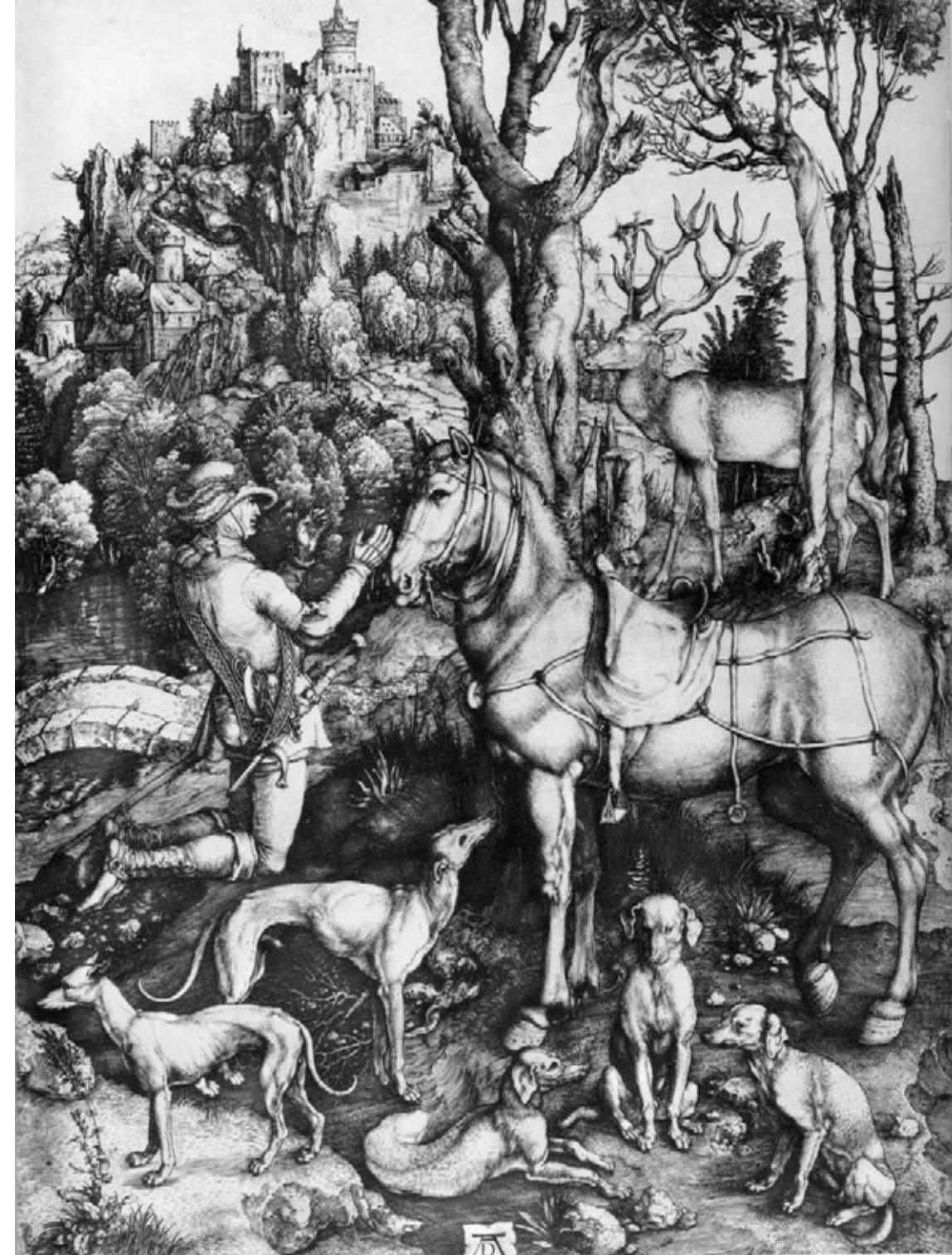

16ος αι. Χαλκογραφία του Benedetto Montagna, Ιταλία

16ος αι. Χαλκογραφία, Ιταλία

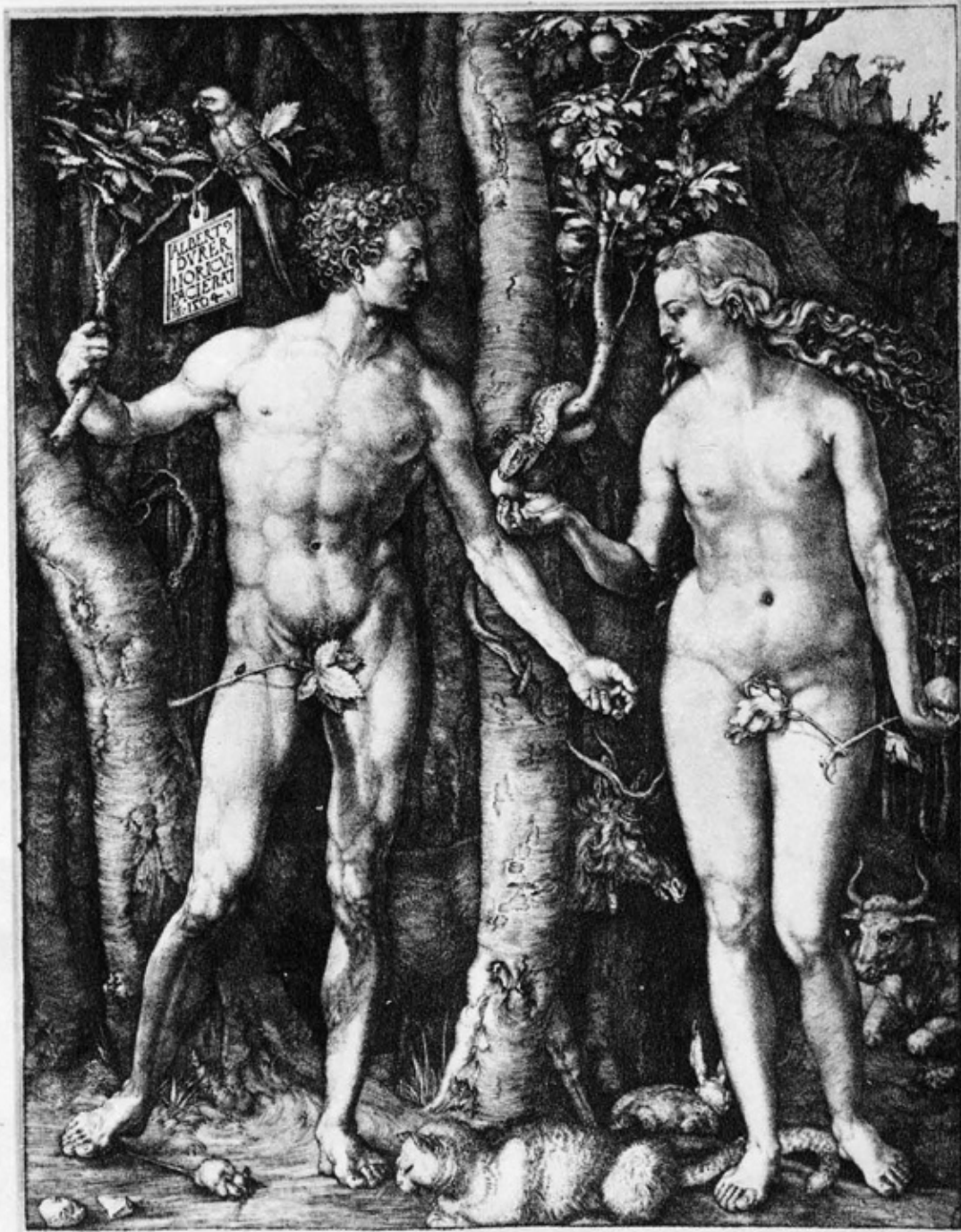

1501 Χαλκογραφία του Albrecht Durer, Γερμανία

1503 Χαλκογραφία του Albrecht Durer, Γερμανία

1504 Πρώιμο και τελικό στάδιο χαλκογραφίας του Albrecht Durer, Γερμανία

1505 Χαλκογραφία του Albrecht Durer, Γερμανία

1505 Χαλκογραφία του Lucas van Leyden, Ολλανδία

1505 Χαλκογραφία του Lucas van Leyden, Ολλανδία

1506 Χαλκογραφία του Lucas Cranach, Ολλανδία

1508 Χαλκογραφία του Hans Burgkmair., Γερμανία

1508 Χαλκογραφία του Lucas van Leyden, Ολλανδία

1506 Χαλκογραφία του Lucas Cranach, Ολλανδία

ALEXANDER SEXTVS
PONTIFEX MAXIMVS

I · H

PETRVS ARRETINVS ACERRIMVS VIRTVTVM AC VITIORVM
DEMONSTRATOR
NON MANVS ARTIFICIS MAGÈ DIGNVM OS PINGERE NON OS
HOC PINGI POTERAT NOBILIORE MANV
PELLÆVS IUVENIS SI VIVERET HAC VOLO DESTRA
PINGIER HOC TANTVM DICERET ORE CANI

1510 Χαλκογραφία του Hieronymus Hopfer, Γερμανία

1506 Χαλκογραφία του Marcantonio Raimondi, Ιταλία

DEN SEGEN HAT DAS
HAYPT DES GERECHTEN

ABER DEN MYND DER
GOTLOSEN WIRT IR FRF
VEL VBERFALLEN

DAS GEDAECHTNYS DER
GERECHTEN BLEIBT IM
SEGEN

ABER DER GOTTLOSEN
NAME WIRT VER WESEN

D. I. H.
M. L. XXXIII

1510-20 Χαλκογραφία του Daniel Hopfer, Γερμανία

1512 Χαλκογραφία του Albrecht Durer, Γερμανία

1513 Χαλκογραφία του Albrecht Durer, Γερμανία

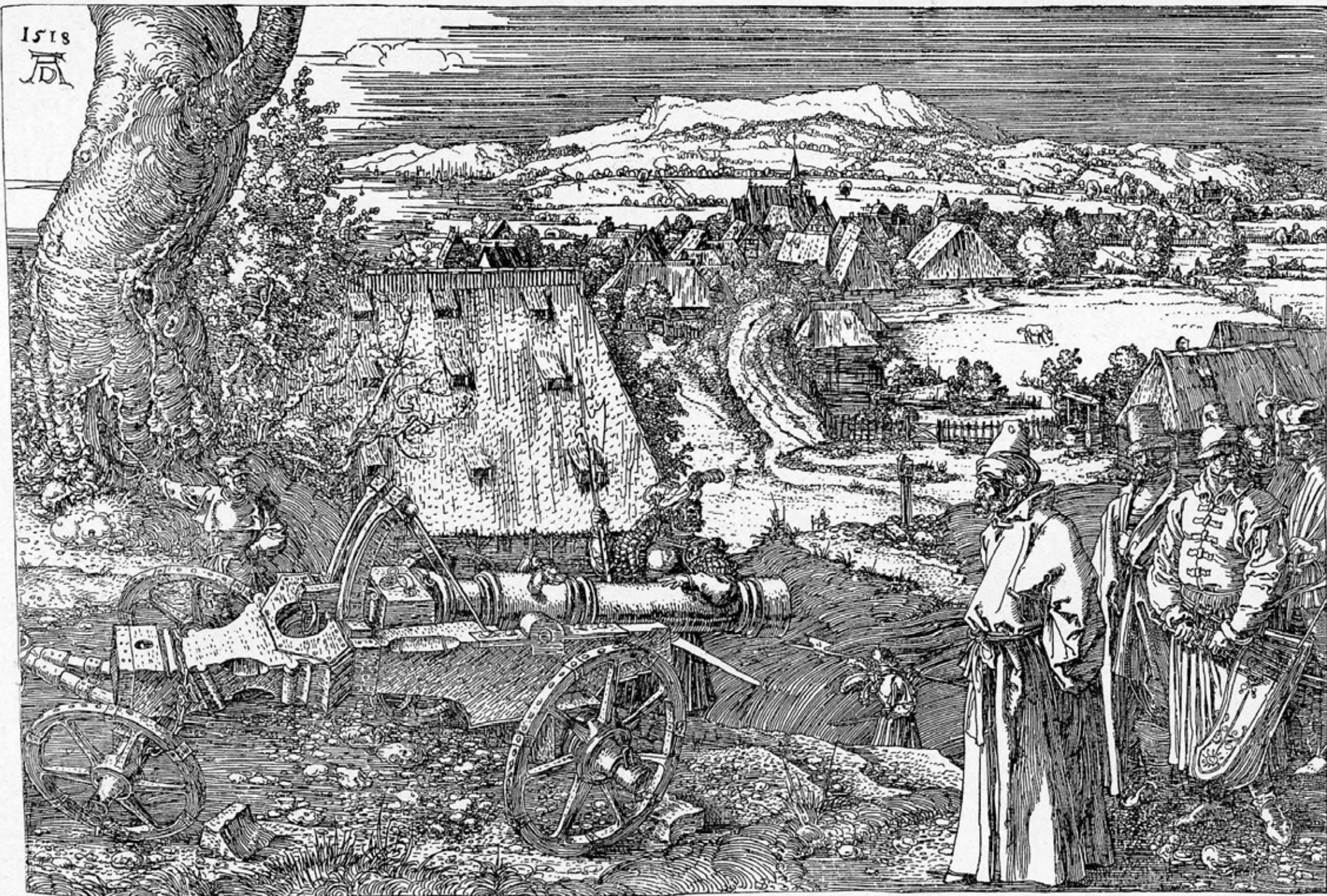

1514 Χαλκογραφία του Albrecht Durer, Γερμανία

1520 Χαλκογραφία του Albrecht Durer, Γερμανία

1518 Χαλκογραφία του Albrecht Durer, Γερμανία

1520 Χαλκογραφία του Lucas van Leyden, Ολλανδία

1520 Χαλκογραφία του Marcantonio Raimondi, Ιταλία

1522 Χαλκογραφία του Albrecht Durer, Γερμανία

1526 Χαλκογραφία του Albrecht Durer, Γερμανία

BENEDECTO
MONTAGNA

1530 Χαλκογραφία του Benedetto Montagna, Ιταλία

1540 Χαλκογραφία του Domenico del Barbieri, Ιταλία

1540 Χαλκογραφία του Niccolò della Casa, Ιταλία

1544 Χαλκογραφία του Dirk Vellert, Ολλανδία

1555 Χαλκογραφία του Jean Duvet, Γαλλία

1550-60 Χαλκογραφία του Giorgio Ghisi, Ιταλία

1550 Χαλκογραφία του Jean Duvet, Γαλλία

1557 Χαλκογραφία του Pieter Bruegel, Ολλανδία

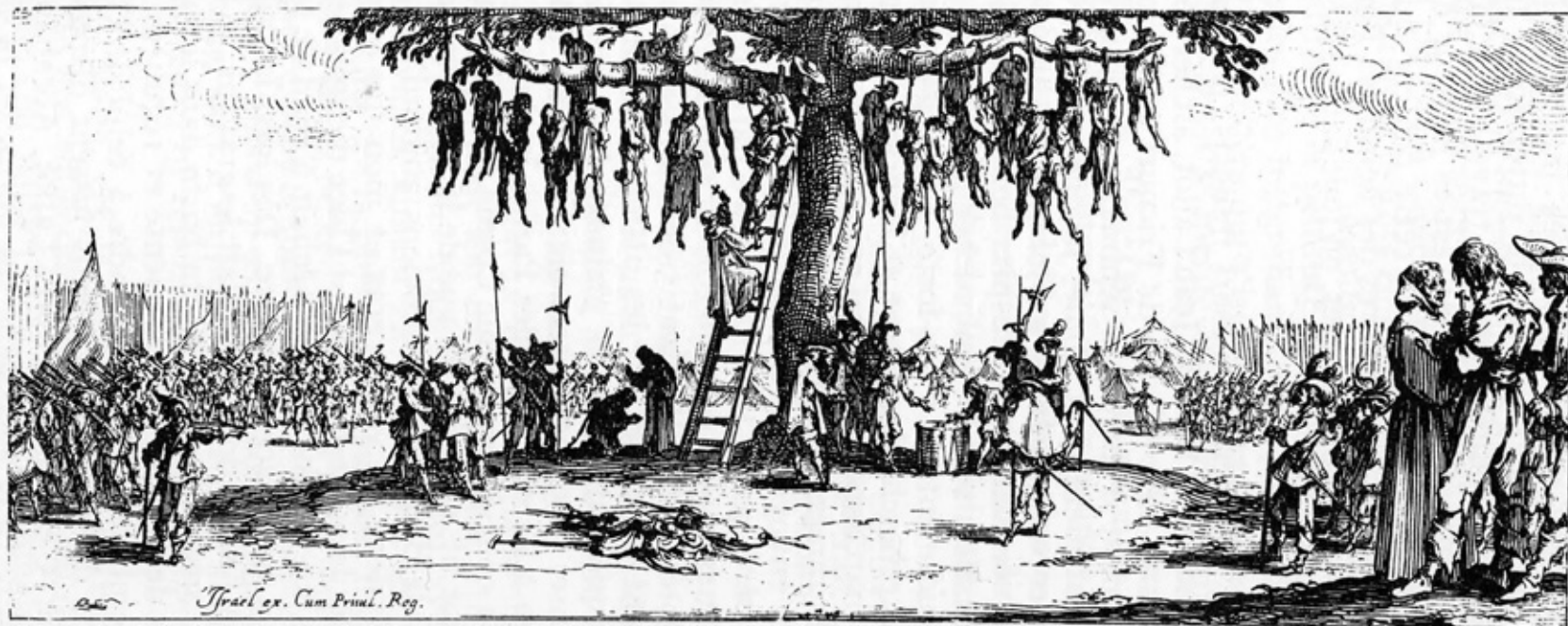
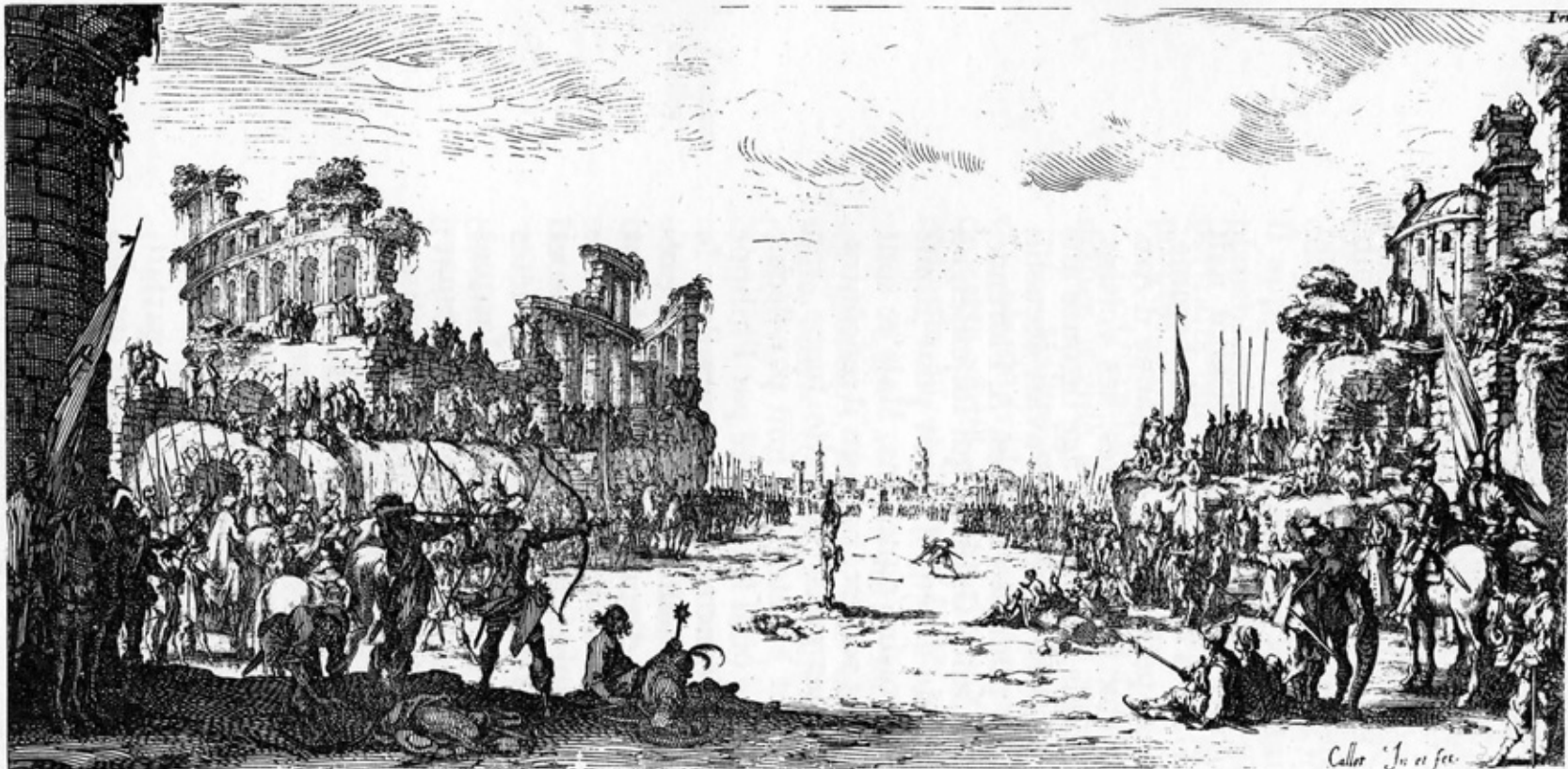
H. Cock. excudit. 1567.

Maiguers entrez, laissez ce gras groleur
 Bien soies, venu a nostre duc/se
 Chantes, jouez, la vielle de bon coeur
 nous faut, les gauffres assez bien grasse
 mions de ces te malvoisi garbe
 ce pendant quau sot on fait la barbe

Pijpt nou vry oppe, en speelt van herten fier
 bacht vafelen, en struyuen om wel te smeer
 tis non al keremisse, sijn nou vrolyck hier
 dus brengt malsanderen eens van den Rynschen Cleeren
 en wylt nou wt ghemachten de sot wel scheeren

1567 Χαλκογραφία του Hieronymus Cock, Γερμανία

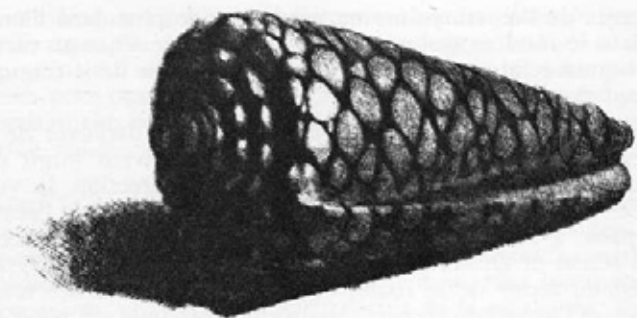

1615 Χαλκογραφία του Jacques Callot, Γαλλία

1610 Χαλκογραφία του Peter Paul Rubens, Φλαμανδία

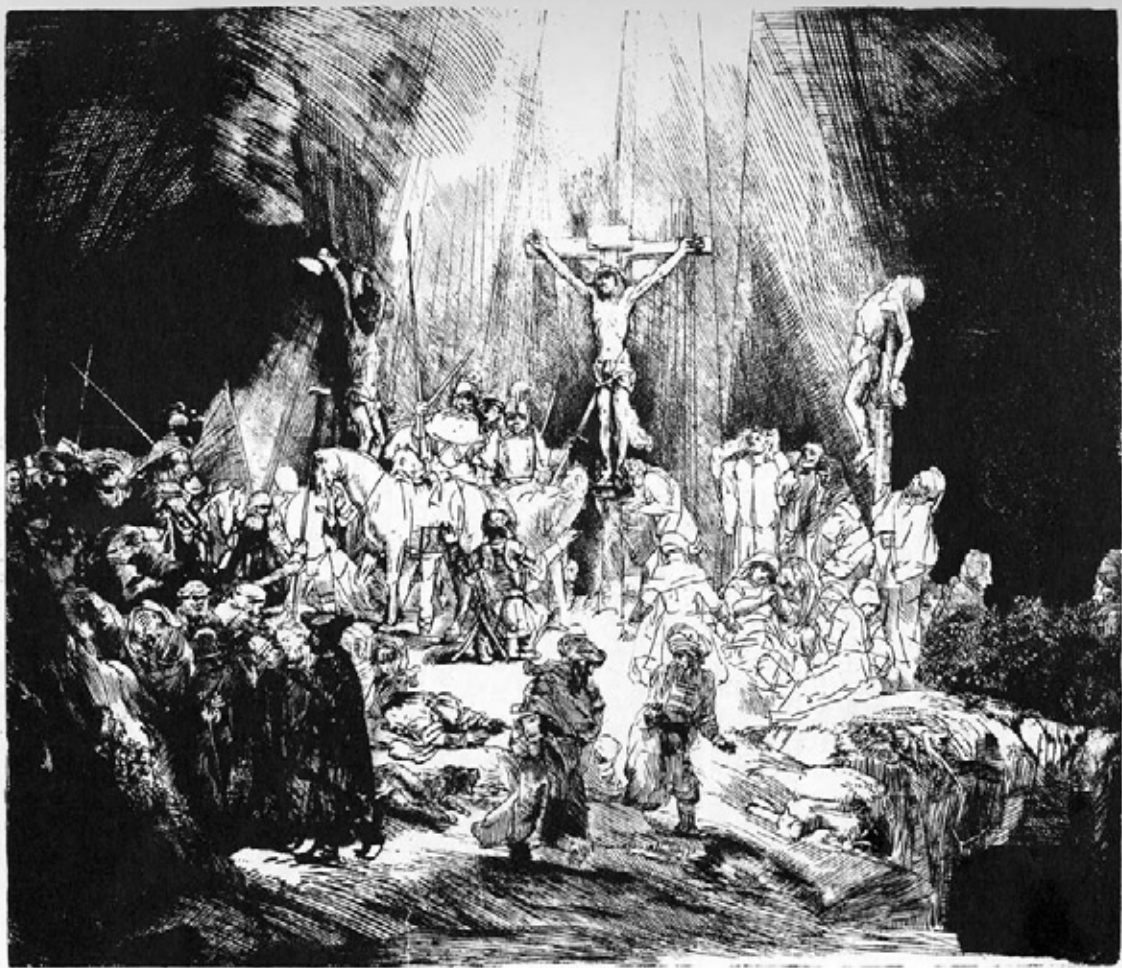

1635 Χαλκογραφία του Rembrandt van Rijn, Φλαμανδία

1648 Χαλκογραφία του Rembrandt van Rijn, Φλαμανδία

1650 Χαλκογραφία του Rembrandt van Rijn, Φλαμανδία

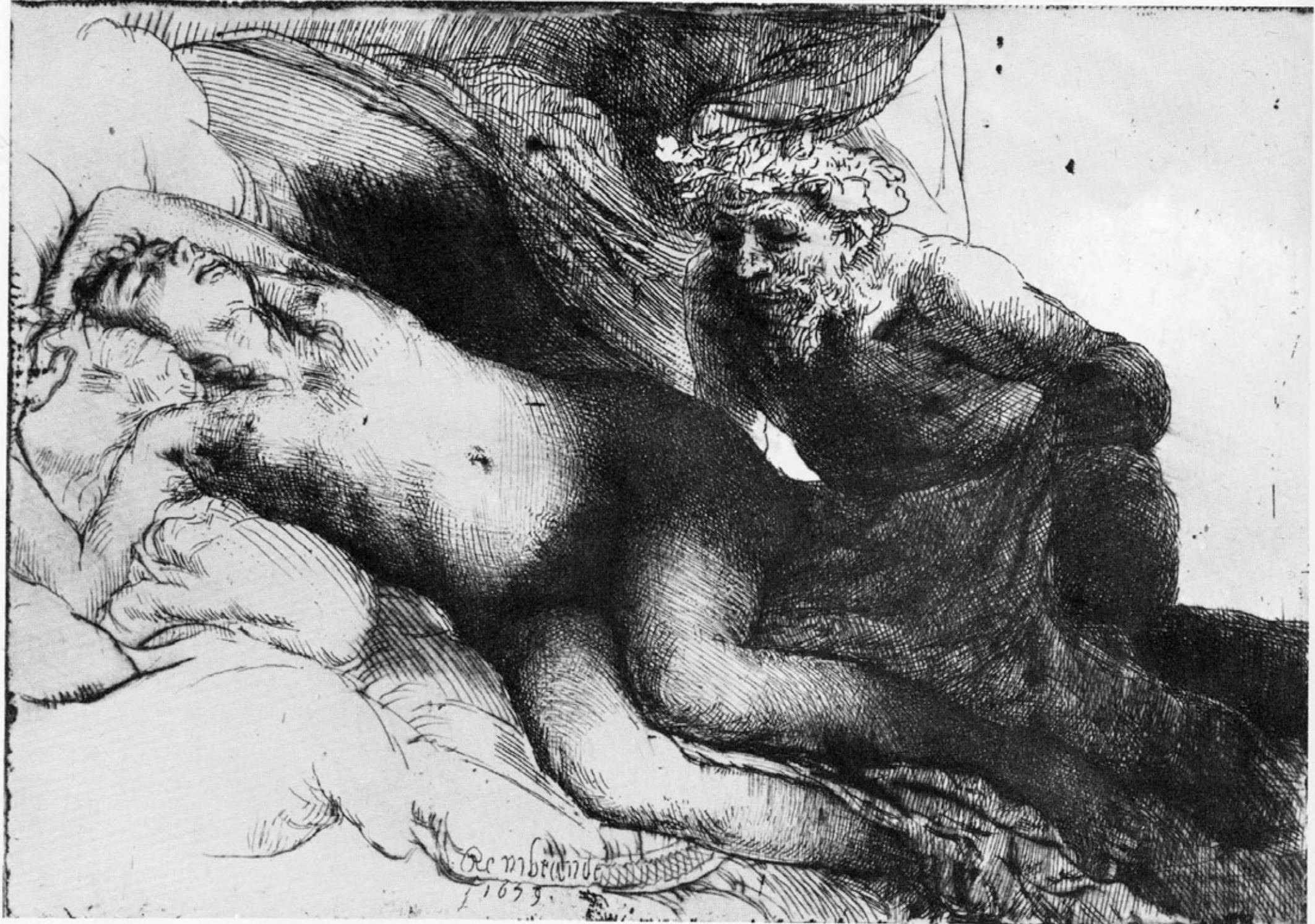

1651 Χαλκογραφία του Rembrandt van Rijn, Φλαμανδία

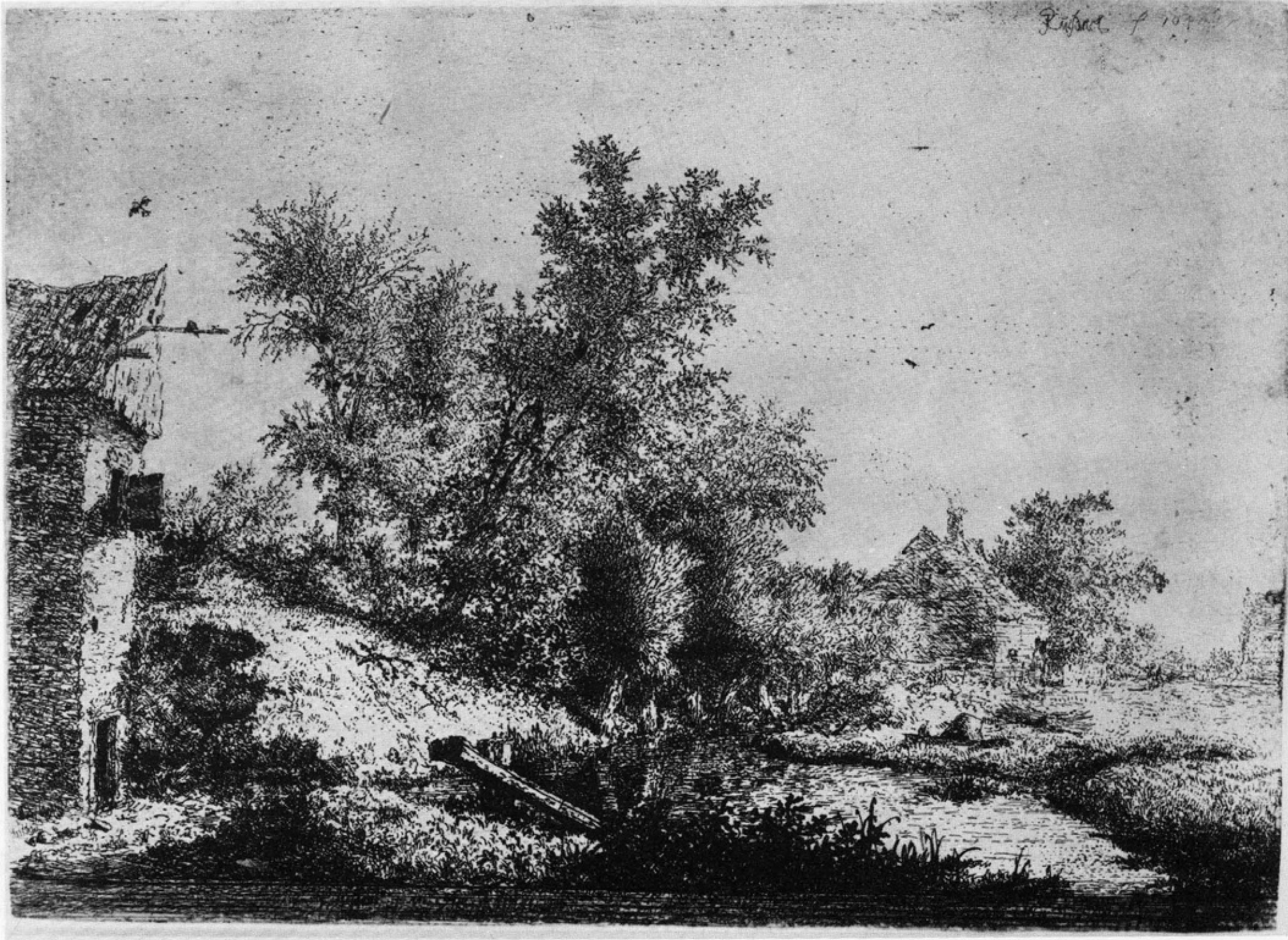

1652 Χαλκογραφία του Rembrandt van Rijn, Φλαμανδία

1659 Χαλκογραφία του Rembrandt van Rijn, Φλαμανδία

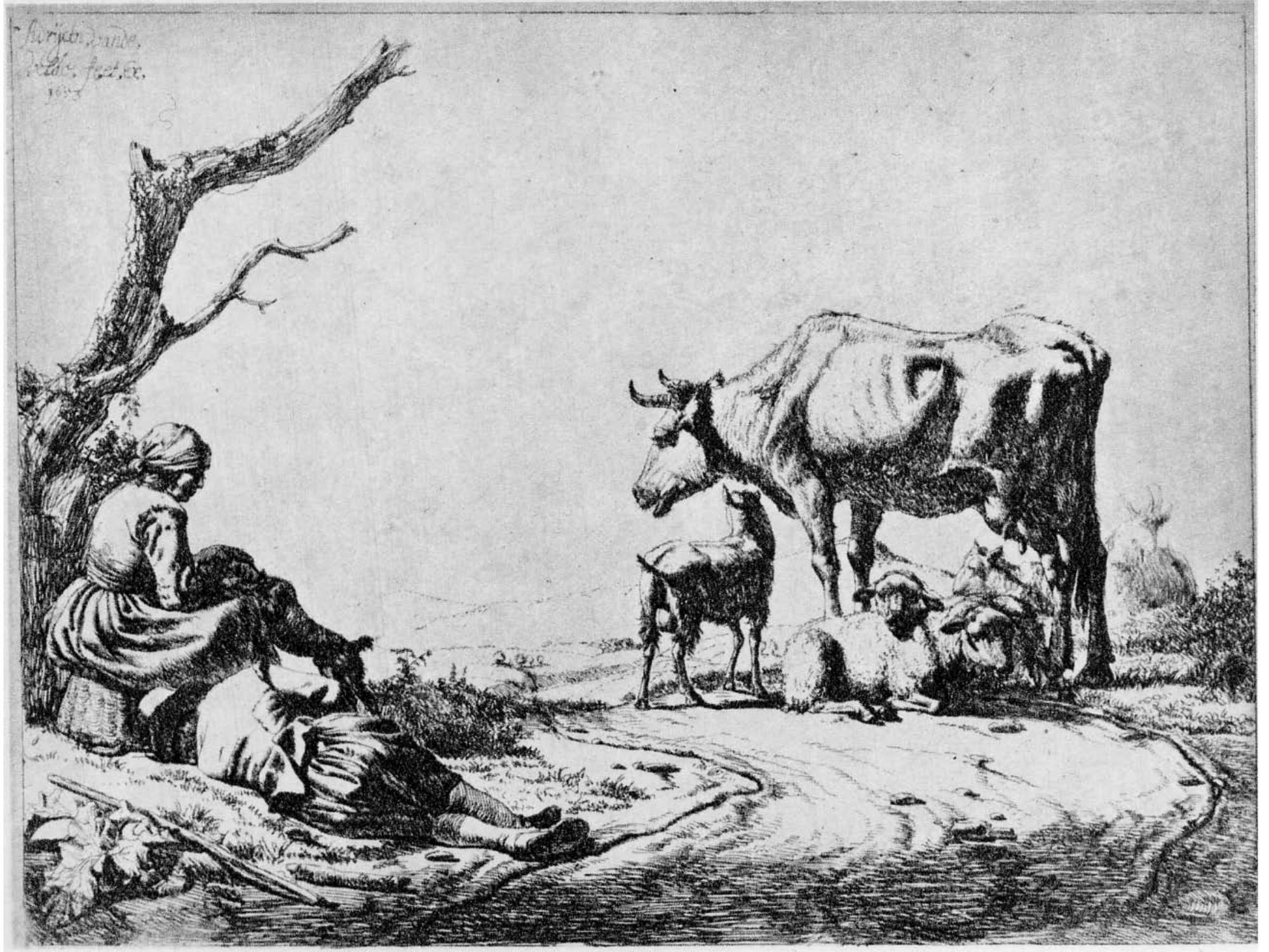

1646 Χαλκογραφία του Jacob van Ruisdael, Ολλανδία

1650 Χαλκογραφία του Jacob van Ruisdael, Ολλανδία

1653 Χαλκογραφία του Adriaen van de Velde, Ολλανδία

1658 Χαλκογραφία του R. Pfalz, Γερμανία

1664 Χαλκογραφία του Robert Nanteuil, Γαλλία

Η ανάπτυξη της τυπογραφίας στις Κάτω Χώρες

Christophe Plantin

Στις Κάτω Χώρες δύο σημαντικοί εκδοτικοί οίκοι εμφανίστηκαν κατά το τελευταίο τέταρτο του 16ου αιώνα, οι οποίοι έθεσαν ψηλότερα πρότυπα στην επιμέλεια των κειμένων και εμπλούτισαν την ελληνική βιβλιογραφία με νέες εκδόσεις. Διασημότερος για την ελληνική του παραγωγή υπήρξε ο Γάλλος Christophe Plantin με την περίφημη Πολύγλωσση Βίβλο σε μεγάλο σχήμα που τύπωσε στο ονομαστό τυπογραφείο του στην Αμβέρσα. Το σπουδαίο αυτό έργο αποτέλεσε την ακριβότερη και τυπογραφικά πολυπλοκότερη έκδοση που είχε επιχειρηθεί έως τότε. Περιελάμβανε τη στοιχειοθεσία της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης σε πέντε γλώσσες και απασχόλησε σχεδόν αποκλειστικά όλο το προσωπικό και τα πιεστήρια της επιχείρησης επί δύο χρόνια. Τα ελληνικά τυπογραφικά στοιχεία της έκδοσης υπήρξαν αντίγραφα των grecs du roi και ήταν χαραγμένα από τον Pierre Haultin, έναν από τους παραγωγικότερους τεχνίτες της περιόδου. Ο Plantin προσκάλεσε επίσης τον Granjon στην Αμβέρσα όπου χάραξε τυπογραφικά κοσμήματα για πολλές από τις εκδόσεις του. Ο Plantin υπήρξε επίσης ο πρώτος που εισήγαγε, και με το κύρος των εκδόσεών του καθιέρωσε, τη χρήση της χαλκογραφίας στην εικονογράφηση, μια συνήθεια που γρήγορα μιμήθηκαν παντού στην Ευρώπη και που αναμφίβολα ταίριαζε περισσότερο με τη διακοσμητική πολυπλοκότητα της τεχνοτροπίας του Μπαρόκ που επικράτησε σταδιακά. Έως τον θάνατό του στις αρχές του 17ου αι. η εκδοτική επιχείρηση του Plantin υπήρξε η μεγαλύτερη σε μέγεθος στην Ευρώπη και οι περίτεχνες εκδόσεις του σε διάφορες γλώσσες έθεσαν νέα πρότυπα.

Από τον 17ο αι. η Ολλανδία, μια μικρή χώρα, εξελίχθηκε στο εκδοτικό-τυπογραφικό εργοστάσιο της Ευρώπης. Πολλοί αναφέρονται στο «ολλανδικό θαύμα» που μετέτρεψε μικρές εμπορικές πόλεις όπως η Χάγη, η Ουτρέχτη, το Άμστερνταμ και το Λέυντεν σε πνευματικά κέντρα ολκής. Σε αυτό βοήθησε ότι η εμπορική δραστηριότητα (εταιρίες, δίκτυα μεταφορών, ναυτιλία) βρισκόταν σε άνθιση, πολλοί πρόσφυγες τυπογράφοι εγκαταστάθηκαν για να αποφύγουν τις καθολικές καταδιώξεις, δεν εφαρμοζόταν λογοκρισία και ενθαρρυνόταν η επιστημονική και πολιτική ελευθερία. Ο σημαντικότερος εκδοτικός οίκος ήταν της οικογένειας του Louis Elzevir, ο οποίος διατηρήθηκε ισχυρός με διάφορα

καταστήματα επί τρεις γενιές, και υπήρξε αποκλειστικός προμηθευτής των πανεπιστημίων του Λέυντεν και του Άμστερνταμ. Οι καλύτερες εκδόσεις των Elzevir κυκλοφόρησαν την περίοδο 1622-1652 από τους Bonaventure και Abraham Elzevir. Οι περισσότερες ήταν μικρού σχήματος με εικονογραφημένο (χαλκογραφία) εξώφυλλο, καθαρά τυπωμένα στοιχεία, εξαιρετική επιμέλεια των κειμένων και καλή τιμή. Τύπωσαν όλη την κλασική λατινική γραμματεία με μεγάλη επιτυχία (τα Άπαντα του Βιργιλίου επανατυπώθηκαν 15 φορές), ενώ και η σειρά Republics (1626-1649), με πληροφορίες για την οικονομία, γεωγραφία, ιστορία κ.ά. κάθε χώρας έγινε ανάρπαστη και υπήρξε ο πρόγονος των σημερινών ταξιδιωτικών οδηγών. Επιμελήθηκαν και τύπωσαν πολλές εκδόσεις σε μη λατινικές γλώσσες και τα ελληνικά βιβλία τους ήταν μικρότερης κλίμακας από τις φιλόδοξες καλλιτεχνικές-συλλεκτικές εκδόσεις του Plantin, αλλά παρ' όλα αυτά έχαιραν μεγάλου κύρους και ήταν δημοφιλή και περιζήτητα σε όλη την Ευρώπη (εικ. 42). Πολλές από τις γραμματοσειρές που χρησιμοποίησαν είχαν χαραχτεί από τον σημαντικότερο ολλανδό στοιχειοχαρακτή του 17ου αι., Christoffel van Dyck.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει και το πρώτο εγχειρίδιο τυπογραφίας που εκδόθηκε ποτέ από τον Άγγλο Joseph Moxon με τίτλο *Mechanick Exercises or the Doctrine of Handy Works, Applied to the Art of Printing*, Λονδίνο 1683. Καλύπτει με πλούσια και λεπτομερή εικονογράφηση όλες τις τεχνικές διαδικασίες της τυπογραφικής διαδικασίας.

Veneris potentia.

*Quid Cytheraea poli fers vertice? vis mea scādit
Calum, & Ioui dat iura. quid papauera?
Sopio corda hominū quāuis fera. roscida quor sum
Mala: illices esse has voluptates puta.*

Virtus

Virtus difficilis, sed fructuosa.

*Ad clariss. Hieronymum Tennerum, Regis
Daniae Cancellarium.*

*Pomum insigne geris Cybeles, dura cute opertū,
In torulis dulces cui stabulant nuclei.
Ardua vallatur duris sapientia scrupis;
Dulcibus ast eadem fructibus illa scatet.*

Femina

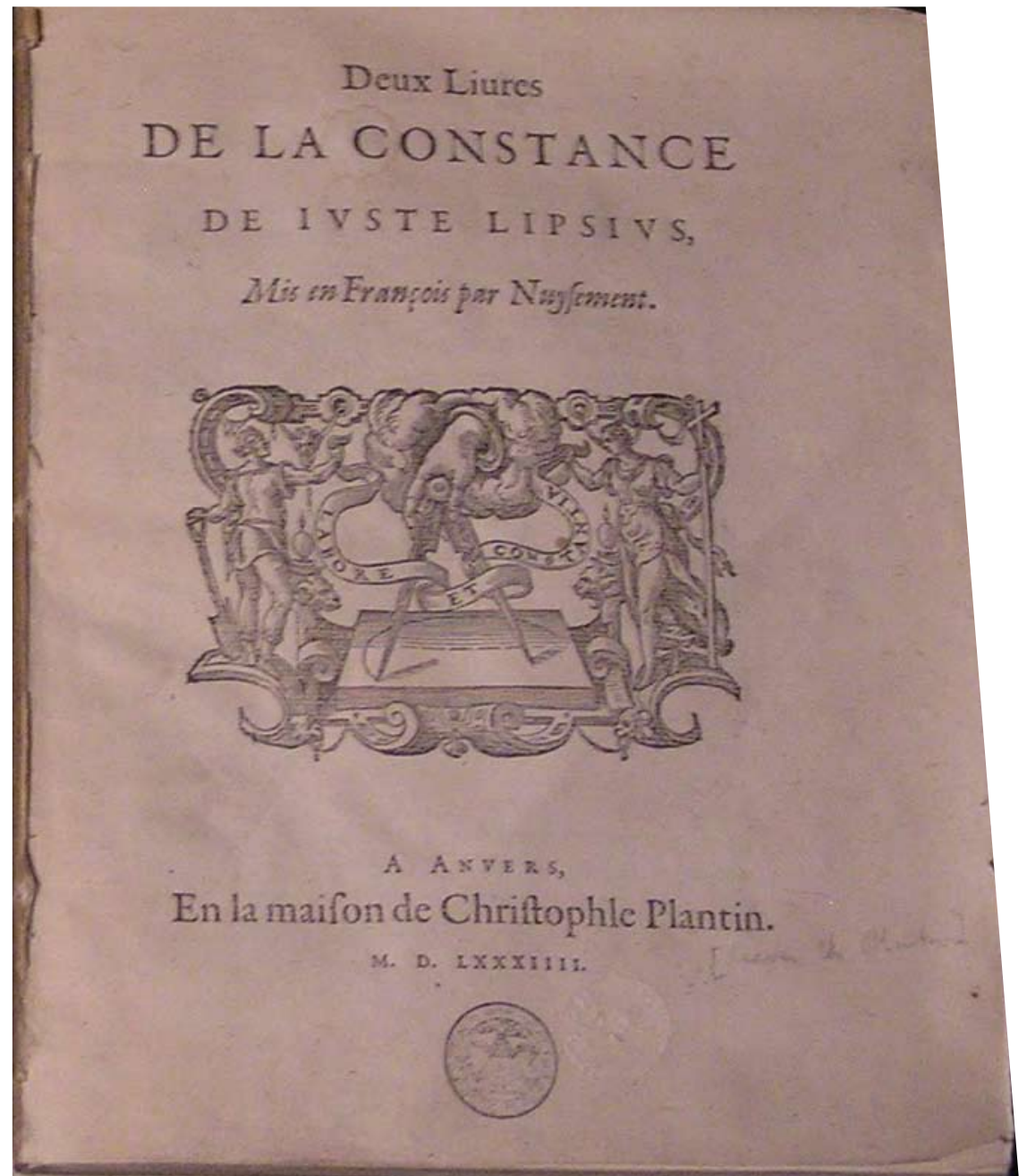

1577 *Omnia Andreae*, Christoffel Plantin, Αμβέρσα.

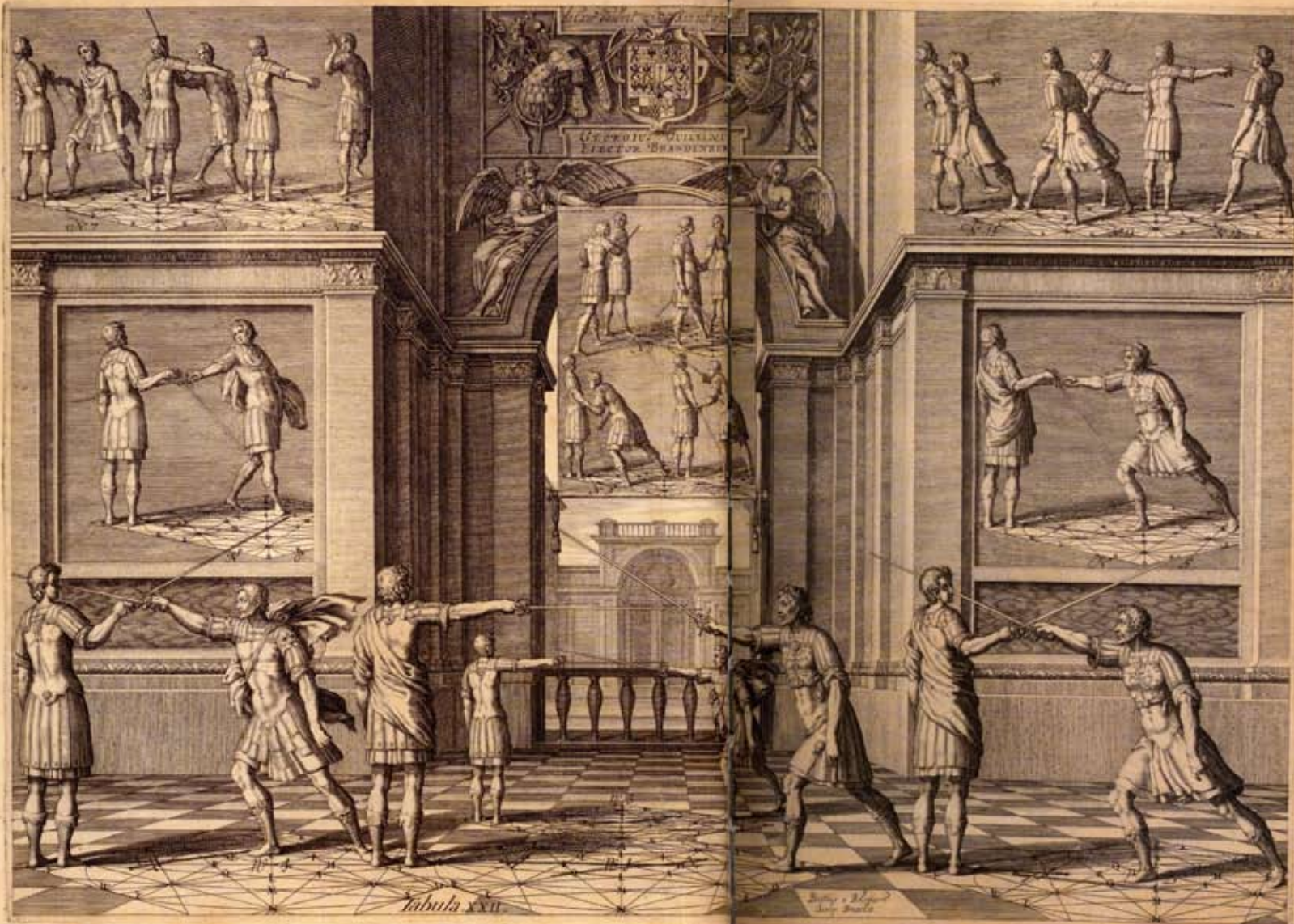

1583 *Deux Liures de la Constance*, Christoffel Plantin, Αμβέρσα.

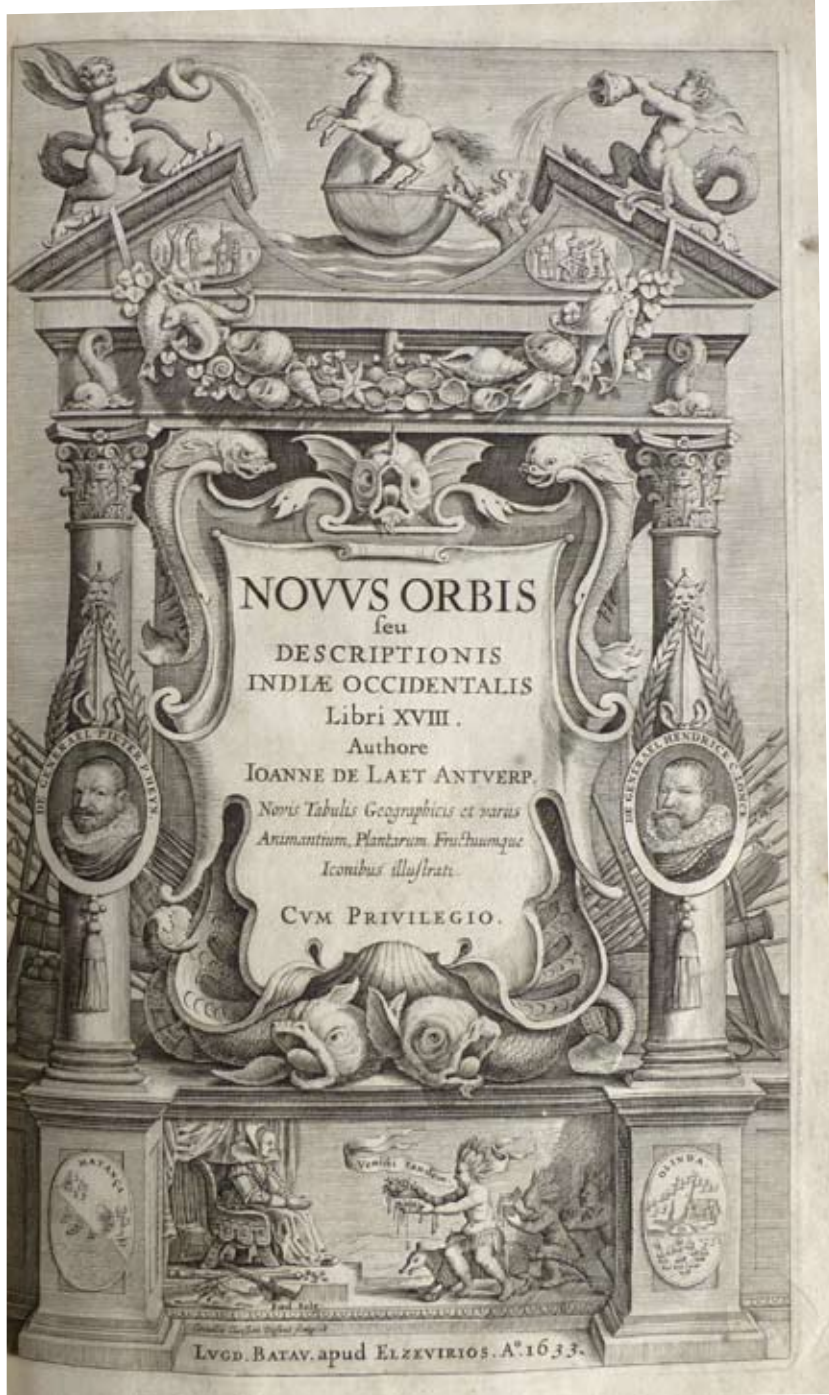

corps,
 divers
 quand
 re, sans
 suivent
 com-
 adresse
 et agile
 qu'ils se
 opéra-
 XXI,
 refuse,
 si nous
 er la par-
 Tableau
 on peut
 cy nous
 s dedans
 posture,
 voit fait
 arconfé-
 se verra

vailler à
 pied gau-
 derrière,
 obtus
 vé sur la
 bit étant
 dessus du
 e N. 9. de
 ment (&
 nchant le
 e le N. 2.
 igures re-
 par dessus
 la

1629 Grand Thibault, *Academie de l'espee*, Elzevir, Άμστερνταμ.

1633 Ioanne de Laet, *Novus Orbis*, Elzevier, Άμστερνταμ.

1648 Johannis B. van Helmont, *Opuscula Medica Inausita*, Elzevier, Άμστερνταμ.

NICOLAI HEINSII

DAN. FIL.

POEMAT A.

ACCEDVNT

JOANNIS RUTGERSII,

Quæ quidem colligi potuerunt.

LVGD. BATAV.

Ex Officinâ ELSEVIRIORVM

Academ. Typograph.

cIo Ioc liii.

248

IOANNIS RUTGERSII

Cur Nonno

RHENUS IBER

dicatur.

EPIGRAMMA JOCOSVM.

DVm modo sepositis agitat convivia curis,
Mistaque Phœbææ Martia turba seder,
Inter mille jocos, quibus alta palatia rident,
Hæc quoque cum multis quæstio mota fuit:
Ille tui vates operis, cur dixerit, Evan,
In tibi sacrato carmine, Rhenus Iber.
Sed neque Grammaticos inter qui dicere possent,
Nec quibus in tabulâ pingitur orbis, erat.
Miles adhæc ridens, frustra quod quæritis istic,
Hoc ducis Hesperii dextra docebit, ait.
Nec mora, Germanis infers fera, Spinola, signa;
Et cedit Rheni viribus unda tuis.
Sic dubitat nemo, bene quin dicatur Iberus,
Quod voluit nemo credere, Nonne, tibi.

DANIELIS HEINSII

Votum ad Halcyones pro in-
columitato

JOANNIS RUTGERSII.

Aλκυόνες πόντιο θαλάσσειοι, ἄνασσα
Μοῦσα ἀκυμμένη μητέρης δὲ πόλιος,
Νῦν

POEMAT A.

249

Νῦν ἄλλα μοι στίσιλοι καὶ ἴλασ ἄμμι χροιοῖσι
Παισὶν ἀθλιώταῖς παῖδας ἄλιος βοδῆς.
Εἰ δέ μοι ἔπος ἀνὴρ γλυκερὸν Κάτω ὄρμησ
ἰκρίτε,
Ἄφρον ἰταμείης καὶ φίλης κερυφῆ,
Υἱ μιν ἐγὼ πάλιν αὖτις λαχρίων ὕμνον ἀείξω
Ὡδῖσι μογεραῖς ἄμφι πειροχολμῆσ.
Ὑφρα φίλας πῖνα μὲρ ἀμφοδάλω χάριν ἄμφω
Ὁρῆτες μουσῶν ὄρνις νηρείδων.

L A T I N E

RUTGERSIO

interprete.

VOs ô navigii matres felicitis, & ô vos
Reginæ placidi Halcyones pelagi,
Nunc agite ô, facilem nobis nunc sternite pontum
Palladii pueris Oceani pueræ.
Si decus & nostri juvenis hic culmen amoris
Optata incolumis littora contigerit,
Distentis duro partus ægroque dolore
Tunc vobis genitalem hymnum ego concin-
nuam.
Alternas igitur grates solvamus uterque
Musarum volucres Nereidum aliis.

L 5

HU.

Forren and English authors.

Memphradorus.	Pythagoras.	Vegetius.
Michael Andreas.	Quintilianus.	Vincenius.
Muculus.	Rabbi Abraham.	Virgilius.
Naclerus.	Rabbi ben Ezra.	Virellius.
Nierphorus.	Rabbi David Kimhi.	Wierus.
Nicholaus 1. Papa.	Rabbi Iosuah ben Leui.	Xandrus historigo- phus.
Nider.	Rabbi Ishaach Natar.	
Olaus Gothus.	Rabbi Leui.	
Origenes.	Rabbi Moses.	
Ouidius.	Rabbi Sedatas Haias.	
Panormitanus.	Robertus Carocullus.	
Paulus Aegioeta.	Rupertus.	
Paulus Marius.	Sabinus.	
Persius.	Sadoletus.	
Petrus de Appona.	Sausanorola.	
Petrus Lombardus.	Scorus.	
Petrus Martyr.	Seneca.	
Peucer.	Septuaginta interpre- tes.	
Philarchus.	Serapio.	
Philastrius Brixienfis.	Socrates.	
Philodocus.	Solinus.	
Philo Iudaeus.	Speculum exemplo- rum.	
Pirkmairus.	Strabo.	
Platina.	Sulpitius Seuerus.	
Plato.	Synefius.	
Plinius.	Tatianus.	
Plocinus.	Tertullianus.	
Plutarchus.	Thomas Aquinas.	
Polydorus Virgilius.	Themistius.	
Pomocrium sermonum quadragesimalium.	Theodoreus.	
Pompanatius.	Theodorus Bizantius.	
Pontifical.	Theophrastus.	
Ponziuibius.	Thucidides.	
Porphyrius.	Tibullus.	
Proclus.	Tremelius.	
Propertius.	Valerius Maximus.	
Pfellus.	Vatro.	
Protonicus.		

The

The discoverie of Witchcraft.

The first Booke.

An impeachment of Witches power in me-
teors and elementarie bodies, tending to the re-
buke of such as attribute too much vnto them.

The first Chapter.

THE Fables of
Witchcraft haue ta-
ken so fast hold and
deepe root in the heart
of man, that fewe or
none can (no wadaies)
with patience indure
the hand and correcti-
on of God. For if any
aduersitie, græfe, sick-
nesse, losse of children,
corne, cattell, or liber-
tie happen vnto them;
by & by they reclaime
vpon witches. As

though there were no God in Israel that ordereth all things ac-
cording to his will; punishing both iust and vniust with græfs,
plagues, and afflictions in maner and forme as he thinketh god:
but that certeine old women here on earth, called witches,
must needs be the contriuers of all mens calamities, and as
though they themselves were innocents, and had deserued no
such punishments. Inso much as they sticke not to ride and go
to such, as either are iniurioullie tearmed witches, or else are
willing so to be accounted, seeking at their hands comfort and
remedie in time of their tribulation, contrarie to Gods will and
commandement in that he halfe, who bids vs resort to him in all
C. j. our

1584 Reginald Scot, Discoverie of Witchcraft, Λονδίνο

ARCORA, che non habbiamo esempi molto degni fra l'opere de gl' Antichi per i quali si possa dire, come facefiero gl' Archi semplici con le Colonne Romane, che posino sopra al piano: tuttavia si potranno cauare da quelli de gl' ordini passati, e da gl' altri, che seguiranno dell' ordine Corinto. Non daremo precetti, e regole accioche venghino proportionati, e di bella forma, e di quelli si potranno seguire in molte occasioni così publiche, come private, e de' quali habbiamo fatto Altari, e Depositi, e tri gli altri quello del Serenissimo Doge Nicolò da Ponte nella Carità, & altre opere. Le Colonne per questi Archi si potranno alzare dal piano con vna Sottobase: e si falirà ad esso con qualche grado per le ragioni dette. L'ornamento sopra d' esse: e l'altre così si facciano, come è detto poco fa: e del Frontespicio, come si disse al duodecimo Capitolo; e questo balti quanto all' altezze.

QUANTO a' loro compartimenti da mezzo, à mezzo alle Colonne, o Pilastri massicci, siano Moduli V. l. e mezzo: la grossezza delle Colonne vn Modulo, & echino fuori tanto, che l' fiore da' lati de' Capiteli venghino intieri: e così spiccherano con maggior gratia da' Pilastri, e serue anco per Sostegno dell' Architrave; quando egli scorre tutt' oltre. I Pilastri massicci con le Alette, e la grossezza della Colonna farà vna parte di due, & vn terzo della larghezza dell' Arco; mà ne' lati esso Pilastro sia quasi quanto vna Aletta, e tre quarti di Modulo della Colonna, e l'altro quarto resti per fare il Contrappeso di dentro da esso Pilastro; così per ornamento, come per regger la volta del Portico. L' Aletta a destra, e sinistra della Colonna: vengono poco più di cinque duodecimi, e mezzo di Modulo: siano di capo a' piedi fatte d' vn pezzo, e tutte à piombo: e così rendono molta gratia all' opera.

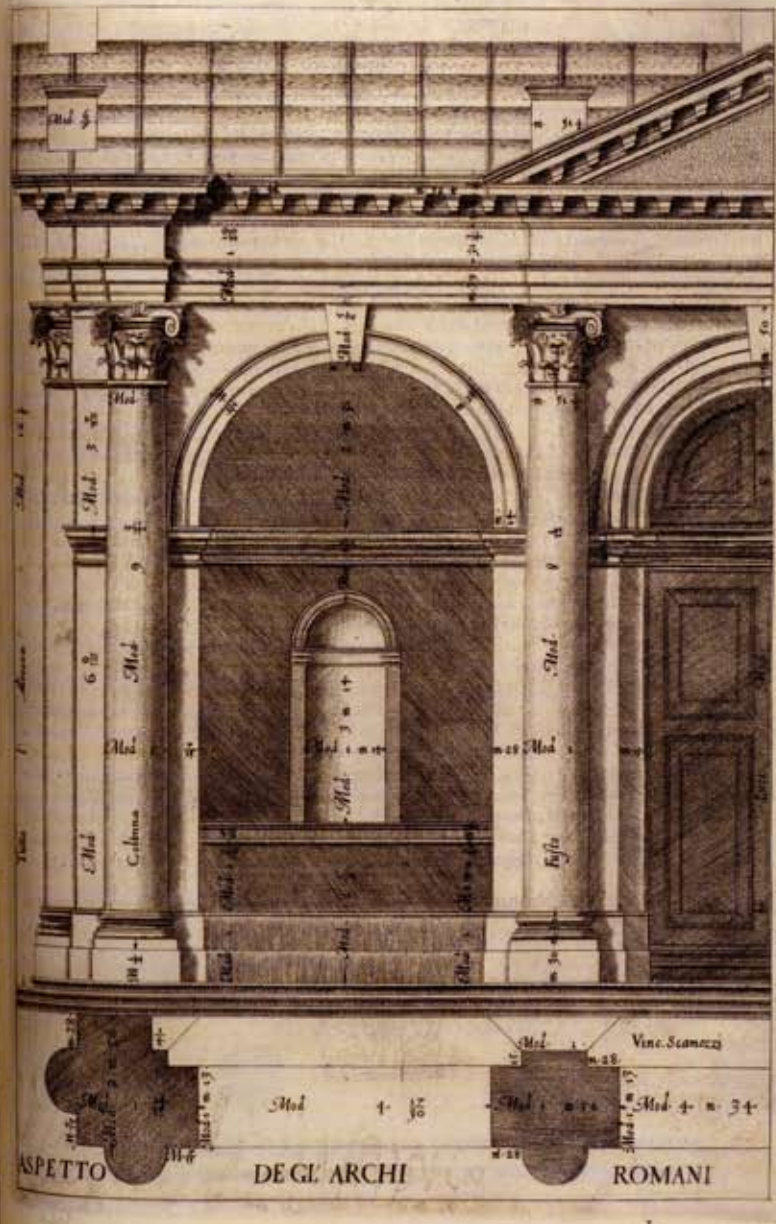
GL' ARCHI veniranno larghi IV. Moduli, e quasi sette duodecimi di Modulo: crescono di due quadri tre duodecimi di Modulo: e da là in su fin sotto all' Architrave resta cinque sestì di Modulo, per l' altezza del Serraglio dell' Arco: che è quanto dalla sommità delle prime foglie de' Capiteli in su tutto insieme è quanto la Colonna, e Sottobase. L' Arco viene di mezzo cerchio, e di più, quasi un quarto di Modulo per vantaggio di quello, che lieua l' Imposta col suo Aggetto.

L' ALTEZZA dell' Imposta de gli Archi sia vna parte di XIII. e mezzo, dal piano fino alla sommità d' essa: e così viene proportionata ad vna Cornice semplice sopra a' Pilastri. La fronte dell' archivolto sia vna parte di IX. e tre quarti della luce: e tanto si facci anco da piedi la larghezza del Serraglio dell' Arco, e si vadi allargando all' insù. Dell' ornare i Serragli se ne è detto à bastanza altrove. A questo compartimento tornerà molto bene i Modiglioni, & i loro spacij tramezo; perche vi è vn Modiglione à mezzo alle Colonne, e XII. spacij, & vndecì Modiglioni fra essi: vn Modiglione ne mezzo torna molto comodo per fare il Frontespicio; & allhora si facci risalire tutto oltre l' ornamento da vna Colonna all' altra.

LA PORTA principale douendo farsi quadra la sommità dell' Imposta sia à liuello della sua Cornice; onde la luce, sarà IV. parti di sette dal piano all' Architrave, mà si faccia tonda à differenza delle altre, che faranno in questo ordine: la sua larghezza sia meno della luce dell' Arco di fuori e la grossezza, che le gira tutto intorno delle proportioni suddette, e le facci ornamento l' Imposta de gl' Archi di fuori; questa entrata si potrà salire con gradi per accrescere maggior maestà. La parte mobile, che si apre vna di qua, e l' altra di là all' indrento dall' Imposta in giù siano diuisi in duei quadri di differente grandezza, e recinti, e Pregi, come rappresenta il Disegno, e ne habbiamo trattato altrove largamente.

I NICCHI, o perche faccino ornamento da se, o per far Finestre quadrangolari per dar luce alle parti di dentro, si faranno posate sopra vna Cimacia di Piedestilo d' altezza d' vna parte di quattro, & vn quarto, che farà dal piano fino sotto all' Architrave di fuori. I Basamenti, e Cimbia della Colonna, la Cimacia, e l' Imposta scorrino tutto oltre à lungo le mura. I Nicchi, o Finestre con la sommità loro vengono à quanto più bassi del principio dell' Imposta de gli Archi, & ancora essi siano ornati d' Imposte, e Modoni conuenevoli.

Segue il Disegno degl' Archi semplici dell' ordine Romano; con tutte le loro parti notate de' Moduli, e portioni.

Nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
 Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
 Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
 Hinc me digressum vestris deus appulit oris.
 Sic pater Æneas intentis omnibus vnus
 Fata renarrabat diuum, cursusque docebat.
 Conticuit tandem, factoque hic fine quieuit.

PVBLII

PVBLII
VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS
 LIBER IV.

Argumentum.

*Amorem Didonis in Æneam continet: fortissimas nuptias, easque solutas,
 deo iubente: & Didonis mortem impotentia amoris.*

T regina graui iamdudum faucia
 cura
 Vulnus alit venis, & exco carpitur
 igni.
 Multa viri virtus animo, multusque
 recurſat

Gentis honos. hærent infixi pectore vultus,
 Verbaque, nec placidâ membris dat cura quietem.
 Postera Phœbea lustrabat lampade terras,
 Humentemque Aurora polo dimouerat vmbra,
 Cum sic vnanimem alloquitur male sana sororem:
 Anna soror, quæ me suspensam infomnia terrent!

D d

summa religione servatis :
sistere quae forte imperfecta
nisi ex industria servata

quae nobis tradita essent
veritos esse, sed demonstrare
verent, in hac domo iam
tis nostrae virtutes, nullis
nstrumentis usos quibus
tatis exemplis haud in-
Equidem machinarum
is tradendos, non potest
amen utentur opifices
ificum more modoque,
d illustrandos imagi-
e aetatis nostrae, sed
erit, siquidem neces-
servandam primi

va editio ad illus-
e pertinaces apud
maioribus traditi.
nte operam dedi-
ste liberata est,
tion du Chres-
Cardinalem de
um ordinavit.

The true Effigies of Laurenz Ians. Koffler. Delineated
from his Monumentall Stone Statue, Erected at
Harlem.

MEMORIA
SACRVM.
LAVRENTIO
KOSTERO,
HARLEMENSI,
ALTERI CADENDO,
ET ARTIS
TYPOGRAPHICÆ
CIRCA AN. DOM.
M. CCCC. XIX.
INVENTORI
PRIMO,
BENE DE LITERIS
AC FOTO ORBE
MERENTIANC
C. L. C. Q.
STATVAMOVIA
JREA AVT MAR
MOREA DE FTIL
IBO MONVMENT
TO POSVIT CIVIS
GRATISSIMVS
PETRVS
SCRIVERIVS
1635.

Numb. I.

MECHANICK EXERCISES:

Or, the Doctrine of

Handy-works.

Applied to the Art of

Printing.

The Second VOLUME.

PREFACE.

Before I begin with Typographic, I shall say
some-what of its Original Invention; I mean
here in Europe, not of theirs in China and
other Eastern Countries, who (by general
assent) have had it for many hundreds of years,
though their Invention is very different from ours; they
set their Letters upon Blocks in whole Pages or
Lines, as among us our Wooden Pictures are Cut; But
Printing with single Letters Cast in Metall, as with us
in Europe, is an Invention scarce above Two hundred
and fifteen years old; and yet an undecidable Controverse
remains on foot, between
B

1683 Joseph Moxon, *Mechanick Exercises or the Doctrine of Handy Works, Applied to the Art of Printing*, Λονδίνο

Plate 4.

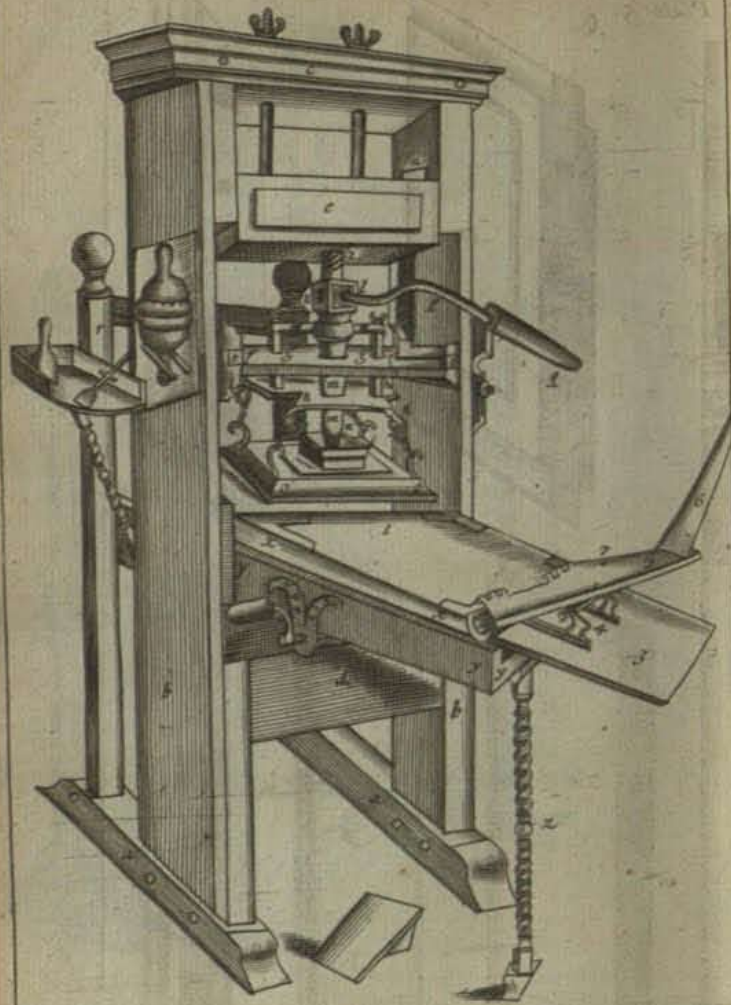
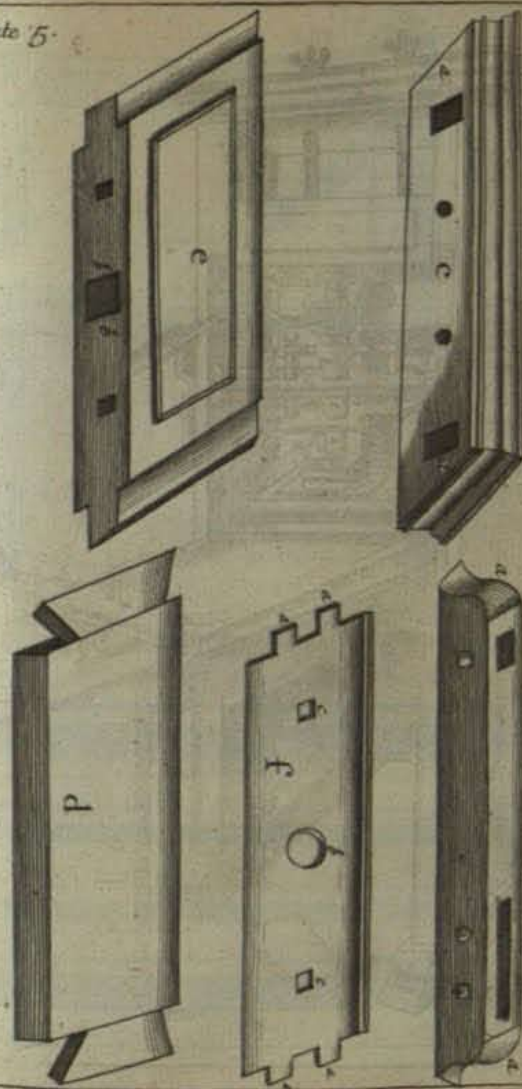

Plate 5.

DESCRIPTION
DES
PLANTES
DE
L'AMERIQUE.

AVEC LEURS FIGURES.

Par le R. P. CHARLES PLUMIER, Religieux Minime.

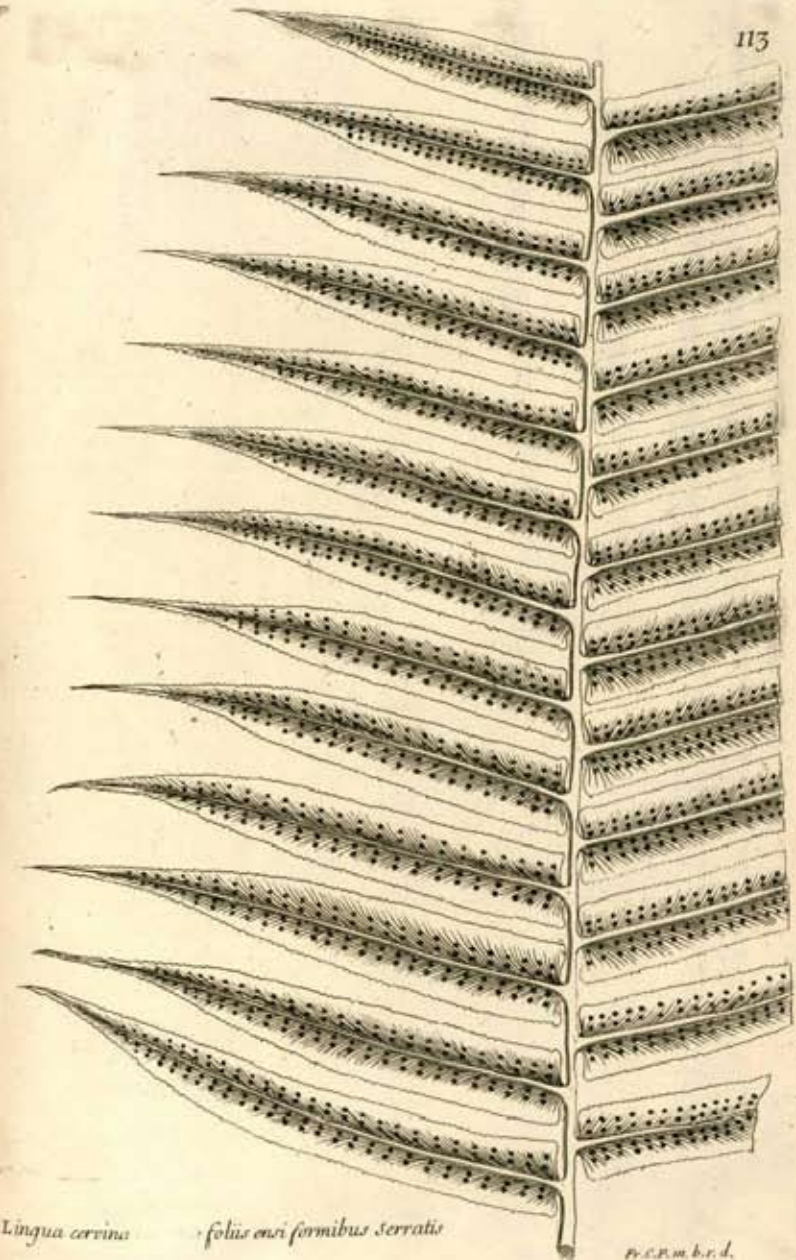

A PARIS,
DE L'IMPRIMERIE ROYALE.

M. DC. XCIII.

Aspidium semicordatum, L.

113

Lingua cervina   *foliis ovii formibus serratis*

W. C. M. B. D.

1690 Charles Plumier, Description des plantes de l'Amerique, Imprimerie royale, Παρίσι